॥ નમો નમઃ શ્રીગુરુપ્રેમસૂરયે ॥

તત્ત્વામૃત
ચેતોદૂતમ્
જંબૂદ્વીપ સમાસ

-: પ્રકાશક :-

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

દુકાન નં. ૫, બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી,

૮૨, નેતાજી સુભાષ રોડ,

મરીન ડ્રાઈવ, 'ઈ' રોડ,

મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.

॥ નમો નમઃ શ્રીગુરુપ્રેમસૂરયે ॥

તત્વામૃત

મૂળ રચયિતા : મુનિ શ્રી જ્યોતિ વિજયજી મ.

-: પ્રકાશક :-

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

દુકાન નં. ૫, બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી,

૮૨, નેતાજી સુભાષ રોડ,

મરીન ડ્રાઈવ, 'ઈ' રોડ,

મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.

વિક્રમ સંવત ૨૦૫૪ વીર સંવત ૨૦૫૫

મૂલ્ય રૂા. ૩૫/-

પ્રકાશકીય

આચાર્ય વિજય સિંહસૂરિ મ. ના શિષ્ય ક્રિયોદ્ધારક પંન્યાસજી શ્રી પદ્મવિજયજી મહારાજના શિષ્ય મુનિશ્રી જ્યોતિવિજયજીએ સંસ્કૃત પદ્યબંધ 'તત્ત્વામૃત' નામના ગ્રંથને સંવત ૧૮૪૫ માં રચેલ છે. સાથે અવચુરિ પણ રચાયેલ છે. આરાધક આત્માઓને પ્રેરણા મળે તેમ હોઈ આ ગ્રંથનો અનુવાદ શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી સંવત ૧૯૭૬ માં પ્રકાશિત થયેલ છે. આવા ગ્રંથો નિર્મૂળ નાશ ન થાય, કર્તા અને અનુવાદકર્તાની મહેનત નિષ્ફળ ન જાય તે માટે આ ગ્રંથને પુનઃ પ્રકાશિત અમે કરીએ છીએ આ પ્રસંગે પૂર્વ પ્રકાશક શ્રી જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા-ભાવનગરને અને કૃતજ્ઞતા પૂર્વક યાદ કરીએ છીએ.

સહુ કોઈ મોક્ષાર્થી જીવો આ ગ્રંથનું વાંચન કરીને સ્વ પરિણામ નિર્મળ કરે એ જ શુભેચ્છા. શ્રુતભક્તિનો વિશેષ લાભ મળતો રહે તેવી એક માત્ર શ્રુતાધિષ્ઠાયિકા દેવી સરસ્વતીને ભાવભરી પ્રાર્થના.

લિ.

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ વતી

ટ્રસ્ટીઓ

ચંદ્રકુમાર બાબુભાઈ જરીવાલા
લલિતકુમાર રતનચંદ કોઠારી
નવિનચંદ્ર ભગવાનદાસ શાહ
પુંડરિકભાઈ અંબાલાલ શાહ

દ્રવ્ય સહાયક

પ્રસ્તુત તત્ત્વામૃત અનુવાદના પ્રકાશકનમાં નીચે
મુજબ લાભ લેવાયેલ છે.

૭૫૦/- સાધ્વીજી શ્રી યશોધનાશ્રીજીના ઊપદેશથી રામજી ભાઈ વેલજીભાઈ (કચ્છ બિદડા).

૭૫૦/- શ્રી ઝીંઝુવાડા જૈન સંઘ.

૧,૨૬૫/- ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોભદ્ર વિજય મ. ની નિશ્રામાં પન્નારૂપા ધર્મશાળા પાલીતાણા ખાતે ઉપજેલ જ્ઞાનનિધિ.

૫૦૦/- રૂકમાણીબેન કેશવલાલ.

૧,૫૦૧/- શ્રી આદિશ્વર શ્વે. મૂ. જૈન સંઘ.

લાભ લેનાર સર્વેની ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના

લિ.

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ વતી

ટ્રસ્ટીઓ

ચંદ્રકુમાર બાબુભાઈ જરીવાલા
લલિતકુમાર રતનચંદ કોઠારી
નવિનચંદ્ર ભગવાનદાસ શાહ
પુંડરિકભાઈ અંબાલાલ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન

✿ પ્રકાશક - મુંબઈ

✿ **મૂળીબેન અંબાલાલ**
રતનચંદ જૈન ધર્મશાળા,
સ્ટેશન રોડ, વીરમગામ.

✿ **શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ**
C/o. ચંદ્રકાંત એસ. સંઘવી
બી-૬, અશોકા કોમ્પલેક્ષ,
પહેલા ગરનાળા પાસે,
પાટણ (ઉ. ગુ.) પીન ૩૮૪૨૬૫.

✿ **બંસીલાલ અંબાલાલ શાહ**
જૈન યાત્રિક ભુવન,
માણેક ચોક, ખંભાત.

। નમો નમઃ શ્રીગુરુપ્રેમસૂરયે ।

-: દિવ્ય કૃપા :-

સિદ્ધાંતમહોદધિ સ્વ. આચાર્ય દેવશ્રીમદ્ વિજય

પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા.

-: શુભાશીષ :-

વર્ધમાન તપોનિધિ ગચ્છાધિપતિ સ્વ. આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ વિજય

ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી મહારાજા.

-: પુણ્યપ્રભાવ :-

પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર સ્વ. પંન્યાસજીશ્રી

પદ્મવિજયજી ગણિવર્યશ્રી.

-: પ્રેરણા-માર્ગદર્શન :-

પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ વિજય

હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજ

-: પ્રકાશક :-

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

દુકાન નં. ૫, બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી,

૮૨, નેતાજી સુભાષ રોડ,

મરીન ડ્રાઈવ, 'ઈ' રોડ,

મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.

શ્રુતસમુદ્ધારક

- ભાણબાઈ નાનજી ગડા, મુંબઈ.
(પ.પૂ.ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરિ મ.સા. ના ઉપદેશથી)
- શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદ.
- શ્રી શાંતિનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ.
(પ.પૂ. તપસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હિમાંશુસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શ્રીપાળનગર જૈન ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ.
(પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્રસૂરિ મ.સા.ની દિવ્યકૃપા તથા પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય મિત્રાનંદ સૂ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી લાવણ્ય સોસાયટી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ. (પં. પૂ. પંન્યાસજી શ્રી કુલચંદ્રવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
- નયનબાળા બાબુભાઈ સી. જરીવાળા હા. ચંદ્રકુમાર, મનીષ, કલ્પનેશ (પ.પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિ વિ.મ.સા. ની પ્રેરણાથી)

- કેશરબેન રતનચંદ કોઠારી હા. લલિતભાઈ
(પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજાની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છીય જૈન પૌષધશાળા ટ્રસ્ટ, દાદર, મુંબઈ.
- શ્રી મુલુંડ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, મુલુંડ, મુંબઈ. (પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શાંતાક્રુઝ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘ, શાંતાક્રુઝ, મુંબઈ. (પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી દેવકરણ મૂળજીભાઈ જૈન દેરાસર પેઢી, મલાડ (વેસ્ટ), મુંબઈ. (પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી સંયમબોધિ વિ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, ખંભાત. (પૂ. સા. શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ. તથા પૂ. સા. શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મ. તથા પૂ. સા. શ્રી દિવ્યયશાશ્રીજી મ. ની પ્રેરણાથી મૂળીબેનની આરાધનાની અનુમોદનાર્થે.

- બાબુ અમીચંદ પનાલાલ આદીશ્વર જૈન ટેમ્પલ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ-૬.
(પૂ. મુનિરાજશ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી મહાબોધિ વિ. મ. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી હિરણ્યબોધિ વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શ્રેયસ્કર અંધેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ, મુંબઇ.
(પૂ. મુનિશ્રી હેમદર્શન વિ. મ. તથા પૂ. મુનિશ્રી રમ્યઘોષ વિ. મ.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, મંગળપારેખનો ખાંચો, શાહપુર, અમદાવાદ. (પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી રુચકચંદ્ર સૂરિ મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર, (વેસ્ટ) મુંબઈ.
(પૂ. મુનિશ્રી કલ્યાણબોધિ વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી નવજીવન સોસાયટી જૈન સંઘ, બોમ્બે સેન્ટ્રલ, મુંબઈ.
(પૂ. શ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)

- શ્રી કલ્યાણજી સોભાગચંદ જૈન પેઢી, પીંડવાડા. (સિધ્ધાંતમહોદધિ સ્વ. આ. શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સંયમની અનુમોદનાર્થે)
- શ્રી ઘાટકોપર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, ઘાટકોપર. (વેસ્ટ), મુંબઈ. (વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂ. આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી આંબાવાડી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ અમદાવાદ. (પૂ.મુનિ શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘ વાસણા અમદાવાદ. (પૂ. આ. શ્રી નરરત્નસૂરિ મ. ના સંયમજીવનની અનુમોદનાર્થે પૂ. તપસ્વી રત્ન આ. શ્રી હિમાંશુસૂરીશ્વરજી મ.સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી પ્રેમવર્ધક આરાધક સમિતિ, ધરણિધર દેરાસર પાલડી, અમદાવાદ. (પૂ. ગણિવર્ય શ્રી અક્ષયબોધિ વિજયજી મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી મહાવીર જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક સંઘ, પાલડી, અમદાવાદ. શેઠ કેશવલાલ મૂળચંદ જૈન ઉપાશ્રય. (પ.પૂ. આ. શ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)

- શ્રી માટુંગા જૈન શ્વેતા. મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ સંઘ એન્ડ ચેરિટીઝ, માટુંગા, મુંબઈ.
- શ્રી જીવીત મહાવીરસ્વામી જૈન સંઘ, નાંદિયા (રાજસ્થાન) (પૂ. ગણિ શ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ. સા. તથા મુનિશ્રી મહાબોધિવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી વિશા ઓશવાળ તપગચ્છ જૈન સંઘ, ખંભાત. (વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂ. આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી વિમલ સોસાયટી આરાધક જૈન સંઘ બાણગંગા વાલકેશ્વર મુંબઈ-૬.
- શ્રી પાલિતાણા ચાતુર્માસ આરાધના સમિતિ (પૂ. આ. હેમચંદ્રસૂરિ મ. ના સં ૨૦૫૩ ના ચાતુર્માસ પ્રસંગે)
- શ્રી સીમંધર જિન આરાધક ટ્રસ્ટ, એમરલ્ડ એપાર્ટમેન્ટ, અંધેરી (ઈ) (મુનિશ્રી નેત્રાનંદ વિજયજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ - જૈન નગર, અમદાવાદ (પ. પૂ. મુનિશ્રી સંયમબોધિ વિજયજી મ.સા. ની પ્રેરણાથી)

શ્રી કૃષ્ણનગર જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘ - સૈજપુર, અમદાવાદ. (પ. પૂ. આચાર્ય વિજય હેમચંદ્રસુરીશ્વરજી મ. સા. ના કૃષ્ણનગર મધ્યે સંવત ૨૦૫૨ ના ચાતુર્માસ નિમીત્તે પ.પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિ વિજય મ. સા.ની પ્રેરણાથી)

શ્રી બાબુભાઈ સી. જરીવાળા ટ્રસ્ટ, નિઝામપુરા, વડોદરા - ૩૯૦ ૦૦૨.

શ્રુતોદ્ધારક

શ્રી લક્ષ્મીવર્ધક જૈન સંઘ, પાલડી, અમદાવાદ (પ.પૂ. મુનિરાજશ્રી નિપુણચંદ્ર વિજય મ.સા.ની પ્રેરણાથી).

શ્રી નડીયાદ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, નડીયાદ. (પ.પૂ. મુનિશ્રી વરબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી).

શ્રી સાયન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સાયન, મુંબઈ.

શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ.

શ્રુત ભક્ત

- શ્રી બાબુભાઈ સી. જરીવાલા ટ્રસ્ટ, નિઝામપુરા, વડોદરા.
- શ્રી બાપુનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ. (પૂ. ગણિવર્યશ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી મ.સા. તથા મુનિરાજશ્રી મહાબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી).
- શ્રી સુમતિનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, મેમનગર, અમદાવાદ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી ધર્મરક્ષિત વિ. મ. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી હેમદર્શન વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)
- સ્વ. શ્રી સુંદરલાલ દલપતભાઈ ઝવેરી. હા. જાસુદબેન, પુનમચંદભાઈ, જસવંતભાઈ વગેરે.
- શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામિ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મંદિર ટ્રસ્ટ, કોલ્હાપુર.
- શ્રી અરવિંદકુમાર કેશવલાલ ઝવેરી જૈન રિલિજીયસ ટ્રસ્ટ, ખંભાત.

मुनिराज श्री ज्योतिर्विजयजी विरचित

શ્રી તત્ત્વામૃત ગ્રંથનું ભાષાંતર.

દેવના પણ દેવ અને સંસારને વિષે જન્માદિકનો નાશ કરનાર શ્રીજિનેશ્વરને નમસ્કાર કરીને હું બુદ્ધિહિન છતાં પણ ભક્તિને લીધે કાંઇક હિતોપદેશ કહું છું. ૧ ચોરાશી લાખ જીવયોનિએ કરીને વ્યાપ્ત આ સંસારમાં પર્યટન કરતાં પ્રાણી શારીરિક અને માનસિક ભયંકર દુઃખને પામે છે. ૨ મૂઢ પુરૂષ આર્તધ્યાનમાં રક્ત થવાથી આત્માનું હિત કરી શકતો નથી; તેથી તે આ ભવ અને પરભવમાં અત્યંત કલેશને પામે છે. ૩ વિનયાચારે કરીને યુકત અને વિષયોથી પરાઙ્મુખ થયેલો પ્રાણી જ્ઞાનની ભાવના વડે આત્માના હિતને મેળવે છે. ૪ જ્ઞાન અને વિનયવડે કરીને નિરંતર આત્મચિંતન કરવું જોઇએ; તેમ કરવાથી તેને મૃત્યુ વખતે પશ્ચાત્તાપ થતો નથી. ૫ જ્ઞાનની સદ્ભાવનાથી યુક્ત થયેલા જીવોએ તેવા પ્રકારનું શ્રેષ્ઠ તપ કરવું જોઇએ, કે જેથી અત્યંત દુર્લભ ચિત્તરૂપી રત્ન નિર્મળતાને પામે. ૬ મનુષ્ય જન્મનું શ્રેષ્ઠ ફળ એજ છે કે જ્ઞાનનું સેવન કરવું, અને મન, વચન તથા કાયાનું વીર્ય ગોપવ્યા વિના સંયમને ધારણ કરવું. ૭ જ્ઞાન, ધ્યાન

અને ઉપવાસ વડે તથા પરિષહના જયવડે-સહન કરવાવડે તેમજ શીલ અને સંયમના યોગવડે નિરંતર પોતાના આત્માને ભાવિત-વાસિત કરવો. ૮ જો મનુષ્ય પોતાના આત્માનું હિત ઇચ્છતો હોય તો તેણે નિરંતર શુભ ધ્યાન અને અધ્યયન. વડે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો અને તપનું આચરણ કરવું. ૯

જ્ઞાનની ઉત્તમતા.

જે પુરૂષના અંતઃકરણમાં નિરંતર પ્રકાશ કરનાર જ્ઞાનસૂર્ય ઉગ્યો છે, તેના પાંચ ઇંદ્રિયોરૂપી દિશાઓનાં મુખ નિર્મળતાને પામે છે. ૧૦ જ્ઞાનનું ફળ એજ છે કે જેથી પાપ રહિત અને સાધુની સેવામાં તત્પર થયેલા પુરૂષો હમેશાં ચારિત્રનો ઉદ્યમ કરે. ૧૧ સર્વ રાગ દ્વેષાદિક દ્વંદ્વનો ત્યાગ કરીને નિશ્ચળ અંતરાત્માએ નિરંતર ચિત્તને આહ્લાદ કરનાર શ્રેષ્ઠ જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવું. ૧૨ જ્ઞાન એ મહા રત્ન છે, કે જે વિવિધ દુઃખ ઉત્પન્ન કરનાર આ ભયંકર સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં જીવે કદાપિ પ્રાપ્ત કર્યું નથી. ૧૩. હે જીવ ! તે જ્ઞાન હમણાં તેં સમ્યગ્દર્શન (સમકિત) સહિત પ્રાપ્ત કર્યું છે, તો હવે ફરીથી વિષયોના આસ્વાદમાં લંપટ થઇને પ્રમાદ કરીશ નહીં. ૧૪. જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપના બળવડે આત્માનું નિરંતર રક્ષણ કરવાની જરૂર છે; કેમકે આ જીવ જો તેમાં પ્રમાદ કરે છે તો તેનું શીળરૂપી રત્ન નાશ પામે છે. ૧૫. મોહરૂપી અંધકારમાં ફસેલ જે પુરૂષનું શીળરૂપી રત્ન હરણ કરાય છે, તેમે અવશ્ય વિવિધ પ્રકારના સેંકડો દુઃખોથી વ્યાપ્ત એવા નરકમાં પડવું પડે છે. ૧૬.

તપ-ચારિત્ર.

જ્યાં સુધી શરીરની સ્વસ્થતા છે, અને જ્યાં સુધી ઇંદ્રિયોની સંપત્તિ (પરિપૂર્ણ પ્રાપ્તિ) યથાર્થ છે, ત્યાં સુધી

તપ કરવો યોગ્ય છે; કેમકે વૃદ્ધાવસ્થામાં તો કેવળ અસજ છે એટલે કે તે વખત તપ થઇ શકતો નથી, ૧૭. જે પુરૂષનું સદ્વીર્ય શુદ્ધ તપને વિષે ઉપયોગી થાય છે, જ્ઞાન કર્મનો ક્ષય કરવામાં ઉપયોગી થાય છે અને જેનું ધન (સત્) પાત્રને વિષે ઉપયોગી થાય છે. તેજ પુરૂષ પંડિત છે એમ જાણવું. ૧૮ જેનો જન્મ ગુરૂની સેવામાં ઉપયોગી થાય છે, જેનું ચિત્ત ઉત્તમ ધ્યાનના ચિંતવનમાં ઉપયોગી થાય છે, અને જેનું શ્રુતજ્ઞાન સંયમ અને સમતામાં ઉપયોગી થાય છે તે પુરૂષને પુણ્યશાળી જાણવો. ૧૯ શૂરવીર પુરૂષો સ્નેહમય પાસને છેદીને અને મોહરૂપી મોટી અગંલા (સાંકળ)ને ભેદીને ઉત્તમ ચારિત્રવડે યુક્ત થઇ મોક્ષ માર્ગ માંજ પ્રવર્તે છે. ૨૦ મોહનીય કર્મના ઉદયથી સમગ્ર જગત મોહ પામેલું છે, તેમાં જે મહા બુદ્ધિમાન્ મોહનો ત્યાગ કરીને તપસ્યા કરેછે–ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે તેઓજ ધન્ય છે. ૨૧.

મોહાદિ શત્રુઓ.

અહો ! મોહનું મહાત્મ્ય–તેનો પ્રભાવ તો જુઓ, કે જેથી વિદ્વાન્ મનુષ્યો પણ આ સંસારમાં કામ અને અર્થની પ્રાપ્તિમાં તત્પર થઇને મોહ પામેછે–પડે છે. ૨૨. કામ (ઇચ્છા), ક્રોધ, લોભ, રાગ, દ્વેષ, મત્સર, મદ, માયા, મોહ, કંદર્પ (કામદેવ) અને દર્પ (અહંકાર) આ અગ્યાર (દોષ) ધર્મરૂપી સર્વસ્વનું હરણ કરનારા ભયંકર શત્રુઓ છે, અને તેના વશવર્તીપણાવડે કરીનેજ આ જીવ અત્યંત દુઃખને આપનારા આ સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યા કરે છે ૨૩–૨૪. રાગ દ્વેષ મય બનેલો, કામ ક્રોધને વશ થયેલો તથા લોભ, મોહ અને મદથી વ્યાપ્ત થયેલો આ જીવ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે.૨૫ જે પ્રાણી સમ્યક્ પ્રકારના જ્ઞાને કરીને સહિત હોય,જિનધર્મની ભક્તિમાં તત્પર હોય, ઇંદ્રિયોનો જય કરનાર હોય, તથા લોભ, મોહ અને મદવડે રહિત હોય તે મોક્ષનું ભાજન–

મોક્ષને પામનાર થાય છે તેમાં કાંઈ પણ સંશય નથી. ૨૬. કામ, ક્રોધ અને મોહ એ ત્રણે આ પ્રાણીના મોટા શત્રુઓ છે. જ્યાં સુધી એ શત્રુઓ જીતાયા નથી, ત્યાં સુધી મનુષ્યને સુખ ક્યાંથી મળે? ૨૭ કામ સમાન બીજો કોઈ વ્યાધિ નથી, મોહ સમાન બીજો કોઇ શત્રુ નથી, ક્રોધ સમાન બીજો કોઇ અગ્નિ નથી અને જ્ઞાન સમાન બીજું કોઈ સુખ નથી. ૨૮

વિષય–કષાય.

કષાય અને વિષયથી પીડાતા પ્રાણીઓને જરા પણ સુખ નથી,તેથી જો તે કષાય અને વિષયની વિરતિ (ત્યાગ) થાય તો અત્યંત અદ્ભુત સુખ પ્રાપ્ત થાય.૨૯ કષાય અને વિષયરૂપી રોગોવડે પીડાતા આત્માઓની નિરંતર યત્નપૂર્વક જિનેશ્વરની વાણીરૂપી ઉત્તમ ઔષધવડે ચિકિત્સા કરવી જોઇએ.૩૦ વિષયરૂપી સર્પથી ડસાયેલા અને કષાય-રૂપી વિષથી મૂર્છા પામેલા પ્રાણીઓનું સંયમરૂપી મહા મંત્ર સર્વત્ર રક્ષણ કરે છે. ૩૧ જે જીવ કષાયોવડે મલિન થયેલો હોય, અને જેનું મન રાગવડે રંગાયેલું હોય તે જીવ જેનું વહાણ ભાંગી ગયું હોય એવા પુરૂષની જેમ આ ચાર ગતિવાળા સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે સીદાય છે. ૩૨ કષાય વશ થયેલો જીવ ભયંકર કર્મને બાંધે છે, અને તેથી તે કોટી ભવો–જન્મોને વિષે અપાર ક્લેશને પામે છે. ૩૩ કષાય, વિષય અને મિથ્યાત્વવડે સંયુક્ત એવું ચિત્ત સંસારના બીજપણાને પામે છે, પણ મોક્ષના બીજપણાને કદી પામતું નથી. ૩૪ કષાયનો વિજય કરવાથી અને ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવાથી જીવને સંસારનો નાશ કરનારૂ અત્યંત ઉત્કૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૫ પંડિતો કહે છે કે-કષાયોને શત્રુની જેવા જોવા જાણવા,વિષયોને વિષજેવા જાણવા અને મોહને મહાવ્યાધિ જેવો જાણવો.૩૬. કષાય અને વિષયો રૂપી ચોરો ધર્મરૂપી રત્નને લુંટી લે છે, તેનું શૂરવીરો વૈરાગ્યરૂપી ખડ્ગની ધારા વડે રક્ષણ કરે છે. ૩૭. હે મનુષ્યો! કષાયોનું કર્ષણ

એટલે નાશ અને વિષયોનું અસેવન (ન સેવવું-વિરક્તપણું) એજ ખરેખરા પથ્યરૂપ ઉત્તમ સમ્યગ્દર્શન છે એમ જાણો. ૩૮.

સમકિત.

કષાયરૂપી તાપવડે તપેલા, વિષયોરૂપી રોગોવડે પીડાયેલા તથા સંયોગ અને વિયોગવડે ખેદ પામેલા જીવોને એક સમ્યકત્વ (તે રૂપ-પથ્ય) જ ઉત્કૃષ્ટ હિતરૂપ છે. ૩૯. સમ્યકત્વ સહિત નરકમાં વસવું પણ સારૂં છે, પરંતુ સમ્યકત્વ રહિત સ્વર્ગમાં વસવું શોભીતું નથી-સારૂં નથી. ૪૦ જે જીવ સમ્યકત્વ સહિત હોય છે તે જીવને અવશ્ય મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ જે જીવ મિથ્યાદૃષ્ટિ હોય છે તેને તો નિરંતર સંસારમાં ભ્રમણ કરવાનું જ છે. ૪૧. જેની પાસે શંકાદિક (દોષ) રહિત શ્રેષ્ઠ સમકિત રૂપી રત્ન હોય છે, તે અવશ્ય સંસારનાં દુઃખરૂપી દારિદ્રનો નાશ કરી શકે છે. ૪૨. જે સદાચાર વડે યુકત છે અને જેનું મન સમકિતમાં દૃઢ છે, તેજ પંડિત છે, તેજ વિનયવંત છે, તેજ ધર્મજ્ઞ છે અને તેનુંજ દર્શન લોકોને પ્રિય (લાગે) છે. ૪૩. જે સમ્યકત્વ અને જ્ઞાનરૂપી ઔષધવડે જન્મ, જરા, મરણાદિ રોગોની શાંતિ કરે છે, તે જ (સાચો) વૈદ્ય કહેવાય છે. ૪૪. સમ્યકત્વ, જ્ઞાન અને સંયમે કરીને જન્માંતરમાં ઉપાર્જન કરેલાં કર્મોનો નાશ કરવો યોગ્ય છે, અને નવાં બંધાતાં કર્મોનો નિરોધ કરવો યોગ્ય છે. ૪૫. આત્માને વિષે શીઘ્રપણે જ્ઞાન સહિત સમ્યકત્વની ભાવના કરવી તથા સારા આચારવાળા ચારિત્રની ભાવના કરવી, કારણકે આ મહાકષ્ટથી પ્રાપ્ત થયેલો મનુષ્ય જન્મ તે ત્રણવિના નિરર્થક ચાલ્યો જાય છે; તેથી મનુષ્યપણાને સમકિતાદિ વિના નિષ્ફળ જવા દેવું નહિ. ૪૬. હે જીવ! અનંતા અતીત (ગયેલા) કાળે કરીને પણ તેં જે કદાપિ પ્રાપ્ત કર્યું નથી તે ઉત્તમ સમકિત તને આજ પ્રાપ્ત થયું છે. ૪૭. તું ઉત્તમ કુળમાં જન્મ પામ્યો છે; તો યત્નથી ચારિત્ર અંગીકાર કર, ઉત્તમ ધર્મમાં અત્યંત ભકિત ધારણ કર, અને ઉપરા-

અને વિષે ઉત્કૃષ્ટ પ્રીતિ ધારણ કર. ૪૮ મિથ્યા મોહથી વીંટાયેલા અને કષાયને વશ થયેલા આ જીવે અનાદિ કાળથી વારંવાર દુઃખ જ પ્રાપ્ત કર્યું છે. ૪૯. ઉદય કાળની પ્રાપ્તિ વિગેરે સામગ્રી નજીક આવે છે ત્યારે આસન્નભવી જીવોનું સમકિતરૂપી સૂર્યે ભેદેલું કર્મરૂપી અંધારૂં નાશ પામે છે. ૫૦. જે જીવ સમકિતના સદ્ભાવથી શુદ્ધ થયો હોય, વિષયોને વિષે આસકિત રહિત થયો હોય, તથા કષાયોનો જેણે નાશ કર્યો હોય, તેજ આ સંસારનાં દુઃખોને હણી શકે છે. ૫૧ જેઓ સંસારનો નાશ કરનાર સમકિત પામીને પાછો તેનો (સમકિતનો) નાશ કરે છે-તેથી ભ્રષ્ટ થાય છે, તે મૂઢ પુરૂષો સર્વ વ્યાધિનો નાશ કરનાર અમૃતનું પાન કરીને પાછું તેને વમી નાંખે છે એમ જાણવું. ૫૨.

મિથ્યાત્વ.

દુષ્ટ સ્વરૂપવાળા સંસારનું મૂળ બીજ મિથ્યાત્વજ છે, તેથી મોક્ષ-સુખ પ્રાપ્ત કરવાને ઇચ્છનાર પુરૂષે તે મિથ્યાત્વનોજ ત્યાગ કરવો જોઇએ. ૫૩. ખોટા મોહે કરીને મોહ પામેલા અને તેથી કરીને જ અભિમાનને પામેલા મનુષ્યો આત્મતત્ત્વ જાણી શકતા નથી; કારણ કે તેઓ કુશાસ્ત્રને માનનારા મિથ્યાદ્રષ્ટિઓવડે ઠગાયા છે. ૫૪ દુઃખથી ભય પામ્યા છતાં પણ ઘણા લોકો મોહનીય કર્મવડે મોહ પામેલા હોવાથી સદ્ધર્મ કરી શકતા નથી. ૫૫ દુઃખથી બીકણ છતાં પણ ઘણા જીવોનું ચિત્ત અનેક સુખ આપનારા ધર્મમાં કોઇ પણ પ્રકારે આનંદ પામતું નથી; કારણ કે તેઓ પ્રાયે મિથ્યાદ્રષ્ટિ હોય છે. ૫૬. પૂર્વના કર્મોથી ઉપાર્જન કરેલું દુઃખ મનુષ્યો સહન કરી શકતા નથી; તેથી હે ભવ્યો ! તમે સદ્ધર્મનું સેવન કરો, કે જેથી તે દુઃખદાયી કર્મનો નાશ થાય. ૫૭ જે પુરૂષે સુકૃત કર્યું હોય છે, તેના તે સુકૃતવડે દુઃખને ઉત્પન્ન કરનાર દુષ્કર્મો ચોતરફથી ક્ષય પામે છે. ૫૮-

ધર્મ.

૧ અન્ય વ્યાપારને છોડીને નિરંતર ધર્મજ કરવો જોઇએ. જે પુરૂષ ધર્મને સેવે છે, તેને મોક્ષની પ્રાપ્તિ પર્યંત ઉત્કૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત

થાય છે. ૫૯ જો એક ક્ષણ પણ સદ્ધર્મ કર્યા વિના વ્યતીત થાય તો કષાય અને ઇંદ્રિયોરૂપી ચોરો આત્મસિદ્ધિને ચોરી જાય એમ હું માનું છું. ૬૦ હે જીવ ! જ્યાંસુધી તારૂં આયુષ્ય દ્રઢ છે, ત્યાંસુધી તને ધર્મકાર્યમાં મતિ થઇ શકશે; પરંતુ જ્યારે આયુષ્ય કર્મનો ક્ષય થશે ત્યારે તું શું કરી શકીશ ? કાંઇ પણ કરી શકીશ નહીં; માટે પ્રથમથીજ ધર્મમાં મતિ રાખ. ૬૧ હે જીવ ! તું યત્નવડે ધર્મનું આચરણ કર. મુડહાલ-કાયર ન થા; કારણ કે જેનું ચિત્ત સદ્ધર્મમાં તત્પર હોય તેજ પુરૂષોનું જીવિતવ્ય સફળ છે. ૬૨. જે મનુષ્યો ધર્મ કરે છે.-સેવે છે, તેઓ આ જગતમાં મરણ પામ્યા હોય તો પણ તેમને મરેલા ન જાણવા, જીવતાજ જાણવા; અને જે મનુષ્યો પાપકર્મને કરનારા છે, તેઓને જીવતા છતાં મરેલા જેવા જાણવા,૬૩ દુઃખ અને વ્યાધિનો નાશ કરનાર ધર્મ રૂપી અમૃતનું નિરંતર પાન કરવું જોઇએ, તેનું પાન કરવાથી જીવોને નિરંતર ઉત્કૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૬૪. જે ધર્મ દયાવડે યુક્ત હોય તથા જે સર્વ પ્રાણીઓને હિતકર હોય તેજ ધર્મ કહેવાય છે, અને તે જ ધર્મ દુસ્તર સંસારસમુદ્રને તારવા શક્તિમાન છે. ૬૫. જ્યારે આ જીવ (કંઠ પ્રાણ) મરવાની તૈયારીમાં હોય છે, ત્યારે એક જિનેશ્વરે કહેલા ધર્મ વિના બીજું કોઇ તેનું રક્ષણ કરી શકતું નથી. ૬૬. અલ્પ આયુષ્યવાળો અને ધર્મકર્મને નહિ જાણનાર મનુષ્ય પોતાનું મરણ ક્યારે આવશે એ જાણી શકતો નથી, તેમાં કાંઇ પણ સંશય નથી. ૬૭. કદાચ જાતક ગ્રંથને અનુસારે દૈવજ્ઞોએ કોઇનું આયુષ્ય જાણ્યું હોય, તો તેનું આયુષ્ય પણ બીજા ભયાદિકના નિમિત્તથી ક્ષય પામે છે. ૬૮. જિનેશ્વરોએ સર્વ સુખના મોટા નિધાન સમાન ધર્મ કહેલો છે તે ધર્મને જેઓ અંગીકાર કરતા નથી, તેમનો જન્મ નિરર્થક છે. ૬૯. જે પ્રાણી હિતકારક ધર્મકર્મનો ત્યાગ કરી પાપકાર્યમાં આસક્ત થાય છે, તેનું ચિત્ત તે પાપકાર્યવડે બળે છે, અને તેથી તે શોકગ્રસ્ત થાય છે. ૭૦. જો તમને દુઃખ અપ્રિય લાગતું હોય અને સુખ પ્રિય લાગતું હોય, તો જન્મજરાને જીતનારા જિનેશ્વર

દેવના ઉપદિશેલા સદ્ધર્મને આદરો.૭૧. અહો ! આ મોટું આશ્ચર્ય છે કે સત્પુરૂષો અલ્પ પ્રયાસવડેજ વિશુદ્ધ ભાવનાથી ધર્મ ઉપાર્જન કરે છે. ૭૨. જીવોને નિરંતર દુ:ખના સંકટથી રક્ષણ કરનાર એક ધર્મજ છે, તેથી હે ભવ્ય પ્રાણીઓ ! અનંત સુખ આપનારા તે ધર્મને વિષેજ યત્ન કરો.૭૩. તેં પ્રથમ નિરંતર મોક્ષના સુખને વહન કરનાર ધર્મ પ્રસન્ન ચિત્તે કર્યો નહીં,તેથીજ તું આ જન્મમાં દુ:ખી છે ૭૪

વિષય સુખ.

વિષયમાં અંધ થયેલો તું જે દારૂણ (ભયંકર) કર્મ કરે છે, તેનો વિપાક ઉદયમાં આવશે ત્યારે તારૂં રક્ષણ કરનારકોણ થશે ? ૭૫. સ્વર્ગમાં ઇચ્છા પ્રમાણે અનંતવાર ભોગો ભોગવ્યા છતાં પણ જે જીવ તૃપ્તિ પામ્યો નહિ,તે આ તુચ્છ મનુષ્યભવમાં શી રીતે તૃપ્તિ પામશે ? ૭૬ એકજ ભવમાં નાશ કરનારૂં હાલાહલ વિષ ખાવું સારૂં છે, પરંતુ અનંત ભવને વિષે દુઃખ આપનાર ભોગરૂપી વિષ ખાવું સારૂં નથી. ૭૭ ઇંદ્રિયોથી ઉત્પન્ન થતું સુખ એ સુખના આભાસરૂપજ છે, પણ તાત્વિક સુખ નથી. વળી તે સુખ કર્મના બંધનને માટે છે, અને દુ:ખ દેવામાં તે મહા કુશળ છે.૭૮ હે જીવ! વિષયરૂપી ઉન્માર્ગે જનારા ઇંદ્રિયોરૂપી અશ્વોને વૈરાગ્યરૂપી લગામવડે ખેંચીને નિશ્ચળ કર, અને સન્માર્ગે પ્રવર્તાવ. ૭૯. કષાયને વશ થયેલા પ્રાણીને વિષયોમાં પ્રવર્તેલી પોતાની ઇંદ્રિયો જ દુ:ખદાયી શત્રુઓ છે. ૮૦. જ્યારે આ જીવ મોહ પામીને ઇંદ્રિયોની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે, ઇંદ્રિયોને છુટી મુકે છે ત્યારે પોતાનો આત્માજ પોતાના દુ:ખનું બંધન કરનાર શત્રુરૂપ થાય છે. ૮૧. ઇંદ્રિયો નિરંતર વિષયોમાં પ્રવર્તેલી જ હોય છે, પરંતુ જેઓ આત્માનું હિત કરવામાં તત્પર હોય છે, તેઓ જ સત્ય જ્ઞાનની ભાવનામાં આસક્ત થઈ તે ઇંદ્રિયોને વિષયોથકી નિવર્તાવે છે. ૮૨. મૂર્ખ માણસ ઇંદ્રિયોની ઇચ્છારૂપ વ્યાધિનો ઉપક્રમ કરે છે, (તેનો અટકાવ

કરતો નથી) અને તે અપક્રમનેજ સુખ રૂપ માને છે, એથી વધારે કષ્ટ બીજું શું છે ? ૮૩.

આત્મજ્ઞાન.

પંડિતો આત્માની (આત્મજ્ઞાનની) અભિલાષાના રાગને વિષે જે કાંઈ શ્રમ કરે છે, તે જ ઉત્કૃષ્ટ તત્વ છે, એમ બ્રહ્મજ્ઞાનીઓ કહે છે. ૮૪ ઇંદ્રિયોનો અત્યંત ઉપશમ કરીને તથા રાગ દ્વેષનો જય કરીને આત્માને સંસારનો નાશ કરવામાં કારણ રૂપ એવા જ્ઞાનાદિક પ્રત્યે સારી રીતે જોડવો જોઈએ. ૮૫. જેને ઇંદ્રિયો વશવર્તી છે, જેનું મન દુષ્ટ દોષવાળું નથી અને જેનો આત્મા ધર્મમાં તત્પર—મગ્ન છે, તેનું જીવિત સફળ છે. ૮૬. જેઓ પરની નિંદા કરવામાં મુંગા છે અને પોતાની પ્રશંસા કરવાથી પરાઙ્મુખ—વિમુખ છે, તથા જેઓ આવા (ઉપર કહેલા) ગુણોથી યુક્ત છે, તેઓ સર્વત્ર ત્રણ જગતમાં પૂજાય છે. ૮૭. સત્પુરૂષે પ્રાણનો નાશ પ્રાપ્ત થાય તો પણ પરલોકથી વિરૂદ્ધ એવાં કાર્યો અવશ્ય વર્જવાં જોઇએ, કે જેથી આત્મા સુખને પામે. ૮૮ જે પુરૂષ સર્વદા વિનયવડે યુક્ત થઇને સર્વ પ્રાણીઓનું સન્માન—પાલન કરે છે. તે સર્વ લોકને પ્રિય થાય છે, અને કદાપિ અપમાન પામતો નથી. ૮૯.

કામ [વિષય.]

બુદ્ધિમાન પુરૂષે કદાચ કિંપાકનું (વિષ) ફળ ખાવું પડે તો ખુશીથી ખાવું; પરંતુ વિષયો જો કે તેઓ મનોહર—સુંદર લાગતા હોય તો પણ કદાપિ સેવવા નહીં. ૯૦. અજ્ઞાની માણસો સ્ત્રીઓના સ્પર્શથી સુખ થાય છે એમ વર્ણવે છે, પરંતુ તેનો બરાબર વિચાર કર્યો હોય તો તે સુખ સર્વ દુઃખોનું પ્રધાન બીજ છે—કારણ છે એમ નિશ્ચય થઇ શકે છે.૯૧

જો મનુષ્યો કામાગ્નિથી બળેલાં પોતાના શરીરોને સમતારૂપ જળ-વડે સિંચન નહીં કરે, તો તેઓ કદાપિ શાન્તિ સુખ પામવાના નથી. ૯૨ આ જગતમાં અગ્નિથી બળેલા ઘર વિગેરેનું શમન થઇ શકે છે, પરંતુ કામરૂપી અગ્નિથી બળેલા જીવોનુ શમન અનેક ભવો-જન્મો થતાં સુધી થઈ શકતું નથી. ૯૩ સંસારને અત્યંત વૃદ્ધિ પમાડનાર અને દુઃખ આપવામાંજ તત્પર એવો કામજ મહા વ્યાધિ છે કે જેની પંડિતો પણ ચિકિત્સા કરી શકતા નથી. ૯૪ જ્યાં સુધી જેના હ્રદયમાં કામરૂપી અગ્નિ અત્યંત પ્રજ્વલિત છે, ત્યાં સુધી નિરંતર કર્મો તેનો આશ્રય કરે છે—કર્મનો બંધ થયા કરે છે. ૯૫ કામરૂપી સર્પવડે દ્રઢ રીતે ડસેલા જીવને એટલી બધી તીવ્ર વેદના થાય છે, કે જે વેદનાથી અત્યંત મૂર્છા પામેલો જીવ વારંવાર સંસારમાં પરિભ્રમણ કર્યો કરે છે. ૯૬ જે સર્વ દુઃખોની ખાણ રૂપ છે, અને જે સંસારની વૃદ્ધિ કરનાર છે તે આ મનુષ્યોની સ્મૃતિનો નાશ કરનાર એક કામદેવજ છે, બીજો કોઈ નથી. ૯૭ મનના સંકલ્પ વિકલ્પરૂપી ઈંડામાંથી ઉત્પન્ન થયેલો, રાગ દ્વેષ રૂપી બે જીહ્વા વાળો અતિ ભયંકર કામ રૂપી સર્પ વશ-વર્તી કરવો અશકય છે. ૯૮ આ કામદેવની ઇચ્છા અતિ દુષ્ટ છે, તે સંસારને વધારનારી છે, દુઃખ ઉત્પન્ન કરવામાં શક્તિ-માન છે, અને ધનનો નાશ કરવામાં સમર્થ છે. ૯૯ અહો ! જેઓ કામદેવને આધીન થયેલા છે, તેઓ બુદ્ધિરહિતજ છે-મૂર્ખજ છે, કેમકે તેઓ પાપકર્મ કરીને પોતાના આત્માને સંસારસમુદ્રમાં નાંખે છે. ૧૦૦ અહો ! નરકરૂપી ખાડામાં નાંખનારા અતિ ક્રૂર કામદેવે ધર્મરૂપી અમૃતથી પરાઙ્મુખ થયેલા લોકને તુચ્છ--હલકો કરી નાખ્યો છે. ૧૦૧. દૈવના નિયોગથી કામદેવ માત્ર સ્મરણ કરવાથી જ પ્રાણીઓના હ્રદયમાં સંતાપ કરનારૂં વૈર રૂપી શલ્ય સ્થાપન કરે છે. તેથી હે ભવ્યો ! તમે નિરંતર જૈનમાર્ગમાં આસક્ત થઇને સદાચારનું સેવન કરો, કે જેથી દુઃખે કરીને દૂર કરી શકાય એવું તે કામરૂપી શલ્ય સેંકડો કકડા થઇ નાશ પામે. ૧૦૨=૧૦૩ કામ ચિત્તને-

દૂષિત કરે છે, સદ્‌ગતિનો નાશ કરે છે, સદાચારનો લોપ કરે છે, તથા અનર્થની પરંપરાને વધારે છે. ૧૦૪. કામ સર્વ દોષોની ખાણ છે, ગુણોનો વિનાશ કરનાર છે, પાપનો બંધુ છે, અને આપત્તિનો મિત્ર છે. ૧૦૫. કામદેવરૂપી પિશાચેજ આ સમગ્ર જગત છળ્યું છે, તેથી (કામીજનો)પરાધીનપણે નિરંતર સંસારસમુદ્રમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે. ૧૦૬ મહાબળવાન્ તે કામરૂપી પિશાચનો વૈરાગ્યની ભાવનારૂપ મંત્રવડે વિનાશ કરીને સ્વતંત્ર વૃત્તિવાળા ધીર પુરૂષો સિદ્ધિ સુખને પામ્યા છે.૧૦૭ કામી પુરૂષ સદાચારને,ગુરૂના ઉપદેશને,લજ્જાને, ગુણના સમૂહને અને ચિત્તની સ્વસ્થતાને તજી દે છે તેથી મોક્ષના સુખને પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છનાર અને સંસારનો ત્યાગ કરવા ઇચ્છનાર શ્રેષ્ઠ મુનિઓએ નિરંતર કામનો ત્યાગ કરવો. ૧૦૮–૧૦૯. કામ અને અર્થ રૂપી મહા ક્રૂર શત્રુઓ નિરંતર વિશુદ્ધ ધ્યાનને રૂંધનારા છે,તેનો ત્યાગ કરનાર મનુષ્યોનેજ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૧૦. કામરૂપી જ્વરનો દાહ સહન કરવો સારો છે; પરંતુ શીળનું ખંડન કરવું સારૂં નથી; કારણ કે શીળનું ખંડન કરનાર પ્રાણીઓ અવશ્ય નરકમાં પડે છે. ૧૧૧ સ્વલ્પ કામભોગની સેવાથી કામજ્વરનો દાહ શાંત થતોજ નથી, ઉલટું તેને સેવવાથી નરકના આવર્તમાં પાડનારૂં મહા પાપ પ્રાપ્ત થાય છે.૧૧૨. કામની પીડા તીવ્ર હોય તો પણ તેની વેદના અલ્પ કાળ સુધી જ રહે છે, પરંતુ શીળનું ખંડન કરવાથી તો કોટી ભવ પર્યંત વેદનાઓ ભોગવવી પડે છે. ૧૧૩. જેમ મંત્રના અક્ષરોથી વિષનો નાશ થાય છે, તેમ જ્ઞાનના ઉપયોગના પ્રભાવથી અત્યંત ભયંકર પણ કામજ્વરનો દાહ અવશ્ય શાંત થાય છે. ૧૧૪. કામનું સેવન ન કરવું એજ તેનું ઉત્કૃષ્ટ શમન કહેલું છે; કેમકે તેનું સેવન કરવાથી ઉલટી તેની અત્યંત વૃદ્ધિ થાય છે, પણ કદાપિ શાંતિ થતી નથી. ૧૧૫ ઉપવાસ, ઉનોદરી, ઘૃત વિગેરે રસનો ત્યાગ, સ્નાનનો ત્યાગ, તાંબુલનું અભક્ષણ–અસેવન, ઇચ્છાનો નિરોધ અને જ્ઞાનનું સ્મરણ—આટલા કામરૂપી મહાશત્રુને ક્ષય કરવાના ઉપાયો છે. ૧૧૬. ૧૧૭. ઇચ્છાનો નિરોધ કરવાથી કામ

જીતાય છે. ક્ષમાવડે ક્રોધનો જય થાય છે, મૃદુતાવડે માનનો જય થાય છે અને સમ્યગ્ જ્ઞાન કરીને મોહનો જય થાય છે (જય કરી શકાય છે.) ૧૧૮ કામ ઉપશાંત થાય ત્યારે વિષમિશ્રિત ભોજનની જેમ તૃષ્ણાનો દૂરથી ત્યાગ કરીને સદાચારયુક્ત ચારિત્ર ગ્રહણ કરવું યોગ્ય છે ૧૧૯ શ્રેષ્ઠ બ્રહ્મચર્યનું સારી રીતે રક્ષણ કર્યું હોય. તો તે કર્મનો નાશ કરનાર, ચારિત્રના સારભૂત અને દેવોને પણ પૂજવા યોગ્ય થાય છે. ૧૨૦

સ્ત્રી.

જે આ સ્ત્રી લાવણ્યરૂપી જળની નદી સમાન ભાસે છે, તેજ વાસ્તવિક રીતે દુઃખરૂપી સેંકડો તરંગોથી વ્યાપ્ત એવી મહા ઘોર વૈતરણી નદી રૂપ છે. ૧૨૧. સંસારના બીજ રૂપ, દુઃખોના મોટા સમૂહરૂપ અને પાપના નિધાન રૂપ સ્ત્રીઓને કોણે નિપજાવી હશે ? ૧૨૨ આ સ્ત્રીરૂપી કામજ્વાળા ખરેખર અગ્નિથીજ ઉત્પન્ન થયેલી છે, કે જેમાં પુરૂષોની યુવાવસ્થા અને દ્રવ્ય હોમાય છે— ભસ્મસાત્ થઇ જાય છે. ૧૨૩. નરકરૂપી આવર્તમાં પાડનારી, સ્વર્ગના માર્ગને રૂંધવા માટે દૃઢ અર્ગલા સમાન અને અનર્થને ઉત્પન્ન કરનારી સ્ત્રીઓ કોણે નીપજાવી હશે ? ૧૨૪ સેંકડો કૃમિના સમૂહથી વ્યાપ્ત, દુર્ગંધ અને મળવડે પરિપૂર્ણ અને માત્ર ત્વચાથી–ચામડીથી મઢેલા સ્ત્રીઓના શરીરને વિષે શું રમણીયપણું (સુંદરતા) છે ? ૧૨૫ જે પુરૂષો કામરૂપી મળે કરીને રહિત છે તેઓજ સુખને પામ્યા છે, અને તેઓજ વિધિપૂર્વક ઉત્તમ ચારિત્રને પાળીને મોક્ષ પદને પામશે. ૧૨૬ મોહને પામેલો જે મુઢ પ્રાણી ભોગને માટે નિયાણું કરે છે, તે સુતરના તાંતણા માટે અમૂલ્ય રત્નને ગુમાવે છે. ૧૨૭

વૈરાગ્ય.

કર્મરૂપી શત્રુને જીતવાની ઇચ્છાવાળા પંડિતોએ નિરંતર તીક્ષ્ણ બુદ્ધિવડે સંસાર, વિષયો અને શરીરને વિષે વૈરાગ્યની ભાવના ભાવવી.

૧૨૮ જ્યાં સુધી મૃત્યુરૂપી વજ્ર આ શરીરરૂપી પર્વત પાડીં નાખ્યો નથી, ત્યાં સુધી કર્મરૂપી શત્રુનો ક્ષય કરવા મનની યોજના કરવી. તું આ દુર્લભ મનુષ્યજન્મને પામ્યો છે, તેથી કામ અને અર્થનો સંગ છોડી દે, નિરંતર ધર્મધ્યાનનું સેવન કર અને સ્નેહમય પાસલાઓને છેદી નાંખ. ૧૩૦. પુરૂષો સદાચારથી અથવા ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થઇને શામાટે વિષયોને સેવતા હશે ? કારણકે તેમ કરવાથી તેઓને મરણના આંતરાવાળી નરકની તીવ્ર વેદના ભોગવવી પડશે, એટલે કે નરકમાંથી ઉદ્ધરીને એક ભવ તિર્યંચ કે મનુષ્યનો કરી પાછા ફરી નરકમાં ઉત્પન્ન થવુ પડશે. ૧૩૧. જેમનું ચિત્ત સદાચારથી ભ્રષ્ટ થયું છે, એવા વિષયોની આસક્તિવાળા તે મનુષ્યોને આ ભવમાંજ દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. ૧૩૨. વિષયના આસ્વાદમાં લુબ્ધ થયેલા અને રાગ દ્વેષને વશ થયેલા તે પુરૂષે પોતાના આત્માનેજ ઠગ્યો છે, કે જેણે સમતાનું લેશ પણ સેવન કર્યું નથી. ૧૩૩. પ્રાણીઓએ પોતે જે કર્મ કર્યું છે, તેનું ફળ અનેક પ્રકારે તેને ભોગવવું પડશે, એમ જાણી હે આત્મા ! તું કર્મના આશ્રવ દ્વારોને રૂંધીને પોતાની ઇંદ્રિયોને કબજે કર. ૧૩૪. તું ઇંદ્રિયોના પ્રચારને રૂંધીને પોતાના આત્માને વશવર્તી કર કે જેથી તું નિર્વાણ-મોક્ષસુખના સ્થાનને પ્રાપ્ત કરી શકે. ૧૩૫ ભોગો પ્રાપ્ત થયાં છતાં પણ મહાન્ પુરૂષોને તેમાં આસક્તિ હોતી નથી, અને બીજા મનુષ્યોને ભોગો નહીં મળ્યા છતાં પણ તેમાં નિરંતર આસક્તિ જ રહે છે, પણ કદાપિ ઉપશમ ભાવ પ્રાપ્ત થતો નથી. ૧૩૬ છ ખંડ પૃથ્વીનો સ્વામી ચક્રવર્તી પૃથ્વીને તથા ભોગને તૃણની જેમ તજી દઇને જિનેશ્વર સંબંધી દીક્ષાને અંગીકાર કરે છે તો ઘરરૂપી પંકમાં કૃમિયાની જેમ રહેલા અમારે કઇ સુંદર વસ્તુ છોડવાની છે કે જેથી તે પંકમાં અમે નિરર્થક ખુંચી રહીએ છીએ ! ૧૩૭ ૧૩૮ હે જીવ! જે કર્મરૂપી શત્રુએ તને આ સંસારરૂપી સમુદ્રમાં અત્યંત દુસ્તર દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું છે, તે ઉગ્ર કર્મરૂપી શત્રુને જીતવા માટે તું કેમ ઇચ્છા કરતો નથી? ૧૩૯. જેઓ મૈથુનને સેવનારા છે અને જેઓ નિરંતર માંસભક્ષણ કરવામાં તત્પર રહે છે, તેઓ પણ

પોતાને પવિત્ર-શુદ્ધ માને છે, અહો! આનાથી બીજું આશ્ચર્ય શું છે ? ૧૪૦. મોક્ષના સુખની અભિલાષા રાખનાર આત્મજ્ઞાનીએ તેવુંજ કાર્ય કરવું જોઇએ, કે જે કરવાથી કરેલાં કર્મનો ક્ષય થાય અને નવાંનો સંચય બંધ-વધારો ન થાય. ૧૪૧.

ચારે ગતિમાં પરિભ્રમણ.

હે જીવ! અપ્સરાઓના સમૂહથી ભરપૂર અને દેવો-વડે સુશોભિત સ્વર્ગને વિષે તેં અનેક વાર વિવિધ પ્રકારના ભોગોની સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરી છે. ૧૪૨. અને કર્મના વશથી વિવિધ દુઃખના સમૂહવાળા, અત્યંત ભય આપનાર અને મહા ભયંકર એવા રૌરવ નામના નરકમાં પણ તું ચિરકાળ રહ્યો છે. (અર્થાત્ નરકના દુઃખો પણ તેં ભોગવ્યા છે.) ૧૪૩ તે નરકમાં તપાવેલા તેલની કડાહીમાં પકાવાતાં તેં જે ઉત્કૃષ્ટ દુઃખ અનુભવ્યું છે, તે કહેવાને પણ સમર્થ થવાય તેમ નથી. ૧૪૪ ત્યાં પૂર્વ કર્મના નિયોગથી-વશથી ભયંકર વિવિધ યંત્રોથી અગ્નિવડે પચાવાતાં તેં દુઃસહ વેદના અનુભવી છે. ૧૪૫ વળી હે જીવ ! વિષ્ટા અને મૂત્રથી ભરેલા, ભયંકર, અશુચિ, શ્લેષ્મ અને વસા (ચરબી)થી વ્યાપ્ત એવા માતાના ગર્ભરૂપી ઘરને વિષે તું વારંવાર કર્મને યોગે સ્થિતિને પામ્યો છે. ૧૪૬. તેમજ તિર્યંચની ગતિમાં પણ છેદન અને ભેદનથી ઉત્પન્ન થયેલા જે દુઃખને જીવ પામ્યો છે, તે દુઃખ કોટી જીહ્વાએ કરીને પણ કહેવાને મનુષ્ય શક્તિમાન નથી. ૧૪૭ વળી આ સંસારમાં એવું કોઇ પણ સુખ નથી, કે જે દેવ, મનુષ્ય અને તિર્યંચગતિમાં નિરંતર ભ્રમણ કરતાં જીવે અનેક પ્રકારે પ્રાપ્ત કર્યું ન હોય ૧૪૮ અત્યંત ભય આપનાર આ ચાર ગતિરૂપ સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં જીવે કર્મના યોગથી સર્વ પ્રકારના સુખ દુઃખ પ્રાપ્ત કર્યાં છે. ૧૪૯ હે જીવ ! આ પ્રમાણે ચિરકાળ સુધી આત્માનો અત્યંત નાશ કરનાર દુઃખને જાણ્યા છતાં પણ તું કેમ વૈરાગ્ય પામતો નથી ?

નાશ જીવિતને ધિક્કાર છે ! ૧૫૦ હે જીવ ! આ જીવિત વીજળીની જેવું ચપળ છે, સ્ત્રી પુત્રાદિના સંયોગો સ્વપ્નની જેવા અસત્ય છે, સ્નેહ સંધ્યાસમયના રંગ જેવો અલ્પ કાળ રહેનારો છે, અને શરીર તૃણના અગ્રભાગપર રહેલા જળના બિંદુની જેવું અસ્થિર છે. કામભોગો ઇંદ્રધનુષ્યની જેવા છે, સંપત્તિઓ વાદળાં જેવી છે, અને યુવાવસ્થા જળની રેખા સમાન છે. આ સર્વે અનિત્ય પદાર્થો છે. ૧૫૧-૧૫૨ પોતાની સમાન વયવાળા મનુષ્યોને મૃત્યુ પોતાને આધીન કરે છે, તે જોઈને પણ કોઇ એવો પુરૂષ દેખાતો નથી કે જે પોતાના આત્મહિતમાં લેશ પણ પ્રવર્તતો હોય. ૧૫૩

શરીર.

જે પુરૂષને શ્રુતજ્ઞાનનો સમાગમ હોય તેવો કયો વિદ્વાન્ પુરૂષ સર્વ અશુચિનાં સ્થાન રૂપ, નાશવંત અને વ્યાધિવડે પીડાયેલા આ શરીર ઉપર રતિ પ્રીતિને પામે. ? ૧૫૪ આ શરીર કે જેનું ભોજન, વસ્ત્ર વિગેરેવડે ચિરકાળ સુધી પોષણ કરવામાં આવે છે, તો પણ છેવટ-વૃદ્ધાવસ્થામાં વિકારને પામે છે, તો આવી પૌદ્‌ગળિક બાહ્ય વસ્તુઓ ઉપર શી શ્રદ્ધા-શો વિશ્વાસ રાખવો ? ૧૫૫ હે જીવ ! તું બંધુઓની સાથે પરભવમાંથી અહીં આવ્યો નથી, અને તે બંધુઓની સાથે જવાનો નથી, તો પછી મૂઢ ચિત્તવાળા પુરૂષોને સ્વજનોની સાથે જે સ્નેહ બંધાય છે તે વૃથાજ છે. ૧૫૬ હે પંડિતો ! પ્રાણોને ધારણ કરનાર પ્રાણી જે જે જન્મ ધારણ કરે છે, તે તે અવશ્ય મરણ પણ પામેજ છે, તેથી કરીને કોઇ બંધુજન મૃત્યુ પામે તો તેમાં તમે કાંઇ પણ શોક કરો નહીં. ૧૫૭ જે પુરૂષ જ્ઞાનાદિક આત્માના કાર્યને છોડીને અન્ય શરીરાદિક પૌદ્‌ગલિક કાર્યમાં આસકત થાય છે, તેનું ચિત્ત સ્ત્રી પુત્રાદિકને વિષે મમતા કરવામાં આસક્ત હોય છે, તેથી તે આત્માના હિતથી ભ્રષ્ટ થાય છે-ચૂકે છે. ૧૫૮

આત્મહિત.

સર્વજ્ઞ ભગવાન કહે છે કે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અને તપનું આચરણ એ સર્વ આત્માનું હિત કહેવાય છે. ૧૫૯.

સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર વિગેરેના વિવિધ પ્રકારના વિયોગને તથા દ્રવ્યના નાશને જોયા છતાં પણ હે જીવ ! તારૂં નિર્દય ચિત્ત સુખના આસ્વાદમાં લુબ્ધ જ રહે છે, તે આશ્ચર્ય છે. ૧૬૦ સુખ ભોગવવામાં મોહ પામેલા અને વિષયોના આસ્વાદમાં લંપટ થયેલા પ્રાણીઓ આત્મહિતથી (ચારિત્રથી) ભ્રષ્ટ થઇને ગૃહવાસ સેવે છે. ૧૬૧. જે પ્રકારે સારી રીતે અત્યંત નિર્મળ ચિત્ત શુદ્ધિ થાય, તે પ્રકારે જ્ઞાની પુરૂષે ઘણા પ્રયત્નથી શુભ કાર્ય કરવું. ૧૬૨. જે પુરૂષનું ચિત્ત રાગાદિક મળે કરીને રહિત અને વિશુદ્ધ હોય તે પુરૂષને સમગ્ર સંસારનું મુખ્ય ફળ (મોક્ષસુખ) પ્રાપ્ત થયું છે એમ જાણવું. ૧૬૩. અભવ્ય પ્રાણી સંસારનો નાશ કરવામાં હર્ષને પામી શકતો નથી, ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં ધૃતિ–સંતોષને ધારણ કરી શકતો નથી અને કષાયનો વિજય કરવામાં યત્ન કરી શકતો નથી. તેવા પ્રકારની ઇચ્છા પણ તેને થતી નથી. ૧૬૪. જે આ રાગ દ્વેષાદિક રહિત ચિત્તનું નિર્મળપણું, તેજ પરબ્રહ્મ–મોક્ષ કહેવાય છે. તે વાત મોહવાળા પ્રાણીઓ જાણતા જ નથી. ૧૬૫. જે પ્રમાણે મોટી આપત્તિમાં પણ મન વિકાર ન પામે, તે પ્રકારે આત્મહિતને ઇચ્છનાર પંડિત પુરૂષે કાર્ય કરવું જોઇએ. ૧૬૬. જગતમાં તે પુરૂષો જ ધન્ય છે, કે જેઓ બીજી બીજી આપત્તિઓ પામ્યા છતાં પણ વિકારને પામતા નથી, કારણકે તેઓનું ચિત્ત વિશુદ્ધ હોય છે. ૧૬૭.

કલેશ.

હે પ્રાણી ! આપત્તિમાં પણ કલેશ કરવો નહીં; કારણકે કલેશ એ કર્મબંધનનું કારણ છે. કલેશના પરિણામ (અધ્યવસાય) થીજ જીવ દુ:ખનું ભાજન-સ્થાન થાય છે. ૧૬૮ કલેશના પરિણામથી જીવ અનેક પ્રકારે કોટી ભવોમાં દુ:ખ આપનારા અતિ મોટા કર્મબંધનો કરે છે. ૧૬૯ કલેશ રહિત ચિત્ત થવું એ રત્ન સમાનસ્થિર અને ઉજવળ આત્મપ્રકાશ આપનારૂં છે, તેજ મહાપુરૂષોનું ઉત્તમ ધન છે, અને તે વડે જ તેઓ જરા અને મરણ રહિત ઉત્તમ સ્થાન (મોક્ષ) ને પામે છે. ૧૭૦

સંપત્તિમાં હર્ષ (ગર્વ) પામવો નહિ, અને વિપત્તિમાં દુઃખિત (દીન) થવું નહીં, એજ મહાપુરૂષનું લક્ષણ છે; પરંતુ દ્રવ્યની પ્રાપ્તિ થવાથી કાંઇ મહાપુરૂષ થઇ શકાતું નથી. ૧૭૧. પૂર્વ કર્મના સંબંધને લીધે આપત્તિઓ આવી પડે ત્યારે પ્રાણીઓને રક્ષણ કરનાર એક ધૈર્ય (સહનશીલતા-સંયમ) જ સમર્થ છે, પરંતુ તે વખતે શોક કરવો યોગ્ય નથી. ૧૭૨. ચિત્તના શુદ્ધ પરિણામથી જ જીવને સર્વત્ર શાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ ચિત્તમાં ક્લેશના અધ્યવસાય હોય તો અનેક ભવોને વિષે પણ શાંતિ થતી નથી. ૧૭૩. પુરૂષોના ચિત્તમાં સંક્લેશના પરિણામ વર્તતા હોય તો તેમનો સંસાર વૃદ્ધિ પામે છે, અને ચિત્તની શુદ્ધતા વર્તતી હોય તો તે સંપત્તિ તથા આજીવિકાને આપનાર થાય છે. ૧૭૪. જ્યારે તત્ત્વજ્ઞાની પુરૂષોનું ચિત્ત વિશુદ્ધ હોય, ત્યારે તેમની સર્વ આપત્તિઓ પણ સંપત્તિરૂપજ થાય છે; કેમકે મહાપુરૂષોને સર્વ મહાન જ હોય છે. ૧૭૫.

શુદ્ધ ઉપદેશ.

અન્ય પ્રાણી પણ ઉન્માર્ગે જતો હોય તો તેને તેથી અટકાવવો યોગ્ય છે; તો વિષયરૂપી ઉન્માર્ગમાં જનારા પોતાના મનને અવશ્ય આગ્રહથી અટકાવવું જોઇએ, તેમાં તો શું કહેવું ? ૧૭૬ અજ્ઞાનથી અથવા મોહથી જો કાંઇ કુત્સિત કાર્ય કરાયું હોય, તો તે અકાર્યથી મનને પાછું વાળવું જોઈએ અને ફરીથી તેવા કાર્યમાં પ્રવર્તવા દેવું ન જોઈએ. ૧૭૭. હે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા જીવ ! તેં પૂર્વ જન્મમાં જે અશુભ કર્મ કર્યું હશે, તે અતિ કટુ કર્મના ઉદયકાળે તેનું તેવુંજ ફળ તું થોડા કાળમાંજ પામીશ. ૧૭૮. સસલો જેમ પોતાના બે કાનવડે પોતાના શરીરને ગોપવીને મને કોઇ દેખતું નથી એમ માને છે, પરંતુ તરતજ તે વધ બંધનાદિકને પામે છે, તેમજ જીવ પણ પોતે કરેલા કર્મને જરાક ગોપવવા જાય છે, પરંતુ થોડા કાળમાંજ તેનું ફળ તેને ભોગવવું પડે છે. ૧૭૯. જે પુરૂષ અજ્ઞાનતાને લીધે વૃદ્ધિ પામતા

અશુભ કર્મની શુદ્ધિ-પ્રાયશ્ચિત્ત કરતો નથી, તે પાછળથી મોટા દુઃખને પ્રાપ્ત થઈ અત્યંત પશ્ચાતાપ પામે છે. ૧૮૦. સુખની પ્રાપ્તિમાં લાલચુ થયેલા મૂઢ મનુષ્યો શું શું અકાર્યને કરતા નથી ? સર્વ અકાર્ય કરે છે, અને તેથી કરીને સેંકડો કોટીજન્મ પર્યંત તે સંતાપને પામે છે. ૧૮૧ હું બીજાને ઠગું છું એમ ધારીને જેઓ માયા-કપટ કરેછે, તેઓ આલોક તથા પરલોકમાં પોતાના આત્માનેજ ઠગે છે એમ જાણવું ૧૮૨. હે જીવ ! ઉત્તમ મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થયાં છતાં પણ તેં કાંઇ સુકૃત કર્યું નહીં અને મરણ તો સમીપે આવ્યું. ખેદની વાત છે કે તારો સમગ્ર જન્મ નિષ્ફળ ગયો. ૧૮૩ જે પ્રાણી કર્મરૂપી પાશમાંથી મુકત થવા માટે કાંઇ પણ યત્ન કરતો નથી, તે સંસારરૂપી કારાગૃહને વિષે નિરંતર બંધાયેલોજ રહે છે. ૧૮૪. વિષયરૂપી માંસમાં લુબ્ધ થયેલા મનુષ્યોરૂપી સિંહો બાંધવરૂપી બંધનથી બંધાઇને આ ઘરરૂપી કેદખાનામાં પડ્યાં પડ્યા સીદાય છે. ૧૮૫. હે આત્મા ! આ જન્મમાંજ ગર્ભવાસનું જે દુઃખ તું પામ્યો છે, તે પણ હમણાં શું તું ભૂલી ગયો ? કે જેથી તારા આત્માને પણ તું જાણતો નથી. ૧૮૬. ચોરાશી લાખ જીવાયોનિઓને વિષે ભ્રમણ કરતાં તેં મોહને લીધે નાના પ્રકારનાં દુઃખરૂપી શલ્યો પ્રાપ્ત કર્યાં છે—અનુભવ્યાં છે, તો મૂઢ ! આ સંસારથી ઉત્પન્ન (પ્રાપ્ત) થયેલા દુઃખથી તું કેમ ઉદ્વેગ-વૈરાગ્ય પામતો નથી કે જેથી તું વિષયોને વિષે આસકત થઇ લોભને વશ પડ્યો છે ! ૧૮૭-૧૮૮.

કર્મનો ક્ષય.

હે જીવ ! જે તેં પૂર્વે કોટી જન્મોને વિષે પુષ્કળ કર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે, તેને છેદવા માટે તું લેશ પણ શકિતમાન ન થયો, તેથી તારો જન્મ કેવળ નિષ્ફળ ગયો. ૧૮૯. અજ્ઞાની જીવ જે કર્મને સેંકડો કોટી જન્મોવડે ખપાવે છે-ક્ષીણ કરે છે. તે કર્મને ત્રણ ગુપ્તિને ધારણ કરનાર જ્ઞાની પુરૂષ એક અંતર્મુહૂર્તમાં ખપાવી શકે છે. ૧૯૦. એવી જીંદગીથી શું ફળ કે જે જીંદગીમાં સંસારને

નિષ્ફળ કરનારાં કર્મોની નિર્જરા કે સંવર કાંઈ પણ કરી શકાય નહીં ? ૧૯૧. આ જગતમાં તેજ પ્રાણી જન્મેલો કહેવાય કે જે જન્મ ધરીને વિપત્તિ કાળે ભયંકર ફળ આપનારાં કર્મો કે જેનો ઉદય થયેલો ન હોય તેમને ઉદયમાં લાવી ખપાવી દે. આવો પુરૂષ જ મહાત્મા અને પંડિત કહેવાય છે. ૧૯૨. હે આત્મા ! ક્રોધ ઉપર જ (ક્રોધને દૂર કરવા) ક્રોધ કરવો, માનની સાથેજ (માનને ટાળવા) માન અભિમાન રાખવું, અને સંગના–સ્રીપુત્રાદિકનાજ સંગનો ત્યાગ કરવો. આ પ્રમાણે કરીને તું સ્વર્ગ મોક્ષના સુખને સ્વાધીન કર–સ્વાધીન કરી લે. ૧૯૩. પરિગ્રહ ઉપર જ મહા દ્વેષ કરવો, મુક્તિ ઉપરજ ઉત્તમ પ્રીતિ રાખવી, શુભ ધ્યાનમાં જ ચિત્તની એકાગ્રતા રાખવી, પણ આર્ત્ત રૌદ્રધ્યાનમાં ચિત્ત જવા દેવું નહીં. ૧૯૪. ધર્મનું ઉપાર્જન કરવામાં અને કર્મનો ક્ષય કરવામાં યત્ન કરવો, તથા પાપને નાશ કરનારા સાધુ પુરૂષોના આચરણમાં જ સદા ચિત્તને સ્થાપન કરવું. ૧૯૫. શુભ ધ્યાનમાં લીન થયેલા ઘણા મહાત્માઓ માનરૂપી દૃઢ સ્તંભને ભાંગીને, લોભરૂપી પર્વતનું વિદારણ કરીને, માયારૂપી લતાનું ઉન્મૂલન કરીને, અને ક્રોધરૂપી શત્રુનો નાશ કરીને, આત્માને હિતકર એવા યથાખ્યાત ચારિત્રનો સ્વીકાર કરી છેવટ સમગ્ર કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષપદને પામ્યા છે. ૧૯૬. ૧૯૭. જેઓ સર્વ સંગ રહિત હોય, રાગાદિક મળથી દૂર રહેલા હોય, શાંત, દાંત અને તપરૂપી અલંકારથી ભૂષિત હોય, તથા મોક્ષની અભિલાષાવાળા હોય તેઓ જ ધીર કહેવાય છે. ૧૯૮.

સુપાત્ર લક્ષણ.

જેઓ મન, વચન અને કાયાના યોગને વિષે ઉત્તમ ધ્યાન કરવામાં તત્પર હોય, સદાચારનું આચરણ કરનાર હોય, જ્ઞાનની સંપદાથી યુક્ત હોય, તથા સર્વ પ્રાણી ઉપર કરૂણાવાળા હોય, તેઓ સુપાત્ર કહેવાય છે. ૧૯૯. વળી જેઓ ધૈર્ય

ભાવનાવડે યુક્ત હોય, સત્ત્વ (પરાક્રમ) ભાવના સહિત હોય, તથા તત્ત્વજ્ઞાનમાંજ ચિત્તને સ્થાપન કરનારા હોય, તેજ ઉત્તમ પુરૂષો દાતારને સુપાત્રરૂપ છે. ૨૦૦. આ સુપાત્રરૂપ મહાપુરૂષો ધૈર્ય ભાવનાવડે દુઃખનો નાશ કરે છે, તત્ત્વભાવનાવડે સંસારનો નાશ કરે છે અને જ્ઞાનભાવનાવડે કર્મનો નાશ કરે છે. ૨૦૧. જેઓ સમતાને વિષેજ આગ્રહી છે, કર્મરૂપી શત્રુઓની સાથેજ જેઓ યુદ્ધ કરે છે અને જેઓ વિષયોની ઇચ્છા પણ રાખતા નથી, તેજ ઉત્તમ યતિઓ સુપાત્ર છે. ૨૦૨. જેઓ સર્વ સંગ રહિત છતાં પણ સદાચારના સંગવાળા છે, જેઓ સર્વ વસ્તુ ઉપર સ્નેહરહિત છતાં પણ શાસ્ત્ર ઉપર સ્નેહવાળા છે, અને જેઓ આભૂષણ રહિત છતાં પણ તપરૂપી આભૂષણથી ભૂષિત છે એવા યોગીજનોજ સદા સુપાત્રરૂપ છે. ૨૦૩. જે ઉદાર ચિત્તવાળાઓએ હમેશાં પોતાના શરીર ઉપરથી પણ મમતાનો ત્યાગ કર્યો છે, તેવા સર્વ પ્રાણીઓના હિત કરવામાં રક્ત સંયમી (મુનિ)ઓજ સુપાત્ર છે. ૨૦૪.

મુનિઓ કેવા હોય ?

મુનિઓ પરીસહો જીતવામાં (સહન કરવામાં) સમર્થ હોય છે, કર્મનો ક્ષય કરવામાં શક્તિમાન હોય છે, જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપરૂપી અલંકારથી અલંકૃત હોય છે, શુદ્ધ આચારમાં તત્પર હોય છે, તેમનું મન શાન્ત હોય છે, તેમની દ્રષ્ટિ સૌમ્ય-સર્વ પ્રાણીઓ પર સમાન હોય છે, તેમની ઇંદ્રિયો શાંત હોય છે, તેઓ સર્વ જગતના પ્રાણીઓનું શુભ ઇચ્છે છે, તેમનો મોહરૂપી મહા શત્રુ શાંત થયેલો હોય છે, તેઓએ કામ અને ક્રોધનો સર્વથા નાશ કરેલો હોય છે, તેમની કોઇ નિંદા કરે કે કોઇ પ્રશંસા કરે તો તે બન્ને ઉપર તેઓ સમદ્રષ્ટિવાળા હોય છે, તેઓ મેરૂ પર્વતની જેવા ધીર હોય છે, પોતાના શરીર ઉપર પણ સ્પૃહા રહિત હોય છે, તેઓએ ઇંદ્રિયો, ક્રોધ, લોભ, અને ભયરૂપી શત્રુઓનો પરાભવ

કરેલો હોય છે, તેઓ રાગદ્વેષથી રહિત હોય છે, સિદ્ધિરૂપી સ્ત્રીના સંગમની જ લાલસાવાળા હોય છે, નિરંતર જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવામાં જ તત્પર હોય છે અને તેઓ નિરંતર પ્રશમરસમાંજ મગ્ન થયેલા હોય છે. આવા મુનિજનને પોતાને ઘેર આવેલા જોઇને જે પુરૂષ અજ્ઞાનતાને લીધે તેમના પર માત્સર્ય-ઇર્ષ્યા કરે છે, (તેમની ભક્તિ કરતો નથી) તેની સર્વ ધર્મક્રિયાઓ નિષ્ફળ થાય છે. ૨૦૫-૨૦૯. તેવા મુનિઓ માયાનો નાશ કરીને, તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરીને તથા રાગ દ્વેષનું ઉન્મૂલન કરીને અક્ષય એવા મોક્ષપદને પામે છે. ૨૧૦. સર્વ ધીર પુરૂષોમાં મુનિઓજ વાસ્તવિક ધીર ગણવા યોગ્ય છે; કારણકે તેઓનું ચિત્ત કદાપિ (રાગ દ્વેષાદિકથી) આકુળવ્યાકુળ થતું નથી, અને તેઓ પોતાનાજ તપોબળથી કર્મરૂપી શત્રુના મોટા સૈન્યનો પરાજય કરે છે. ૨૧૧. જેઓ પરીષહોને જીતવામાં શૂરવીર હોય, ઇંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરવામાં શૂરવીર હોય, અને કષાયોનો વિજય કરવામાં શૂરવીર હોય તેઓજ વાસ્તવિક શૂરા છે એમ પંડિતો કહે છે. ૨૧૨. ઉત્તમ ચારિત્રનું પાલન કરવામાં જ ચિત્તને સ્થાપન કરનાર હોવાથી મુનિ નવા કર્મને બાંધતા નથી, અને વિશુદ્ધ ધ્યાનમાંજ તત્પર હોવાથી પૂર્વે બાંધેલા કર્મની નિર્જરા કરે છે. ૨૧૩.

ખરા પંડિત.

જેઓ સંસારના વાસથી વિરક્ત હોય છે અને મોક્ષનું સુખ મેળવવામાંજ ઉત્સુક હોય છે; તેઓનેજ સત્પુરૂષોએ વાસ્તવિક પ્રાજ્ઞ (પંડિત) કહ્યા છે, તે સિવાયના પંડિતનામધારીઓ તો પંડિત શબ્દના અર્થને વગોવનારાજ છે. શુભ મનવાળો જે પુરૂષ સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમાન દૃષ્ટિ રાખે છે, અને જેણે સર્વથા પ્રકારે મમતાનો ત્યાગ કરેલો છે તેજ મોક્ષપુરીમાં જાય છે. ૨૧૪-૨૧૫.

ખરા શૂરવીર.

જે પુરૂષ ઇંદ્રિયોનો જય કરવામાં શૂરવીર હોય અને કર્મનો બંધ કરવામાં કાયર હોય, જેણે તત્ત્વાર્થની વિચારણામાં મનને સ્થાપન કર્યું હોય, જે પોતાના શરીર ઉપર પણ નિઃસ્પૃહ હોય જે પરીસહોરૂપી મહા શત્રુના સૈન્યનું દલન કરવામાં સમર્થ હોય, તથા જે કષાયોનો વિજય કરવામાં શૂરવીર હોય તેજ તત્ત્વથી શૂર કહેવાય છે. ૨૧૬-૨૧૭. જેઓ સંસારનો નાશ કરનાર ચારિત્રનું સદા પાલન કરે છે, તે પુરૂષોજ રાગ દ્વેષનો ક્ષય કરીને મોક્ષપદને પામે છે. ૨૧૮. જેઓ શરીર ઉપર પરસેવાના મળથી વ્યાપ્ત છતાં મિથ્યાત્વાદિક અભ્યંતર મળ રહિત હોય છે અને નિરંતર બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવામાં તત્પર હોય છે તે ધીર પુરૂષોજ જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવામાં તત્પર હોય છે ને કરે છે. ૨૧૯. જ્ઞાનની ભાવનાથી શક્તિમાન થયેલા ધીર પુરૂષો નિશ્ચળ આત્માવડે અપ્રમત્ત નામના ગુણને (ગુણસ્થાનને) પામીને આત્માનું હિત સાધે છે. ૨૨૦. જેઓ સંસારના વાસથી ભીરૂ હોય છે, તેઓએજ બાહ્ય અને અભ્યંતર સંગનો ત્યાગ કરેલો હોય છે અને જેઓ વિષયોથી નિવૃત્તિ (વિરામ) પામ્યા હોય છે, તેઓનું જ જીવિત પ્રશંસાપાત્ર છે. ૨૨૧.

મનુષ્ય જન્મને હારી જનાર.

શત્રુ અને મિત્ર વિષે, માન અને અપમાનને વિષે, લાભ અને અલાભને વિષે તથા માટીના ઢેફા અને સુવર્ણને વિષે જેની સમાન દ્રષ્ટિ હોય છે, સમ્યક્ત્વની ભાવનાવડે જેના શુદ્ધ પરિણામ હોય છે, જે જ્ઞાનની સેવામાં (જ્ઞાનાભ્યાસમાં) જ નિરંતર તત્પર હોય છે, જે ચારિત્રનું આચરણ કરવામાં આસક્ત હોય છે અને જેને અભિલાષા માત્ર એક મોક્ષના સુખની જ હોય છે, એવા મુનિને

જોઇને જે દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો પુરૂષ તેને મહાત્મા ગુરૂ તરીકે માનતો નથી, તે પુરૂષ પોતાના મનુષ્ય જન્મના ઉત્તમ ફળને સર્વથા પ્રકારે હારી જાય છે. ૨૨૨-૨૨૪.

જીવિત સફળ.

રાગાદિકથી રહિત, દૃઢ વ્રતવાળા, નિર્મળ ચિત્તવાળા અને શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળા ધીર પુરૂષો સર્વ સંગનો ત્યાગ કરી તપસ્યા કરે છે. ૨૨૫. જેઓનું ચિત્ત સંસારથી ઉદ્વેગ પામ્યું હોય, જેઓ મોક્ષના સુખની જ ઇચ્છા રાખતા હોય, અને જેઓ સર્વ સંગથી નિવૃત્ત થયા હોય, તેઓનું જીવિતજ ધન્ય-પ્રશસ્ય છે. ૨૨૬. જેઓ સાત ભયના સ્થાનોથી રહિત હોય, જેઓ (ભાવ)નિદ્રા રહિતપણે (વિવેક પૂર્વક) શયન કરનાર હોય, અને જેઓ ત્રિકાળ (સર્વકાળે) સંયમયોગે કરીને યુકત હોય (સંયમયુકત હોય) તેમનું જીવિતજ સફળ છે. ૨૨૭. જીવ આર્ત્ત અને રૌદ્રધ્યાનનો ત્યાગ કરવાથી તથા ધર્મ અને શુકલધ્યાનનો આશ્રય કરવાથી અનંત સુખને આપનાર અક્ષય મોક્ષને પામે છે. ૨૨૮. બુદ્ધિમાન્ યતિ આત્માને નિયમમાં રાખી-નિશ્ચળ રાખી, વિષયોથી પરાઙ્મુખ થઇ, તથા જ્ઞાનના અભ્યાસમાં તત્પર થઇ શિઘ્રપણે આત્મહિતને-મોક્ષને સાધે છે. ૨૨૯. સાધુઓ જેમ જેમ સંગ (રાગ-મોહ, મમતા-પરિગ્રહ) નો ત્યાગ કરતા જાય છે, તેમ તેમ તેનાં કર્મો ક્ષીણ થતાં જાય છે; અને જેમ જેમ કર્મની ક્ષીણતા થતી જાય છે, તેમ તેમ મોક્ષપદ તેમની સમિપે આવતું જાય છે. ૨૩૦.

ઉપદેશામૃત.

આ શરીર, ધન, સ્ત્રી, પુત્રાદિક કે જેને અહીં તજીનેજ પરલોકમાં જવાનું છે, તેને પોતાનાં કેમ કહી શકાય? આ પ્રમાણે વીચારીને વિદ્વાન્ પુરૂષ શરીરપરની મૂર્ચ્છાનો પણ

ત્યાગ કરે છે. ૨૩૧. જેઓ સંગ (પરિગ્રહ) નો સંચય કરવામાં આસકત થયેલા છે, તેઓને ખરેખર પોતાનો આત્માજ પ્રિય-વહાલો નથી; કેમકે જો આત્મા પ્રિય હોય તો આત્માનોજ અપકાર કરનાર તુચ્છ વસ્તુનો સ્વીકાર તે નજ કરી શકે. ૨૩૨. કેવળ શરીરના સંગથીજ આરંભની પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને તે શરીર જ અનિત્ય છે, આત્માનું રક્ષણ કરવા શકિતમાન નથી, તેથી વિદ્વાન્ માણસે તેવા શરીર પર પ્રીતિ ન રાખવી જોઈએ. ૨૩૩.સંગથી વિષયો પરની લોલુપતા ઉત્પન્ન થાય છે, વિષયની લોલુપતાથી ધનાદિકનો સંચય કરવાની ઈચ્છા થાય છે, તેના સંચયથી લોભ વધે છે, અને લોભ વધવાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે. ૨૩૪.

નિર્મમત્વ.

મમતાથી લોભ ઉત્પન્ન થાય છે, લોભથી રાગ ઉત્પન્ન થાય છે, અને રાગથી દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે અને દ્વેષ ઉત્પન્ન થવાથી દુ:ખની પરંપરા પ્રાપ્ત થાય છે; તેથી નિર્મમતા જ ઉત્કૃષ્ટ તત્ત્વ છે, નિર્મમતા જ ઉત્કૃષ્ટ સુખ છે અને નિર્મમતાને જ પંડિતોએ મોક્ષનું ઉત્કૃષ્ટ બીજ કહ્યું છે. નિરંતર આત્માને વિષે નિર્મમતાની નિશ્ચળ સ્થિતિ થઈ હોય તો સંસારની સ્થિતિને નાશ કરનારૂં પરમ ઉત્કૃષ્ટ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૩૫-૨૩૭. દ્રવ્ય સર્વ પ્રકારના અનર્થોનું મૂળ છે, દ્રવ્ય મોક્ષસુખનો નાશ કરનાર છે, દ્રવ્ય કષાયોને ઉત્પન્ન કરનાર છે અને દ્રવ્ય જ દુ:ખોને પ્રાપ્ત કરાવનાર છે. ૨૩૮. હે પ્રાણી ! તેં આ સંસારમાં ભ્રમણ કરતાં અનેક વાર દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરીને તેને તજેલ પણ છે, તો ફરીથી તેમાં પ્રીતિ કરવી તે ભોજન કરેલા અન્નને વમન કરીને પાછું તેને ગ્રહણ કરવાની જેમ અત્યંત અયોગ્ય છે.૨૩૯. આ જગતમાં કયો પુરૂષ ધનને સાથે લઈને પરલોકમાં ગયો છે ? કોઇજ નહીં; ત્યારે શા માટે તૃષ્ણારૂપી અગ્નિથી તાપ પામેલો પ્રાણી દારૂણ કર્મને બાંધે છે ? ૨૪૦

સંતોષ.

તૃષ્ણાવડે અંધ થયેલા મનુષ્યો હિત કે અહિત જોઇ શકતા નથી, પરંતુ બુદ્ધિમાન મનુષ્યો સંતોષરૂપી અંજનને પામીને-આંજીને સ્પષ્ટ રીતે પોતાના હિતાહિતને જોઇ શકે છે. ૨૪૧. વિચક્ષણ પુરૂષો સંતોષરૂપી શ્રેષ્ઠ રત્નને પામીને મોક્ષરૂપ સન્માર્ગમાં ગમન કરી સુખી થાય છે. ૨૪૨. તૃષ્ણારૂપી અગ્નિથી તાપ પામેલા મનુષ્યને સુખ ક્યાંથી હોય? જેઓ ધનનો સંચય કરવામાં આસક્ત હોય છે, તેઓને સદા દુ:ખજ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૪૩. સંતોષી મનુષ્યોજ સદા સુખી છે અને અસંતોષી જનો સદા દુ:ખી છે. આ પ્રમાણે તે બન્નેનું અંતર-તફાવત જાણીને સંતોષમાં જ પ્રીતિ કરવી યોગ્ય છે. ૨૪૪. હે સદ્બુદ્ધિમાન્! દ્રવ્યની આશાને દૂરથી તજીને તું સંતોષજ રાખ તેમ કરવાથી તારે ફરી આ દીર્ઘ સંસારમાં ભ્રમણ કરવાનું રહેશે નહીં. ૨૪૫. સંતોષી મનુષ્યો જ તત્ત્વથી ધનાઢ્ય છે, કારણકે તે બીજાની પાસે યાચના કરતા નથી. મહાપુરૂષોને બીજાની પાસે પ્રાર્થના કરવી, એ ઉત્કૃષ્ટ દારિદ્રનું (લઘુતા--હલકાઈનું) કારણ છે ૨૪૬. તૃષ્ણારૂપી અગ્નિથી તાપ પામેલું હૃદય અત્યંત બળે છે, તેને શાંત કરવા માટે સંતોષરૂપી જળ વિના બીજું કોઇ સમર્થ નથી. ૨૪૭. જેઓએ નિર્મમતા વડે વાસિત થયેલ સંતોષરૂપી જળનું પાન કર્યું હોય છે, તેઓ જેમ દુર્જન માણસ મૈત્રીનો ત્યાગ કરે છે, તેમ માનસિક દુ:ખનો ત્યાગ કરે છે; અર્થાત્ તેમને માનસિક દુ:ખ હોતું નથી. ૨૪૮. જેઓએ તૃષ્ણા-લોભ રૂપી તૃષાને નાશ કરનારૂં સંતોષરૂપ અમૃતનું પાન કર્યું હોય છે તેઓએ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રબળ કારણ ઉપાર્જન કર્યું છે એમ જાણવું. ૨૪૯. મુનીશ્વરો લોભનો નાશ કરવા સંતોષને ધારણ કરે છે, દુ:ખોની શાંતિને માટે ધૃતિ-ધૈર્ય-સમતાને ધારણ કરે છે. અને તપની વૃદ્ધિને માટે જ્ઞાનને ધારણ કરે છે. ૨૫૦.

સંયોગજ દુઃખદાયી છે.

જ્ઞાન અને દર્શનથી યુક્ત એક મારો આત્મા જ ધ્રુવ-શાશ્વત છે, અને સંયોગ લક્ષણવાળા બીજા સર્વે પદાર્થો બાહ્ય છે એટલે અનિત્ય તેમજ ક્ષણવિનાશી છે. ૨૫૧. આ જીવ સંયોગના કારણથી જ દુઃખની પરંપરાને પામ્યો છે; તેથી સંયોગસંબંધને ત્રિવિધે-મન, વચન અને કાયાએ કરી ત્યાગ કરવો જોઈએ. ૨૫૨. પૂર્વે જિનેશ્વરોએ જે જીવાદિક પદાર્થો કહેલા છે, તેઓની વર્તના(સ્વરૂપ) અન્યથા છે, એટલે કે તે પદાર્થો તેવા પ્રકારના નથી એમ જે ચિંતવવું તે નિરર્થક છે-નિષ્ફળ છે. ૨૫૩. વિપરીત બુદ્ધિવાળો જંતુ જેમ જેમ મમતા કરે છે, તેમ તેમ તેને ચોતરફથી કર્મનો બંધ થાય છે. ૨૫૪. જેમનાં ચિત્ત અજ્ઞાનથી આચ્છાદિત થયાં હોય, જેમનો આત્મા રાગદ્વેષને વશ થયેલો હોય અને જેઓ આરંભમ પ્રવર્તતા હોય, તેઓને ભય પામેલાની જેમ હિતની પ્રાપ્ત થતી નથી-તેનાથી દૂર રહે છે. ૨૫૫. પરિગ્રહના સંબંધથી જીવને રાગ દ્વેષ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે રાગદ્વેષ જ કર્મના નિવિડ બંધનું કારણ છે. ૨૫૬.

ખરો યજ્ઞ.

સર્વ સંગોને પશુરૂપ કરી તથા કર્મોને સમિધ (કાષ્ઠ) રૂપ કરી, ધ્યાનરૂપી અગ્નિમાં આહુતિ આપવી-હોમ કરવો, એ ભાવ યજ્ઞ (ખરો-પારમાર્થિક યજ્ઞ) મહા ફળને (મોક્ષને) આપનારો છે. ૨૫૭. હજારો રાજસૂય યજ્ઞો અને સેંકડો અશ્વમેધ યજ્ઞો કર્યા હોય તોપણ તે આ ભાવયજ્ઞના અનંતમા ભાગની તુલ્ય પણ થતા નથી. ૨૫૮.

ખરી પ્રજ્ઞા.

તે જ પ્રજ્ઞા (બુદ્ધિ) કહેવાય છે, કે જે આત્માને હિતકારક અને શુભ કાર્યના આરંભમાં તત્પર કરી શમરસને પમાડે. તે

સિવાયની અન્ય પ્રજ્ઞા તો નિંદ્ય અને અશુભ કર્મને ઉપાર્જન કરાવનારી જ છે. ૨૫૯. જે પ્રજ્ઞારૂપી સ્ત્રી સર્વ શુભ કાર્યમાં પ્રીતિવાળી હોય છે, જે હેય[1] અને ઉપાદેય[2] તત્ત્વને જાણે છે, અને જે નિરંતર સુખ આપનારી છે, તે પ્રજ્ઞારૂપી સ્ત્રીને જ પુરૂષે સેવવી જોઇએ. ૨૬૦.

દયા.

સર્વ મનોવાંચ્છિત રૂપને આપનારી દયારૂપી અંગનાને નિરંતર સેવવી, કે જેને સેવવાથી તે તત્કાળ મનને કરૂણામય કરી દે છે. ૨૬૧. હૃદયને આનંદ આપનારી મૈત્રીરૂપી અંગનાનું નિરંતર સેવન કરવું જોઇએ, કે જેની સેવા ચિત્તને દ્વેષ રહિત કરે છે. ૨૬૨. ઉદાર ચિત્તવાળો જે પુરૂષ સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર દયા અને મૈત્રીભાવ રાખે છે, તે પુરૂષ બાહ્ય અને અભ્યંતર સર્વ શત્રુઓનો પરાભવ કરે છે. ૨૬૩.

શમ–ક્ષમા.

દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવાદિ ભેદવાળી બુદ્ધિઓવાળો જે પુરૂષ ધર્મદેશના દેવાની શક્તિવડે ધર્મદેશના આપીને પ્રાણીઓને ઉપશમ પમાડે છે, તેને હમેશાં કર્મની નિર્જરા થાય છે. ૨૬૪. જેઓને સમતારસ પ્રાપ્ત થયો ન હોય, તે પુરૂષો પશુને તુલ્યજ છે; કારણ કે તેઓ શ્રેષ્ઠ શાસ્ત્રના જ્ઞાનરૂપી સમૃદ્ધિવાળા હોવા છતાં કામ અને અર્થમાંજ મગ્ન થયેલા હોય છે. ૨૬૫. જે પુરૂષ શમાદિક ગુણહીન હોવાને લીધે અયોગ્ય હોય, તે કર્મનો નાશ કરવામાં તત્પર એવા ચિત્તને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી, મોહરૂપી શત્રુનો નાશ કરવામાં રાગ (પ્રીતિ) કરી શકતો નથી, અને કષાયના સમૂહ ઉપર દ્વેષ (અભાવ) ધારણ કરી શકતો નથી. ૨૬૬. હે પ્રાણી ! નરક અને તિર્યંચ ગતિમાં નિરંતર ભ્રમણ કરતાં છતાં પણ તારા ચિત્તમાં

---

૧ ત્યાજ્ય, ૨ આદરણીય.

પાપને નાશ કરનાર શમરસનો લેશ પણ પ્રાપ્ત થયો નહીં; પરંતુ હે ભદ્ર ! ચિત્તને આનંદ આપનારી અને નિરંતર સુખ કરનારી ક્ષમા નામની કુળવધુને તારે પરણવી અને સેવવી યોગ્ય છે. ૨૬૭-૨૬૮. પૂર્વે સંચય કરેલું દુઃખદાયક કર્મ ક્ષમાવડેજ ક્ષીણતાને પામે છે, અને ચિત્ત દ્વેષ તથા ભયથી રહિત થઈ શુદ્ધતાને પામે છે. ૨૬૯. પ્રજ્ઞા, અનીર્ષ્યા (ઇર્ષ્યા રહિતપણું), મૈત્રી, સમતા, કરૂણા અને ક્ષમા આ નામની છ સ્ત્રીઓનું નિરંતર સમ્યકત્વ સહિત સેવન કરવું, કારણ કે તેઓ સિદ્ધિરૂપી પ્રાસાદમાં નિવાસ કરવાનું સુખ પ્રાપ્ત કરી આપે તેવી શક્તિમાન્ છે. ૨૭૦. હે પ્રાણી ! જો તું પોતાના આત્માનું હિત ઇચ્છતો હોય તો આ ભયંકર સંસારથી ભય પામ, જિનધર્મ ઉપર પ્રીતિ કર, અને પૂર્વે કરેલા પાપકર્મનો શોક કર. ૨૭૧.

સત્સંગ (કુસંગ ત્યાગ.)

હે જીવ ! સર્વ દોષોને ઉત્પન્ન કરનાર કુસંગનો સર્વદા ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે; કારણ કે કુસંગથી ગુણીજન પણ તત્કાળ લઘુતાને પામે છે. ૨૭૨. વળી પંડિતોએ નિરંતર સુખ આપનાર સત્સંગ કરવો યોગ્ય છે; કારણ કે ગુણહીન મનુષ્ય પણ સત્સંગથીજ ગુરૂતાને પામે છે. ૨૭૩. દુર્જનના સંગથી સજ્જનોનું ચરિત્ર પણ મલિન થાય છે; કેમકે રાહુના સંગથી દેદીપ્યમાન સૂર્યના કિરણો પણ ક્ષીણ થાય છે. ૨૭૪. સત્પુરૂષે કદાપિ અસત્પુરૂષનો સંગ કરવો નહીં. કલાલની સ્ત્રીના હાથમાં રહેલું દુધ પણ મદિરારૂપ લેખાય છે. ૨૭૫. પંડિતોએ રાગાદિક માઠા દોષોનેજ દુર્જનરૂપ કહ્યા છે, તેથી તત્વજ્ઞાની જનોએ સર્વદા તેમનો સંગ તજવા લાયક છે. ૨૭૬. લોકો ગુણોનીજ પૂજા કરે છે, અને ગુણોજ આત્માનું કલ્યાણ કરનાર છે, મહાપુરૂષો પણ ગુણરહિત હોય તો તે મલિન છે. ૨૭૭. કુળહીન મનુષ્ય પણ સદ્ગુણે કરીને ગૌરવતાને પામે છે, અને ઉત્તમ કુળમાં

ઉત્પન્ન થયેલો પુરૂષ પણ ગુણ રહિત હોય તો તે તત્કાળ લઘુતાને પામે છે. ૨૭૮. સદાચારવાળા પુરૂષને ઇંદ્ર સહિત સર્વ દેવો પૂજે છે, અને દુરાચારી મનુષ્ય આ લોકમાં પુત્રોવડે પણ નિંદાય છે. ૨૬૯. જેઓ ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને પછી તેનો ત્યાગ કરે છે, તેઓએ ચક્રવર્તીપણાનો ત્યાગ કરી દાસપણું સ્વીકાર્યું છે એમ જાણવું. ૨૮૦.

શીળ.

નિરંતર શીળને ધારણ કરનારા પુરૂષોનો આત્મા આ લોકમાં તથા પરલોકમાં મનુષ્યોને વિષે અને દેવોને વિષે ગૌરવતાને પામે છે. ૨૮૧. તત્ત્વ સાધવામાં તૈયાર થયેલા, શીળનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર અને મહા ઉદ્યમને ધારણ કરનાર પુરૂષો મહા ઘોર આપત્તિને તરી જાય છે. ૨૮૨. શીળવ્રતને ધારણ કરનારા મનુષ્યોનું તત્કાળ મૃત્યુ થાય તે સારૂં છે, પરંતુ શીળ રહિત પુરૂષો કલ્પાંત કાળ-પ્રલય કાળ પર્યંત (લાંબો કાળ) જીવે તે સારૂં નથી. ૨૮૩. શીળ ધારણ કરીને પર ઘરને વિષે ભિક્ષા માગવી સારી છે—ભિક્ષા માગી જીવવું સારૂં છે, પણ શીળનો ભંગ કરીને સામ્રાજ્ય સહિત જીવવું સારૂં નથી. ૨૮૪. શીળવ્રતધારી પુરૂષ ધનહીન છતાં પણ સર્વ જગતમાં પૂજાય છે, પરંતુ શીળ રહિત ધનાઢ્ય હોય છતાં તે સ્વજનોમાં પણ પૂજવા યોગ્ય ગણાતો નથી. ૨૮૫. શીળરૂપી ઐશ્વર્યથી યુક્ત એવું દારિદ્રય પણ શ્રેષ્ઠ છે; પરંતુ શીળ વિના ચક્રવર્તીનો વૈભવ પણ સારો નથી. ૨૮૧. સદાચારી (શીળવંત) પુરૂષ ધન રહિત હોય તો પણ તે મુક્તિનગરીનો સ્વામી થાય છે અને સદાચાર રહિત પુરૂષ ચક્રવર્તી હોય તોપણ તે દુ:ખની પરંપરાને પામે છે. ૨૮૭. જેઓ નિર્મળ શીળને ધારણ કરે છે, તેમને રાત્રિ પણ સુખકારક થાય છે, પરંતુ શીલ રહિત પુરૂષોને દિવસ પણ સુખકારક થતો નથી. ૨૮૮.

ક્રોધ.

પ્રદીપ્ત થયેલો કોપાગ્નિ તેજ સમયે પ્રથમ તો દેહનેજ બાળે છે. અને પછી વૃદ્ધિ પામે તો ચિરકાળથી ઉપાર્જન કરેલા સર્વ શમ (ચારિત્ર) ને ભસ્મસાત્ કરે છે. ૨૮૯. ક્રોધથી સંસારને વધારનારૂં દારૂણ કર્મ વૃદ્ધિ પામે છે, ક્રોધથી ગુરૂની આપેલી શિક્ષા નાશ પામે છે અને કોપથી ચિરકાળથી સંચેલો તપ પણ તત્કાળ નાશ પામે છે. ૨૯૦. દુષ્ટ મનવડે કરીને (ક્રોધ કરવાવડે કરીને) જે કર્મ પૂર્વે ઉપાર્જન કર્યું હોય, તેના ઉદય વખતે તેનું ફળ મહા ઉગ્ર પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી કોણ પંડિત બીજા ઉપર ક્રોધ કરે ? કોઇ ન કરે. ૨૯૧.

કર્મઋણ.

જે પુરૂષ આત્મ સુખ (વૈષયિક સુખ) નો ત્યાગ કરી આતાપનાદિક કષ્ટવડે પાપનો નાશ કરે છે, તેને કર્મરૂપી ઋણની શુદ્ધિ થવાથી કેમ શ્રેષ્ઠ સુખ પ્રાપ્ત ન થાય ? થાયજ. ૨૯૨. જેમ દ્રવ્યનું ઋણ દૂર કરવાથી ચિત્તની સ્વસ્થતા થાય છે, તેમ કર્મઋણ દૂર કરવાથી મુક્તિસુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૯૩. જે પુરૂષ શત્રુપણાને પામેલા કષાયાદિકને બુદ્ધિ પ્રયોગના સામર્થ્યથી વશ કરે છે, તેજ ખરો શૂરો અને તેજ ખરો પંડિત કહેવાય છે. ૨૯૪.

વિવાદ.

વિવાદ એટલે કલહ એ મનુષ્યોના ધર્મ, અર્થ અને કામનો નાશ કરે છે; કારણકે વૈરાગ્યરૂપી અંજનવડે આંજ્યા છતાં પણ તેવા મનુષ્યો નિરંતર અહિતકારી કર્મમાંજ તત્પર હોય છે; તેથી ઉત્તમ જનોએ વિવાદ (વિતંડાવાદ) કદાપિ ન કરવો. ૨૯૫. જેઓ નિરંતર ક્ષમાવડે યુક્ત હોય છે, તે મનુષ્યો જ ધન્યછે

કેમકે તેઓ શઠ અને લોભી પુરૂષોથી ઠગાય તો પણ તેમની સાથે વિવાદ-કલહ કરતા નથી. નુકશાની સહન કરે છે. ૨૯૬. જેઓ દ્રવ્યના મદથી ઉત્કટ (દ્રવ્યની સમૃદ્ધિવાળા) હતા, તેઓ પણ દુર્જન સાથેના વિવાદથી નષ્ટ થયા છે--નિર્ધન થયા છે; તેથી કરીને દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો પડે તે સારો, પરંતુ ખળ પુરૂષોની સાથે વિવાદ કરવો તે સારો નહીં. ૨૯૭.

મદ-માન.

અહંકાર (માન) એ જીવના નાશને માટે છે, વૃદ્ધિને માટે નથી કેમકે બુઝાવાને વખતે દીવાની શિખા પણ ઉજ્વળ--વધારે તેજસ્વી થાય છે; પરંતુ પછી તત્કાળ તે દીવો બુઝાઇ જાય છે. ૨૯૮. આ જીવ ચિરકાળ સુધી અનેક પ્રકારની નીચ યોનિઓને વિષે વારંવાર ભ્રમણ કરીને એકાદ વખત ઉચ્ચ ગોત્રને કદાચ પામ્યો, તો તેથી કરીને કોણ બુદ્ધિમાન અહંકાર ધારણ કરે ? ૨૯૯. રાગદ્વેષરૂપી જે મહાશત્રુઓ છે, તે મોક્ષના મધ્ય માર્ગમાં ચોર તરીકે રહેલા છે, તેઓ ઘણા કાળે મહા કષ્ટવડે આ જીવે ઉપાર્જન કરેલા જ્ઞાન, ધ્યાન અને તપ રૂપી રત્નને લુંટી લે છે. ૩૦૦.

બોધિ-સમકિત.

હે ભવ્ય પ્રાણી ! અનેક યોનિઓથી વ્યાપ્ત એવા આ સંસારમાં તેં ચિરકાળ પરિભ્રમણ કર્યું, ત્યારે તને મહા કષ્ટે આ જિનધર્મની બોધિ (સમકિત) કે જે અત્યંત દુર્લભ છે તે પ્રાપ્ત થયેલ છે. ૩૦૧. સંસારનો ઉચ્છેદ કરનારી તે બોધિને પામીને હવે બુદ્ધિમાન પુરૂષે એક નિમેષ માત્ર પણ પ્રમાદ કરવો યોગ્ય નથી. ૩૦૨. તેમ છતાં જે મૂઢ પુરૂષો વિષયમાં લાલચુ થઇને પ્રમાદ કરે છે, તેઓ ચિરકાળ સુધી પાછા નરક અને તિર્યંચ-

ગતિમાં વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે. ૩૦૩. જે મનુષ્યને પોતાનો આત્માજ વશવર્તી નથી તે પુરૂષને બીજો પ્રાણી શી રીતે વશ થાય ? જેણે પોતાનો આત્મા વશ કરેલો છે, એવા શાંત પુરૂષને ત્રણ લોકના જીવો વશવર્તી થાય છે. ૩૦૪.

ખરૂં સુખ.

જે સુખ આત્માને આધીન છે તેજ તત્ત્વથી સુખ છે, પરંતુ જે સુખ સ્ત્રી, ધન, વિગેરે અન્ય પદાર્થને આધીન છે, તે વાસ્તવિક સુખ નથી, પણ દુઃખજ છે એમ પંડિતો કહે છે. ૩૦૫. હે પ્રાણી ! મોટા તેજસ્વી રાજાઓને પણ અન્ય વસ્તુને આધીન જે સુખ છે, તે કષ્ટજ છે. એમ વિચારીને તું આત્માને આધીન જે સુખ છે, તેનો સ્વિકાર કર. ૩૦૬. આ લોકમાં જે આત્માને આધીન છે તે જ સુખ છે, અને જે પરને આધીન છે તે સુખજ નથી. આ પ્રમાણે સારી રીતે જાણનારા મનુષ્યો સંસારસુખમાં કેમ મોહ પામે ? ન જ પામે. ૩૦૭. નિ:સંગપણાથી મોક્ષને સિદ્ધ કરનારૂં ઉત્તમ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે અને બાહ્ય પદાર્થના સંગથી સંસારની વૃદ્ધિ કરનારૂં દુ:ખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૩૦૮. પૂર્વ કર્મનો વિપાક ઉદયમાં આવે ત્યારે તેની બાધા સહન કરવાવડે જે કર્મનિર્જરા-કર્મનું શોધન કરાય છે-થાય છે તે શ્વાને કરડેલા માણસને તેના ક્ષત ઉપર અમુક વસ્તુવડે તાડન કરી તેની પીડાને-તેના માઠા પરિણામને નિવારણ કરવા તુલ્ય છે, તે કારણ માટે ધૈર્યવાન્ પુરૂષે કર્મનો વિપાક ભોગવીને પણ તેની નિર્જરા કરવી. મહાવીર સ્વામીની જેમ. ૩૦૯

સાંસારિક દુઃખો અજ્ઞ જનોનેજ બાધ કરે છે, વિચક્ષણ મનવાળાને બાધ કરતા નથી; કારણ કે અજ્ઞ જનોજ અજ્ઞાનવડે નવાં નવાં કર્મ ઉપાર્જન કરે છે-બાંધે છે. દ્રષ્ટાંત—પવનથી આકાશનું તૂલ ઉડે છે, કાંઈ મેરૂ પર્વતનું શિખર ચળાયમાન થતું નથી. ૩૧૦.

જ્ઞાનનું ફળ-વિરતિ.

જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયાનું મુખ્ય ફળ એજ છે કે શ્રેષ્ઠ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય, પરંતુ મોટી સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય એ કાંઇ જ્ઞાનનું ફળ નથી. કારણ કે સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થવાથી તો ઉલટી કર્મની વૃદ્ધિ થાય છે, અને ચારિત્ર પ્રાપ્ત થવાથી કર્મનો ક્ષય થાય છે. ૩૧૧ પંડિતોએ શ્રુતજ્ઞાનનું મુખ્ય કાર્ય-ફળ સંવેગ જ કહ્યો છે; તેથી કરીને જેઓ તે જ્ઞાનથી ધનની પ્રાપ્તિને ઇચ્છે છે, તેઓ અમૃતમાંથી વિષને ઇચ્છે છે એમ જાણવું. ૩૧૨. અત્યંત દુર્લભ એવું શ્રુતજ્ઞાન ચારિત્ર અને યમ (નિયમ) રૂપ ધન જેઓની પાસે હોય, તે પુરૂષોનેજ ધનાઢ્ય કહેલા છે, તે સિવાયના બીજાઓ નિરંતર નિર્ધન જ છે. ૩૧૩. અશુભ કર્મનો બંધ કરનારા ભોગવડે કરીને કયો દેવ, ઇન્દ્ર, ચક્રવર્તી કે રાજા તૃપ્તિને પામ્યો છે ? કોઇ પણ ભોગથી તૃપ્ત થતું જ નથી. ૩૧૪. શરીરની અંદર રહેલા ચિત્તના દોષ તીર્થમાં સ્નાન કરવાથી દૂર થતા નથી. દૃષ્ટાંત-અપવિત્ર મદિરાનું પાત્ર સેંકડો વખત જળથી ધોઇએ તોપણ તે પવિત્ર થતું નથી. ૩૧૫.

ખરૂં સ્નાન.

જો આત્મા પ્રશમ રસમાં લીન થયેલો હોય તો તે આત્મા જ મહાતીર્થ છે, અને જો તે આત્મા પ્રશમ રસમાં રહેલો ન હોય તો ગંગાદિક તીર્થો કરવા તે નિષ્ફળ છે. ૩૧૬. શીળવ્રતરૂપી જળમાં સ્નાન કરવાથી જ આ જીવની શુદ્ધિ થાય છે. પૃથ્વી પરના સર્વ તીર્થોમાં સ્નાન કરવાથી જીવની શુદ્ધિ થતી નથી. ૩૧૭. જેઓ દયા ધર્મનું પાલન કરવામાં તત્પર થઇને રાગાદિકના ત્યાગરૂપી સ્નાનને કરે છે, તેઓના મન, વચન અને કાયાના યોગ અત્યંત નિર્મળ થાય છે, પરંતુ જળના સ્નાનથી નિર્મળ થતા નથી. ૩૧૮.

જ્ઞાનરૂપી જળવડેજ નિરંતર આત્માને સ્નાન કરાવવું જોઈએ, કે જેથી આ જીવ બીજા જન્મમાં પણ નિર્મળતાને પામે. ૩૧૯. પિતાના વીર્ય અને માતાના રૂધિરમાં ઉત્પન્ન થયેલી આ કાયા સર્વ પ્રકારે અશુચિજ છે, તેની શુધ્ધિને જેઓ ઈચ્છે છે, તે જડ ચિત્તવાળા પુરૂષો નાશ પામે છે—અધોગતિ પામે છે. ૩૨૦. આ ઔદારિક શરીર સાત ધાતુનું બનેલું હોવાથી કેવળ અશુચિમય જ છે, તેને વિષે જેઓ શુચિપણાની માન્યતા કરે છે તેઓ મનુષ્ય નથી, પરંતુ પશુઓ જ છે. ૩૨૧. સત્ય ભાષા બોલવાથી વાણી શુદ્ધ થાય છે, જ્ઞાનવડે મન શુદ્ધ થાય છે, અને ગુરૂની સેવાવડે કાયા શુદ્ધ થાય છે. આ પ્રકારની શુદ્ધિ શાશ્વતી છે. ૩૨૨. આ મનુષ્યભવ સ્વર્ગ અને મોક્ષને મેળવવાની યોગ્યતા ધરાવે છે, તેને વિષયમાં લંપટ થયેલા મૂઢ પ્રાણીઓ અલ્પ સુખને માટે તિર્યંચ અને નરક ગતિનું પાત્ર બનાવી દે છે. ૩૨૩. જે પ્રાણી મનુષ્ય ભવ વિગેરે સર્વ સામગ્રીને પામ્યા છતાં પણ વિષયોરૂપી શત્રુના મોટા સૈન્યને જીતવાનો ઉદ્યમ કરતા નથી, તેનો જન્મ નિરર્થક છે. ૩૨૪.

કેવી વાણી બોલવી ?

મનુષ્યે દોષ રહિત, મધુર, હિતકારક, સાર્થક, પ્રાણીઓના ચિત્તને આલ્હાદ કરનારૂં અને અસત્ય રહિત, એવું વચન બોલવું યોગ્ય છે. ૩૨૫. જ્યારે પ્રિયવચનના દાનથી સર્વે જંતુઓ પ્રસન્ન થાય છે, તો તેનું જ દાન કરવું યોગ્ય છે. શા માટે વચનમાં પણ દરિદ્રતા રાખવી જોઇએ. ? ૩૨૬.

મોક્ષમાર્ગ.

વ્રત, શીળ, તપ, દાન, સંયમ, જિનપૂજા એ સર્વ અવશ્ય દુઃખને છેદનારાં છે, તેમાં કાંઇ પણ સંશય નથી. ૩૨૭. પરં

દ્રવ્યને તૃણ સમાન ગણતો, પરજીવના શરીરને પોતાના શરીર સમાન ગણતો અને પરસ્ત્રીને માતા સમાન ગણતો પુરૂષ મોક્ષપદને પામે છે. ૩૨૮. સમકિત, સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર સમાન દ્રષ્ટિપણું, નિ:સંગપણું, ક્ષમા, અને કષાય તથા વિષયનો ત્યાગ આ સર્વે કર્મની ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા કરનારા છે ૩૨૯. અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્યાદિક સંપત્તિવડે યુક્ત, અદ્ભુત મહિમાવાળા, સૌધર્માદિ દેવેંદ્રો અને ચંદ્ર સૂર્યાદિક અસંખ્ય ઇંદ્રો જેમની પર્ષદામાં સ્થિર થઇને બેઠેલા હોય છે તેવા અને જેને પોતાની મેળેજ સર્વ વૈભવ પ્રાપ્ત થયો છે એવા સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરના સ્વરૂપનું ઉત્તમ જનોએ ધ્યાન કરવું. ૩૩૦

પાર્શ્વનાથ સ્તુતિ.

જે પાર્શ્વનાથ પ્રભુ સર્વ અતિશયોવડે સંપૂર્ણ છે, એક હજારને આઠ શુભ લક્ષણોથી યુક્ત છે, સર્વ પ્રાણીઓના હિતકર છે, શીળરૂપી મેરૂ પર્વતના શિખર પર રહેલા છે, ચાર ઘાતિ કર્મથી રહિત છે, જેના પર મોક્ષલક્ષ્મીએ પ્રેમના કટાક્ષ નાંખેલા છે, જે અનંત મહિમાવાળા છે, જે તેરમા ગુણસ્થાનકે રહેલા છે, જેનું ચરિત્ર અચિંત્ય છે, જે મનોહર ચારિત્રનું સેવન કરે છે, સર્વ પ્રકારના નયો જેનો નિર્ણય કરે છે,જે સત્ય દેવ તરીકે પ્રતિપાદન કરાય છે, જે સર્વ જગતજીવોના વત્સલ છે, જેણે ઈંદ્રિયોના સમૂહને રૂંધ્યો છે, જેણે વિષયરૂપી શત્રુનો તિરસ્કાર કર્યો છે, જેણે રાગાદિકની પરંપરાનો નાશ કર્યો છે, જે સંસારરૂપી દાવાનળને બુઝવવામાં મેઘ સમાન છે, જેનું રૂપ અનુત્તર વિમાનના દેવ કરતાં પણ અનંત ગુણ મનોહર છે, જે મેરૂ પર્વતની જેવા ધીર છે, જેને કેવળજ્ઞાન અને કેવળદર્શનરૂપી નિર્મળ બે લોચન છે, જેનો વૈભવ દેવેંદ્રો અને યોગીંદ્રોની કલ્પનામાં પણ આવી શકતો નથી, જેણે સ્યાદ્વાદરૂપી વજ્રના પ્રહારવડે અન્ય કુમતરૂપી પર્વતોને ભેદી નાંખ્યા છે, જેણે જ્ઞાનામૃતરૂપી જળનાં પ્રવાહવડે ત્રણ જગતને પવિત્ર કર્યાં છે,

જે દેવોના પણ દેવ છે, અને જે સર્વ અર્થની સિદ્ધિઓને આપનાશ છે, ઇત્યાદિક અસંખ્ય ગુણોરૂપી રત્નોના મહાસાગરરૂપ પાર્શ્વનાથ જિનેશ્વરને હું વંદના કરૂં છું. ૩૩૧-૩૩૨

પ્રશસ્તિ.

શ્રીમાન્ સુધર્માસ્વામીની એકસઠમી પાટે શ્રીતપગચ્છના અધિપતિ જ્ઞાનરૂપી અમૃતના નિધિ સમાન શ્રીવિજયસિંહ નામના સૂરીશ્વર થયા. તેમના શિષ્ય જ્ઞાન અને ક્રિયામાં તત્પર, સુંદર ચારિત્રવડે પવિત્ર અને સંવિજ્ઞપક્ષરૂપી આકાશમાં સૂર્ય સમાન શ્રીસત્યવિજય નામના થયા. તેમના શિષ્ય કર્પૂરના જેવી ઉજવળ કીર્તિવાળા અને ઘણી કીર્તિવડે આકાશને વિચિત્ર વર્ણવાળું કરનાર શ્રીકર્પૂરવિજય નામે થયા. તેમની પાટે સર્વ મુનિઓમાં શિરોમણિ, પવિત્ર આત્માવાળા અને પૃથ્વીપર વિખ્યાત એવા શ્રી ક્ષમાવિજય નામે થયા. તેમના શિષ્ય સજ્જનોના મુગટ સમાન, પંડિતોના આભૂષણરૂપ અને પૃથ્વીપર પ્રખ્યાત એવા શ્રી જિનવિજય નામે થયા. તેમના શિષ્ય પવિત્ર શરિરવાળા શ્રીઉત્તમવિજય નામના થયા. તેઓ જૈન સિદ્ધાંતરૂપી સમુદ્રનું મથન કરવામાં મંદરાચળ પર્વત સમાન હતા. તેમની પાટરૂપી ઉદયાચળ પર્વત ઉપર સૂર્ય સમાન શ્રી પદ્મવિજય નામે થયા. તેઓ ભવ્ય પ્રાણીઓને બોધ પમાડી પૃથ્વી પર પ્રસિદ્ધ થયા હતા. તેમના શિષ્ય જ્યોતિર્વિજયે ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશથી આ શ્રી તત્ત્વામૃત નામનો ગ્રંથ અભ્યાસની શરૂઆતમાં રચ્યો છે. વિક્રમ સંવત ૧૮૪૫ ના માઘ શુક્લ અષ્ટમીને દિવસે અણહિલ્લપુર પાટણમાં આ ગ્રંથ સમાપ્ત કર્યો છે.

॥ इति श्रीतत्त्वामृताभिधं शास्त्रं समाप्तम् ॥

चेतोदूतम् ।

तच्च

योधपुरवास्तव्येन दाधीच (दाधिमथ)·कासल्यो-
पाख्य-माधवकवीन्द्रनन्दनेन आशुकवि-
नित्यानन्दशास्त्रिणा संशोधितम् ।

-: પ્રકાશક :-
શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ
દુ. નં. ૫. બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી,
૮૨, નેતાજી સુભાષ રોડ,
મરીન ડ્રાઈવ, 'ઈ' રોડ, મુંબઈ - ૨.

પ્રકાશકીય

''ચેતોદૂતમ'' નામના આ કાવ્યનું માધવકવીન્દ્રના નંદન આશુકવિ નિત્યાનંદ શાસ્ત્રી પાસે સંશોધન કરાવીને આત્માનંદ જૈન સભા ભાવનગરે સં. ૧૯૭૦ માં પ્રકાશિત કરેલ છે. શ્રુતભક્તિથી પ્રેરાઈને તેનું અમે પુનઃ પ્રકાશન કર્યું છે. ઉપરોક્ત સંશોધન અને પ્રકાશકો પ્રત્યે અમે કૃતજ્ઞતા ભાવને પ્રદર્શિત કરીએ છીએ. પ્રસ્તુત પુસ્તકના સ્વાધ્યાયથી અનેક પુણ્યાત્મા સુંદર કર્મ નિર્જરા સાધે એ જ શુભેચ્છા.

શ્રુતભકિતનો વિશેષ લાભ મળતો રહે એ જ એક માત્ર શ્રુતાધિષ્ઠાયિકા સરસ્વતી દેવીને ભાવભરી પ્રાર્થના.

લિ.

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ વતી ટ્રસ્ટીઓ

ચંદ્રકુમાર બાબુભાઈ જરીવાલા
લલિતકુમાર રતનચંદ કોઠારી
નવિનચંદ્ર ભગવાનદાસ શાહ
પુંડરિકભાઈ અંબાલાલ શાહ

દ્રવ્ય સહાયક

"ચેતોદૂતમ" નામના આ કાવ્યના પ્રકાશનનો
સંપૂર્ણ લાભ પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય
હેમચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજના
શિષ્યરત્ન તપસ્વીરત્ન પંન્યાસજી
શ્રી નિપુણચંદ્રવિજયજી ગણિવર્યના ઉપદેશથી

શ્રી હરિપુરા જૈન સંઘ, સુરત

તરફથી જ્ઞાનનિધિમાંથી લેવામાં આવેલ છે.
સંઘના ટ્રસ્ટીઓનો જ્ઞાનનિધિના સુચારુ ઉપયોગ
માટે ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

લિ.

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ વતી ટ્રસ્ટીઓ

ચંદ્રકુમાર બાબુભાઈ જરીવાલા
લલિતકુમાર રતનચંદ કોઠારી
નવિનચંદ્ર ભગવાનદાસ શાહ
પુંડરિકભાઈ અંબાલાલ શાહ

॥ अर्हम् ॥

॥ श्रीमद्विजयकमलसूरीश्वरपादपद्मेभ्यो नमः ॥

चेतोदूतम् ।

(मन्दाक्रान्तावृत्तम्)

ते[1] जीयासुर्जगति गुरवः प्रौढपुण्यप्रभावा
भास्वद्रूपे[2] प्रतपति भृशं यत्प्रतापे प्रतप्ताः ।
दीना वादीश्वरसमुदयाः कुर्वते तापशान्त्यै
स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु ॥ १ ॥

संयोगार्थी गुरुपदभुवो वल्लभायाः प्रसक्तेः
शिष्यः कश्चित् समदमिह दुर्वारणं स्वैरचारम् ।
चिन्तायोगात् सुचिरमचलस्वात्मनिष्ठं मनः स्वं
वप्रक्रीडापरिणतगजप्रेक्षणीयं[3] ददर्श ॥ २ ॥

तस्याः साक्षादिव हुतवहाद्दुस्सहाद्विप्रलम्भात्
प्राप्तोत्कर्षात् स भृशमभवद्भूरिसंतापतप्तः ।

---

१ ‘ सर्वाभ्युदयमूलतया श्रीगुरूनेव परमदैवतं मन्यमानास्तेषां सर्वोत्कर्षेण वर्तमानतामाशीर्वादपर्वं पूर्वमाह ’ इत्यवतरणिका आदर्शपुस्तके टिप्पणीकृताऽस्ति । २ भास्वद् देदीप्यमानं रूपं यस्य पक्षे भास्वतः सूर्यस्य रूपं यस्येति तत्र । ३ आत्मनो गिरित्वारोपणात्तन्निष्ठं चेतो गजत्वारोपणेन वप्रे गिरितटे क्रीडया तिर्यग्दन्तप्रहारिगजवत् प्रेक्षणीयं दर्शनीयम् ॥

दुर्लक्षं त्वां कथमपि समालम्ब्य तत्त्वार्थसिद्ध्यै
प्रौढिं प्राप्ता अपि निरुपमां योगिनोऽप्युत्सहन्ते ।
स्वाभीष्टार्थाधिगम[1]विषये कः प्रतीक्षेत धीमान्
न स्यादन्योऽप्यहमिव जनो यः पराधीनवृत्तिः ॥८॥

पूर्वं काव्यद्वयेन चित्तस्य प्रलोभनाय भाविप्रियालाभ-
दर्शनपूर्वकं स्वकार्यमुद्दिशति—

संयोगेनानणुगुणमहाम्भोनिधीनां गुरूणां
प्राप्तौन्नत्यं जगति बहुधान्योपकारैकनिष्ठम् ।
विज्ञानश्रीप्रभृतिललनास्तत्र यद्वत्[2]पयोदं
सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः ॥ ९ ॥

भ्रातः ! स्वान्त ! व्रज निजगुरून् सम्यगाराधय त्वं
तां च प्रीत्याऽनुनय दयितामाशया जीवतो मे ।
आशाबन्धः[3] किल धृतिकरः प्रायशो दुःखितानां
सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि ॥ १० ॥

अथ सहायलाभेन चित्तमुत्साहयति—

एते गङ्गासलिलविमलैः कीर्त्तिपूरैर्विवेकात्
सर्वोत्कृष्टादपि च गुरुभिर्यज्जिता विश्वपूज्यैः ।

---

१ अधिगमः प्राप्तिः । २ यद्वद् बलाकाः खे आकाशे मेघं सेवन्ते तथा ज्ञानश्रीप्रभृतिस्त्रियस्तत्र पुर्यां बहुधा अन्योपकाररतं भवन्तं त्वां सेविष्यन्ते । अम्भोधिना च मेघ उन्नतिं प्राप्नोति, तथा बहुधान्यानां उपकार एकनिष्ठो भवतीत्यतस्तेन साम्यम् । ३ आशाबन्धो वियोगे दुःखितानां सद्यः पतनशीलं प्रणयि स्नेहयुक्तं हृदयं रक्षतीत्यर्थयोजना ॥

तन्मन्येऽहं ननु जिगमिषोः सेवनार्थं प्रयान्तः
संपत्स्यन्ते नभसि भवतो राजहंसाः सहायाः ॥११॥

अथ त्रयोविंशत्या काव्यैश्चित्तस्य समुत्साहनाय श्रीगुरुराजान् वर्णयति—

दोषावाप्तौ दधदनुदिनं शोकमस्तोकमुच्चैः
सच्चक्रः स्यात्कथमिव न हि श्लाघनीयः स यस्य।
योगे जाते भवति महतां भास्वतामत्र येषां
स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम् ॥ १२ ॥

गङ्गातीरे त्रिनयनजटाजूटदेशे शशाङ्कः
शङ्के स्थित्वाऽन्वहमपि तपस्तप्यते वृद्धिहेतोः।
भूयो भूयो यदसमयशःस्पर्द्धनोद्भूतपापात्
क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः श्रोतसां चोपभुज्य ॥१३॥

सद्वृत्तश्रीर्द्विजपतिरिवामात्रपावित्र्यशाली
त्रैलोक्येऽपि प्रसरातितरां यद्गुणानां समूहः।
मातङ्गा मामिह निजकरैर्मा स्पृशन्त्वित्यमीषां
दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान्॥१४॥

१ यतः कीर्तिविवेकाभ्यां राजहंसाः श्रीगुरुभिर्जिताः, ततोऽहं मन्ये ते श्रीगुरूणां सेवनार्थं प्रयान्तो राजहंसा भवतस्तव जिगमिषोः सहायाः संपत्स्यन्ते। २ दोषाणां दूषणानां पक्षे दोषायाः रात्रेरवाप्तौ। ३ सतां चक्रः समूहः पक्षे संश्चासौ चक्रः चक्रवाकः। ४ चन्द्रः अतिकष्टं यथास्यात्तथैवं शिवजटाजूटदेशे स्थित्वा श्रोतसां परि समन्ताल्लाघवोपेतं पयो जलं उपभुज्य च पीत्वा तपस्तप्यते इति संबन्धः। ५ द्विजपतिश्चन्द्रो ब्राह्मणश्च। ६ मातङ्गा हस्तिनश्चाण्डालाश्च। ७ पीवरकरग्रहान्॥

वा[1]दक्षिप्ताखिलपरहरिर्दुर्यशोराशिभाजा
रक्त[2]श्वेतप्रसृमरमहःकीर्त्तिपूरेण येषाम् ।
आकाशस्य प्रसरतितमां श्याम[3]वर्णस्य शोभा
बर्हेणेव स्फुरितरुचिना गोपवेषस्य विष्णोः ॥ १५ ॥

कारुण्यार्द्रा अभिदधति ये वत्सला भव्यलोकं
चेत्पापस्योपरममचिरादीहसे दुःखभीरुः ।
यस्माद्भावात्कृतमिदमनेनैव शुद्धेन त[4]द्भोः !
किञ्चित्पश्चाद्व्रज लघुगतिर्भूय एवोत्तरेण ॥ १६ ॥

श्रीभास्वन्तो जगदुपकृतावुद्यता स्मेर[5]पद्मं
श्लाघ्यं लब्धोदयमनुदिनं प्रीणयन्ति प्रपन्नम् ।
सच्चक्रं ये प्रथितमहसः कोऽथ वाऽन्योऽपि काले
प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः ॥ १७ ॥

दक्षाः शिष्या निभृतमनसो ये विवेकप्रवेकाः
भक्तिं स्तोकामपि विदधते शुद्धभावेन युक्ताः ।

---

१ वादे क्षिप्तानां पराजितानां अखिलानां परेषां वादिनां यो हरित् (हरिन्नीलश्यामानामैक्यात्) श्यामो दुर्यशोराशिः तं भजति स्म तेन, तत्संगतेनेति भावः । २ नीलरक्तश्वेतपरदुर्यशो यन्महः कीर्तिपुरस्य बर्हस्य च मयूरपिच्छस्य साहश्यं । ३ आकाशस्य विष्णोश्च साम्येन । ४ तत् तस्मात् कारणाद् भो भव्य लोक ! यस्माद् भावादिदं पापं कृतं अनेनैव शुद्धेन उत्तरेण प्रधानेन भावेन पश्चाद् व्रज निवर्त्तस्व प्रतिक्रमं कुरुष्वेति योज्यम् । ५ स्मेरा पद्मा श्रीर्ज्ञानादिसंपत् पक्षे पद्मानि कमलानि यत्र तं उदयं लब्धेति योजना ॥

तान् दुष्प्रापामपि सपदि ये प्रापयन्ति प्रतिष्ठां
सद्भावार्द्रः फलति न चिरेणोपकारो महत्सु ॥ १८ ॥
लोकप्रान्तास्फलनवलनातिपिण्डितः पाण्डुरद्युत्
कीर्तिस्तोम[1]ः परमसुभगः प्रोन्नतो भाति येषाम् ।
स्फूर्जत्यूर्ध्वं जलदमलिने वादिदुष्कीर्त्तिपुञ्जे
मध्ये श्यामः स्तन इव भुवः शेषविस्तारपाण्डुः ॥१९॥
सर्वाकाशे हरिति लुठितां केतकीश्वेतपत्रै
र्दीर्घोन्निद्रैरिव[2] सुघटितां कीर्त्तिपाङ्क्तिं यदीयाम् ।
अत्याश्चर्यापहृतमनसः के न पश्यन्ति शश्वद्
भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य ॥ २० ॥
संख्यातीतैरतिगुरुतरैर्यद्गुणैर्गाढपूर्णा
निस्सामान्यं दधति भुवने गौरवं ये यतीन्द्राः ।
तद्राहित्यादिह च लघुतां यत्परे तेन युक्तं
रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय ॥२१॥
स्तुत्या साक्षात्कृतिभिरिति ये[3] कैर्नये श्रीघनं त्वां
संसेवन्ते व्यपगतशुचः संवरेणापतृष्णाः ।

---

१ येषां पाण्डुरः कीर्तिपुञ्जः कृष्णे वादिदुष्कीर्तिपुञ्जे उपरि स्फूर्जति सति भुवः स्त्रीरूपायाः शेषविस्तारपाण्डुः मध्ये श्यामः स्तन इव भातीति संबन्धः। २ इवेत्युत्प्रेक्ष्यते—गजस्याङ्गे भक्तिच्छेदैर्नागबन्धादिचित्रविशेषै रचनाखण्डैर्विराचितां भूतिमिव रक्षामिव । ३ ये गुरवः कैः कृतिभिः पण्डितैरिति साक्षान्न स्तुत्या अपि तु सर्वैरपि; इति कथम् ? तदाह—ये शिष्याः सारङ्गाः चातकाश्च त्वां श्रिया घनं श्रीघनं मेघं च संसेवन्ते, ते

स्निग्धारावं परमकृपया साधु विस्तार्य शुद्धं
सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम् ॥२२॥
चारित्रश्रीर्निरुपमगुणा सर्वसौख्यैकहेतु-
स्तस्यां लीनं कथमपि तथा चित्तमेतद्यदीयम् ।
नैवायान्ति क्वचिदपि यथा स्वप्नमध्येऽपि किञ्चित्
सोत्कण्ठानि प्रियसहचरीसंभ्रमालिङ्गितानि ॥ २३ ॥
एतत्सत्यं यदिह रिपवो रागरोषादिकास्ते
पापा नैवोच्छ्वसितुमपि हे भद्र ! किञ्चिद्ददन्ते[1] ।
लङ्घित्वा तांस्तदपि विशदे धर्ममार्गे गुणोघैः
प्रत्युद्यातैः[2] कथमपि भवान् गन्तुमाशु व्यवस्येत्[3]॥२४॥
अन्तर्दृष्ट्या विमृशसि न किं देहिनो ये तडागाः
पुण्येऽम्भोदे प्रभवति भवद्भैभवाम्भःप्रपूर्णाः ।
पापे ग्रीष्मेऽभ्युदयिनि पुनस्तेऽप्यहो ! क्षीयमाणाः
संपत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा[4] दशार्णाः[5] ॥२५॥

शिष्याः कृपया बाष्पजललवमुचः स्निग्धारावं यथास्यादेवं गा वाचो विस्तार्य आवर्त्य ते तव सारं शुद्धं मार्गं सूचयिष्यन्ति । मेघपक्षे ते सारङ्गाः चातकाः स्निग्धारावं विस्तार्य ते तव जललवमुचो जलधरस्य मार्गं सूचयिष्यन्ति ॥

१ 'दद दाने' इति भौवादिकस्य रूपम् । २ (गुणौघैः) प्रत्युद्यातः कृताभ्युत्थानः । ३ व्यवस्येद् उद्यमं कुर्यात् ४ हंसा जीवा मरालाश्च कतिपयदिनस्थायिनो हंसा येषु ते । ५ दशार्णा दशामवस्थां अर्णाः प्राप्ताः । (तडागरूपा देहिनः) इति योज्यम् ॥

यद्वा—

रक्तो देहेष्वपि च विविधैर्भोजनस्नानभूषा-
संस्काराद्यैर्गमयसि दिनान् किं मुधैव प्रमत्तः ।
नो जानीषे किमिति यदमी ग्रीष्मतोयाशयाभाः
संपत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः ॥२६॥

येषामेवं रुचिरवचनैर्ज्ञाततत्त्वः प्रशान्त-
स्वान्तः साम्यामृतमनुपमं निर्वृतेरेकहेतुम् ।
भव्यो लोकः पिबति मुदितः स्वादु यद्वत्तृषार्त्तः
सभ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्याश्चलोर्मि[1] ॥ २७ ॥
त्रिभिर्विशेषकम् ॥

साक्षात्प्रख्यापयति परमैश्वर्यलीलाविशेषो
येषां भाग्यान्यनुपमतमैर्वैभवैरद्भुतानि ।
क्रीडाभूमीधर इव रतव्यञ्जकैर्[2]नागराणा-
मुद्दामानि प्रथयति शिलावेश्मभिर्यौवनानि ॥ २८ ॥

तापव्यापत्प्रशमनरताः कुर्वते निर्वृतिं ये
सर्वेषामप्यविनयवतामाश्रितानां न चित्रम् ।
पुष्पादानेष्वपि हि सुखदः किं न मन्दारवृक्ष-
श्छायादानात्क्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम् ॥२९॥

स्त्रीणां सङ्गो भवति महते दोषपोषाय येषां
सम्यक् तत्त्वाधिगतमनसामेष एवोपदेशः ।

---

१ वेत्रवती नदी स्त्री च । वेत्रवत्याः स्त्रियः सभ्रूभङ्गं मुखमिव वेत्रवत्या नद्याश्चलोर्मिपयः पिबति॥ २ सुरतसूचकैः (वैभवस्थानीयैः शिलावेश्मभिः) ॥

अन्येषां तु प्रतिहतधियामेष यत्कामिनीनां
लोलापाङ्गैर्यदि न रमसे लोचनैर्वञ्चितोऽसि ॥३०॥
धीरत्वाधःकृतसुरगिरीन् यान् विना नैव कश्चित्
शक्तः सोढुं युवमृगदृशां दुःसहान् दृग्विलासान् ।
यस्माद्विश्वाद्भुतसुभगताशालिनीनाममोघं
स्त्रीणामाद्यः प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु ॥ ३१ ॥
येषां साक्षादिव जलमु[1]चां संवरापूरितानां
विज्ञाः के के न खलु रचयन्त्यत्र विज्ञप्तिमित्थम् ।
स्फीताप्येषा गुणततिसरित्त्वद्वियोगात्तनिष्ठा
कार्श्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपपाद्यः ॥३२॥
सान्द्रानन्दैर्विबुधनिवहैः सेव्यमाना समन्ता-
न्नानाभेदैः प्रतिदिनभवैरुत्सवैरुज्ज्वलश्रीः ।
येषामेषा शु[2]भति सुभगास्थानभूर्भूतलस्या-
शेषैः पुण्यैर्हृतमिव दिवः कान्तिमत् खण्डमेकम् ॥३३॥
अस्यंस्तापं प्रसृमररसः प्रीणयन् सङ्गमेन
स्निग्धोऽत्यन्तं वशयति नृणां चित्तवृत्तीः सुकान्ताः ।
येषां प्रेङ्खद्वचनविसरः शीतलत्वा[3]स्तसाम्भः-
सिप्रावातः प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकारः ॥ ३४ ॥

---

१ जलमुचामिव येषां संरावपूरितानामिति संबन्धः । संवरो हि मुनीनां प्रसिद्धः, मेघ पक्षे तु संवरं जलम् । २ शुभति राजते । तौदादिकस्य शुभे रुपमिदम् । ३ शीतलत्वेन अस्तः तिरस्कृतः साम्भः जलसंपृक्तः सिप्रा (नदी) वातो येन तथोक्तो येषां वचनविसरो रसवत्त्वेन, कान्तारूपाणां चित्त-त्तीनां वशीकरणेन च प्रियतम इवेति भावः ॥

सारोदारानणुगुणमणिश्रेणिकोटीरनन्ताः
संख्यातीतान् पुनरनुपमान् वृत्तमुक्ताफलौघान् ।
दृष्ट्वा येषु प्रसृमरमहःश्लाघनीयप्रवालान्
संलक्ष्यन्ते सलिलनिधयस्तोयमात्रावशेषाः ॥ ३५ ॥

अथ सप्तभिः काव्यैर्नगरवर्णनगमनयुक्तिदर्शनपुरस्सरं
स्वाभीष्टलाभादिना चित्तं प्रलोभयति—

एते शीतद्युतिसितयशः पूर्णसंपूर्णविश्वाः
श्रीसूरीन्द्राः सकलजगतां वन्द्यपादारविन्दाः ।
अन्ये चैते गुणजलधयस्तद्विनेयाः समन्ता-
दित्यागन्तून् रमयति जनो यत्र बन्धूनभिज्ञः ॥३६॥

यत्रामात्रैः स्फुरति महिमा कोऽप्यहो ! श्रीगुरूणां
सम्यग्धर्मं विषयविमुखा येन तेऽपि श्रयन्ते ।
क्रीडन्ति स्मानुदिनमपि ये मन्दिरेषु स्मरोत्थं
नीत्वा खेदं ललितवनितापादरागाङ्कितेषु ॥ ३७ ॥

यस्मिन् पथ्यैः सुगुरुवचनैः शान्तकामज्वराणां
तेषां पुंसां तदपि निखिलं दुःखमेवावभाति ।
येऽमन्यन्त प्रसभसुरतश्रान्तिमन्तः सुखं य-
त्तोयक्रीडानिरतयुवतिस्नानतिक्तैर्मरुद्भिः ॥ ३८ ॥

चेतस्तस्मिन् व्रज पुरवरे पावने श्रीगुरूणां
स्थित्वा तेषाममृतमधुरान् देशनाया निनादान् ।

---

१ अपरिमितः ॥

सम्यक् शृण्वन् श्रुतिसुखकरान् जन्मनस्त्वं समाना-
नामन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम् ॥३९॥

श्रीमत्सूरीश्वरपरिचयात्सिद्धचूर्णादिवाप्तात्[1]
कान्तत्वं[2] ते सपदि भविता स्वान्त ! तद्येन पश्चात् ।
गाढोत्कण्ठा वरगुणरमापक्ष्मलाक्ष्यः सलीला-
नामोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान् कटाक्षान् ॥४०॥

तत्र भ्रातस्तदनु विजयानन्ददायाः प्रियाया
बुद्धेः सत्याः शिवं[3] इव भवान् लप्स्यते निर्विलम्बम् ।
गाढाश्लेषं समहिमगुणे श्रीगुरौ गौरवार्हे
शान्तोद्वेगास्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्याः ॥ ४१ ॥

यथा च—

श्रीसूरीन्द्रान् विनयविधिभिः सेवमानः प्रशस्तै-
र्ज्ञातोत्साहः स्फुटमपि धिया लप्स्यसेऽभीष्टसिद्धिम् ।
अर्चन् लङ्केश्वर इव शिवं नव्यलूनैः शिरोभिः
शान्तोद्वेगास्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्याः ॥ ४२ ॥

विज्ञानश्रीप्रभृतिललना लोभनीयाः प्रसन्नै-
रेवोदारैर्विनयरुचिरैः सामवाचां प्रपञ्चैः ।

---

१ (आप्तात् लब्धात्) सिद्धस्य सिद्धविद्यस्य चूर्णादिव । २ कान्तत्वं चारुत्वं पतिभावं च । ३ यथा शिवः सत्याः भवान्या आलिङ्गनं लभते तथा भवानपि बुद्धेः आलिङ्गनं लप्स्यते इति संबन्धः । मनसो हि बुद्धया (गुणेन) योगो न्यायसिद्धः ॥

चेतस्तस्मान्नवसमुदिताम्भोदवत्सर्वथा त्वं
तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विक्लवास्ताः ॥४३॥

अथ श्रीगुरुस्तुतिप्रस्तावनाय स्वकार्योपक्रमाय च चित्तं प्रार्थयमान आह—

गाढं पूर्णा जलधय इवामेयमाहात्म्यरत्नैः
स्तोतव्याः श्रीपरमगुरवः स्वान्त ! निर्णिक्तभक्त्या ।
अव्याक्षेपं तदनु कृपया मत्कृते त्वं यतेथा
मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः ॥ ४४ ॥

चतुष्पञ्चाशता काव्यैः स्तुतिप्रकारमेव पूर्वं चित्तं प्रति शिक्षयति—

सर्वत्रापि प्रसृमरमहा यः परेषां हि तेज-
स्तेजोभाजामपि न सहतेऽतीवतीव्रप्रतापः ।
सूरः सोऽपि त्रिभुवनगुरौ किं महद्भिर्महोभिः
प्रत्यावृत्तस्त्वयि कररुधि स्यादनल्पाभ्यसूयः ॥ ४५ ॥

मोहाम्भोधौ विषमविषयप्रोच्छलन्मत्स्यजाले
शृङ्गाराम्भःप्रभवमदनोत्तुङ्गरङ्गत्तरङ्गे ।
धीरत्वेन प्रभवति जनस्त्वां विना नैव कश्चि-
न्मोघीकर्तुं चटुलशफरोद्वर्त्तनप्रेक्षितानि ॥ ४६ ॥

स्वामिन् ! धन्यो भवसि न कथं विश्वमान्यो यतस्त्वं
तत्त्वातत्त्वावगतिवशतोऽत्यन्तनिस्सङ्गचेताः ।
दुःखत्याज्यान्निखिलविषयांस्त्यक्तवान् पूर्वमेव
ज्ञातास्वादो विपुलजघनां को विहातुं समर्थः ॥४७॥

विश्वाभीष्टे विभवनिवहे स्त्रीषु रूपाद्भुतासु
श्रीद्धे सौधे क्वचिदपि विभो ! रज्यसि त्वं न किञ्चित् ।
अन्ये शून्येऽपि हि ननु वने तत्र मुह्यन्ति यस्मिन्
शीतो वायुः परिणमयिता काननोदुम्बराणाम् ॥४८॥

सौम्यः क्व त्वं ननु मुनिपते ! शुद्धवंशाप्तजन्मा
निस्संबन्धं त्रिभुवनजनत्राणनिर्माणनिष्ठः ।
क्रूरः स्कन्द क्व स शशिभृता रक्षणार्थं सुराणा-
मत्यादित्यं हुतवहमुखे संभृतं तद्धि तेजः ॥ ४९ ॥

त्वल्लीनानां भुवि जनमनः केकिनां का गतिः स्या-
न्नो चेत्प्राप्योन्नतिमनुपमां पूर्वमानन्दयेस्तान् ।
नो वा नव्याम्बुद इव यदि स्निग्धशिक्षोक्तिनादैः
पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्त्तयेथाः ॥ ५० ॥

नेतः ! पूता जिनगुणमयी रक्तभावप्रमुक्ता
वर्णश्लाघ्या न विहितमहामन्युर्हिंसाप्रवृत्तिः ।
त्वद्वाक्सिन्धुर्हसति न कथं तां विपर्यस्तरूपां
श्रोतोमूर्त्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्तिम् ॥५१॥

मुक्तापङ्क्तिप्रवरसुभगं कीर्त्तिपूरं त्वदीयं
श्यामेऽन्तस्थे सति कुयशसि त्वाज्जितानां परेषाम् ।
आलोकन्ते कुतुकवशतः के न विस्तार्य दृष्टी-
रेकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम् ॥ ५२ ॥

---

१ शोभापूर्णे । २ मन्युर्यज्ञः ॥

त्वद्वत् कः स्यादुपकृतिपरो यत्परेषां हितार्थं
नानादेशान् विहरसि विभो ! पुण्यकारुण्यसिन्धुः ।
कीर्त्तिस्तोमैः स्फुटमिह दिशो द्योतयन् धर्मऋद्धिं
पात्रीकुर्वन् दशपुरवधूनेत्रकौतूहलानाम् ॥ ५३ ॥
प्राप्तोऽलं कापुरुषविभुतां पङ्क्तिक्ति दशास्यः
पाथोमुग्वा परममहतः पङ्कहर्त्तुः समस्ते ।
यद्यप्यग्रे पशुपतिवचांसीव शस्यश्रियेऽसौ
धारापातैस्त्वमिव कमलान्यभ्यवर्षन्मुखानि ॥ ५४ ॥
अन्तः साम्यामृतरसमहावीचिभिर्निर्मले ते
नैव स्थानं हृदि गुणभृते केऽपि दोषा लभन्ते ।
तार्त्कि किञ्चित् क्वचिदपि बहिस्तद्विकृत्या अभावा-
दन्तः शुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः ॥५५॥
उग्रो भीमो विषमनयनश्चर्मभृद्भैक्षवृत्तिः
षण्ढः कस्मादिह सह मया स्पर्द्धतेऽसावितीव ।
रोषात्कीर्तिस्तव सुरधुनीच्छद्मनारुह्य शीर्षं
शम्भोः केशग्रहणमकरोदिन्दुलग्नोर्मिहस्ता ॥ ५६ ॥
हीरक्षीरस्मररिपुशरच्चन्द्रवच्छुभ्रवर्णा
युक्ता स्निन्धाञ्जनघननिभैर्वादिदुष्कीर्तिपूरैः ।
कीर्त्तिः स्फीता तव यतिपते ! पावनी स्वर्धुनीव
स्यादस्थानोपगतयमुनासङ्गमेनाभिरामा ॥ ५७ ॥

---

१ लङ्कापुरुषेषु राक्षसेषु विभुतां स्वामिताम् । अलं अत्यर्थं कापुरुषेषु विभुतां श्रेष्ठतां च ॥

पिण्डीभूतः परिमिततया भूतलस्याप्रमाणः
शुक्लो युष्मद्गुणसमुदयो व्याप्य विश्वं स्थितो यः ।
मेघः श्यामस्तदुपरि यदा स्याच्तदानीं स धत्ते
शोभां शुभ्रत्रिनयनवृषोत्खातपङ्कोपमेयाम् ॥ ५८ ॥
त्वं श्रीभास्वान् भवसि भुवने दुस्तमैस्तत्तमोभिः
संछन्नाशाः सपदि शरणं त्वामुपेताः समन्तान् ।
कुर्या वर्याभ्युदितविभवः सप्रकाशास्तदाशा
आपन्नार्त्तिप्रशमनफलाः संपदो ह्युत्तमानाम् ॥ ५९ ॥
सम्यक्तत्त्वावगमरहिता ये कुमार्गोपदेशैः
स्पष्टं नष्टाः स्वयमथ परान्नाशयन्ति प्रमुग्धान् ।
वैदुष्येण क्षिपसि सहसा तान् क्षणेनाप्यशेषान्
के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः ॥६०॥
ज्ञातं स्वामिन्नतिशयमहानेक एवासि विश्वे
साक्षात् सर्वाधिकगुणतया नापरः कश्चिदस्ति ।
यत्त्वां श्रित्वाऽधिगतपरमैश्वर्यसंपद्विलासाः
संकल्पन्ते स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्दधानाः ॥ ६१ ॥
गायन्त्युच्चैर्हिमगिरिगतास्त्वद्यशः किन्नरीणां
वर्गाः केचित् कतिचन पुनर्वादयन्ते सुवंशान् ।
चेन्मेघस्य स्फुरति मुरजस्येव नादस्तदायं
सङ्गीतार्थो ननु पशुपतेस्तत्र भावी समग्रः ॥ ६२ ॥
माद्यद्विद्यावगमनमदोन्मादिनो वादिनो ये
ते निश्शेषाः सपदि भवता निर्जिता लीलयैव ।

विश्वे तेषामसितकुशयो विस्तृतं तिर्यगुच्चैः
श्यामः पादो बलिनियमनाऽभ्युद्यतस्येव विष्णोः॥६३॥
बाहुल्येनाखिलभुवि गतः पूर्णमेकार्णवत्वं
स्वच्छातुच्छस्फटिकविशदस्त्वद्यशोराशिरिद्धैः।
सान्द्रीभूतः प्रथयति महाश्चर्यलक्ष्मीं न केषां
राशीभूतः प्रतिदिशमिव त्र्यम्बकस्याट्टहासः॥६४॥
कैलाशाभ्युन्नतसितभवत्कीर्त्तिराशेः प्रसह्य
स्वेनोत्क्षिप्ते सति कुमतिनां दुर्यशश्चक्रवाले।
श्रीसूरीश ! स्फुरति सुषमा काऽप्यपूर्वा पृथिव्या-
मंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव॥६५॥
निस्तुल्यार्थावलिमणिमयैः शास्त्रसानुप्रतानै-
र्विश्वग्व्याप्तो जिनमतमहारोहणाद्रिश्चकास्ति।
तस्मिन्नव्यानघमणिगणानिच्छतां वाक्प्रबन्धैः
सोपानत्वं कुरु मणितटारोहणायाग्रयायी॥६६॥
हा ! गच्छन्तु क्व शरणमिमाः शिष्यसारङ्गमालाः
प्रीणास्युच्चैर्जलद इव चेन्नैव पुण्यामृतेन।
वाणीरूपैस्त्वमपि यदि वाऽभीष्टलाभाशयोक्ताः
क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भापयेस्ताः॥६७॥
श्रीमान् श्रेयःप्रततिसुभगः सत्फलप्राप्तिहेतु-

---

१ जगति। जगद्वाचकस्य हि विश्वशब्दस्य सर्ववाचि-सर्वशब्दसाहचर्या-न्न सर्वनामत्वम्; तेन न स्मिन्नादेशः। २ इद्धः दीप्तः। ३ सुषमा परमा शोभा। ४ श्रेयांसि पुण्यानि तेषां प्रततयः पङ्क्तयस्ताभिः सुभगः, अन्यत्र श्रेयस्यः श्रेष्ठा याः प्रततयो लताः ताभिः सुभगः॥

स्फारोदारागमपरिगतो जैनधर्मः क्षमाभृत् ।
त्वत्स्वायत्ता नियतमखिला तस्य संपत्ततस्त्वं
नानाचेष्टैर्जलदललितैर्निर्विशेस्तं नगेन्द्रम् ॥ ६८ ॥
कृत्वा यात्रां विजयिनि समाजग्मुषि प्राप्तविश्वै-
श्वर्ये युष्मद्यशसि नृपतौ वल्लभे सानुरागा ।
वर्षालक्ष्मी रसरभसतः प्रक्षरद्वारि धत्ते
मुक्ताजालग्रथितमलकं कामिनीवाभ्रवृन्दम् ॥ ६९ ॥
अत्यौन्नत्यश्रियमधिगतं तुङ्गशृङ्गाग्रभागाः
स्फूर्जज्ज्योत्स्नाधवलयशसं श्वेतवर्णाः सुधाभिः ।
चित्रोल्लासिप्रवरविभवं चित्रतो दर्शनीयाः
प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः ॥ ७० ॥
भक्तिव्यक्तिर्हृदयफलके कुन्दमाला विशाला
वाचः पुण्याः श्रवणयुगले मञ्जुलाम्भोजभूषाः ।
सम्यग्धर्माधिगमसजुषां शासनं जैनचन्द्रं
सीमन्ते च त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम् ॥ ७१ ॥
तस्यां तस्यां पुरि परहितस्त्वं वितन्वन् विहारं
क्रूरात्मानं तमपि सहसा मोहमल्लं निहंसि ।
जेतुं शक्ताः कथमपि न यं शौर्यभाजोऽपि योधाः

१ आगमाः सिद्धान्ताः, अन्यत्र अगमा वृक्षाः । २ क्षमाभृत् पर्वतः । ३ कामिनीव वर्षाविजयलक्ष्मीः मुक्ताजालग्रथितं अलकं इव प्रक्षरद्वारि अभ्रवृन्दं धत्ते इति संबन्धः । ४ जैनशासनरूपस्य नीपस्य कदम्बपुष्पस्य सीमन्त (शिरो)धार्यत्वं सुघटितम् ॥

प्रत्यादिष्टाभरणरुचयश्चन्द्र[1]हासव्रणाङ्कैः ॥ ७२ ॥

त्रिभिर्विशेषम् ।

चेतोरङ्गे दृढतमगुणे सन्मतिर्नर्त्तकीयं
त्वच्छिष्याणां परमनिपुणा नृत्यति स्फुर्तियुक्ता ।
इष्टानर्थान् समभिलषतां शास्त्रतत्त्वोपदेशे
त्वद्गम्भीर[2]ध्वनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु ॥ ७३ ॥

विश्वस्वामिन्ननुपमगुणैस्तीर्थकृत्तुल्यता ते
प्रज्ञोन्मेषे सति तनुमतां व्यज्यते व्यक्तमेव ।
यद्वत्तैस्तैर्गतिरभसतः स्रस्तपुष्पादिभावै-
र्नै[3]शो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनाम् ॥७४॥

यद्वा—

माद्यद्वादिव्रजमदतमःस्तोमनिर्नाशकस्या[4]-
त्यन्तं मुक्तास्तमनविपदः सर्वदाप्तोदयस्य ।
चिह्नै रात्रावपि हि विदितैस्त्वत्प्रतापस्य सत्के-
नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनाम् ॥७५॥

---

१ चन्द्रहासः खड्गः । २ त्वद्गम्भीरध्वनिरूपेषु पुष्करेषु वाद्यभाण्डेषु वाद्यमानेषु शिष्यहृदयरूपायां नाट्यशालायां सुबुद्धिरूपा नर्त्तकी नृत्यतीत्याशयः । ३ निशायां गमनाविषयीकृतः कामिनीनां अभिसारिकाणां मार्गो यथा सूच्यते तथेति पूर्वार्धेन संबन्धः । ४ त्वत्प्रतापस्य रात्रिन्दिवं तथात्वेनैव वर्तमानस्य चिह्नैः सूर्योदयेऽपि कामिनीनां रात्रिसंबन्धी एव मार्गः सूच्यते इति संबन्धः ॥

तैस्तैर्नानाशयविलसितैर्लिङ्गयुक्तिप्रयोगै-
मर्मस्थानाक्रमणवशतश्चाकुलानां परेषाम् ।
प्रौढे पत्यौ त्वयि चलदृशां वाक्यरूपोऽबलानां
ह्रीमूढानां भवति विफलः प्रेरितश्चूर्णमुष्टिः ॥ ७६ ॥

पूर्वं स्फूर्जत्तरमदभरादागतानां क्षणेन
त्वत्क्षिप्तानां क्षुभितमनसां वादिवृन्दारकाणाम् ।
अन्तःसर्पत्परिभवभवाः श्वासदण्डाः कवोष्णा
धूमोद्गारानुकृतिनिपुणा जर्जरा निष्पतन्ति ॥ ७७ ॥

सर्वाभीष्टाः सततममृतस्यन्दरम्या जनाना-
मन्तर्दाहं सपदि शमयन्त्येव वाचस्त्वदीयाः ।
क्लेशं घर्मोद्भवमिव शरच्चन्द्रपादप्रणुन्ना
व्यालुम्पन्ति स्फुटजललवस्यन्दिनश्चन्द्रकान्ताः ॥७८॥

तेष्वत्यन्तं न किमु निखिलाः सप्रकाशाः सदाशाः
किं वा नैव प्रमदकुमुदोल्लासलक्ष्मीरनल्पा ।
ये राजन्ते प्रसृमरभवद्वक्त्रपूर्णेन्दुवाणी-
नित्यज्योत्स्नाप्रतिहततमोवृत्तिरम्याः प्रदोषाः ॥७९॥

कैवल्याख्यं पदमसुलभं लभ्यते त्वत्प्रसादा-
दास्तामन्यत्तदिह विदितं देवलोकादि रम्यम् ।
शश्वद्विश्वत्रयजनमनोहारिरूपाः सलीलं
संक्रीडन्ते मणिभिरमरप्रार्थिता यत्र कन्याः ॥ ८० ॥

---

१ अन्वयव्यतिरेकि केवलान्वयि केवलव्यतिरेकि चेति लिङ्गत्रयं न्यायशास्त्रप्रसिद्धम् । लिङ्गं पुरुषचिह्नमपि । २ परेषां प्रतिवादिरूपाणां चलदृशां चञ्चललोचनानां अबलानां स्त्रीणामिति योजना ॥

कारुण्येनोपदिशति हितं निर्विशेषं समेषां[1]
तत्त्वज्ञेऽपि त्वयि सति जगत्तारणैकप्रवीणे ।
धिग् व्यामोहं कतिचन परे भ्रान्तचित्ता वधूभि-
र्बद्धापानं बहिरुपवनं कामिनो निर्विशन्ति ॥ ८१ ॥
चिन्तातीताखिलसुखकरीं त्वत्प्रसत्तिं दुरापां
प्राप्य स्वर्गं परिमितसुखं कः समीहेत विद्वान् ।
यद्यप्यत्र त्रिदशतरुणीकामितं सर्वदैवा-
ऽप्येकः सूते सकलमबलामण्डनं कल्पवृक्षः ॥ ८२ ॥
ये मोहान्धा घनधनमदावेशनश्यद्विवेका
मन्दायन्ते तव पदयुगोपासने भाग्यलभ्ये ।
दुःखं प्राप्स्यन्त्युपनतजराद्यामदस्ते नृणां किं
वित्तेशानां न खलु च वयो यौवनादन्यदस्ति॥८३॥
एषा योषा जगति कुगतिद्वारमेवं विदित्वा
येन त्यक्ता रज इव परब्रह्मलक्ष्मीरतेन
जेतुं तं त्वां प्रभवति कथं चित्तभूर्हन्त ! यस्मा-
त्तस्यारम्भश्चतुरवनिताविभ्रमैरेव सिद्धः ॥ ८४ ॥
स्निग्धच्छायः सुपरिकरितः साधुपात्रैरमात्रै-
र्मङ्गल्यश्रीरभिमतफलश्लाघनीयस्त्वमेव ।
विश्रामार्थं जगति विधिना निर्मितः शर्महेतु-
र्हस्तप्राप्यस्तबकनमितो बालमन्दारवृक्षः ॥ ८५ ॥

१ सर्वेषाम् ॥

चित्रं जाड्यप्रसररहितः[1] संवरैः पूरितस्त्वं
कासारस्त्वं श्रयसि सुभगः स्मेरपद्मावलीभिः ।
तज्जानेऽहं जडपरिचितं[2] मानसाह्वं सरस्त-
न्न ध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः ॥८६॥
यः सन्तापं शमयति भुवः पुष्करावर्त्तमेघो
यो वाऽत्यन्तं जगति बहुधाऽन्योपकारं विधत्ते ।
विद्युद्दीप्रप्रसृमरमहोभास्वरत्वेन साक्षात्
प्रेक्ष्योपान्तस्फुरिततडितं त्वां तमेव स्मरामि ॥ ८७ ॥
रागाक्रान्तं त्रिजगदखिलं विश्ववन्द्यं विना त्वा-
मास्तामन्यः सुरतनिरतो हन्त वृक्षोऽपि कश्चित् ।
अम्भोजाक्ष्याः कुचयुगदृढालिङ्गनस्याभिलाषी
काङ्क्षत्यन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनाऽस्याः ॥८८॥
स्वामिन्[3] ! शिष्यावलिवरवनीं पुण्यसंपल्लवाढ्यां
शिक्षातोयैर्नयसि नितमामुन्नतिं श्रीघनस्त्वम् ।
चेतोहारी कलियुगरजन्युद्गमात् सद्गुणौघो
यामध्यास्ते दिवसविगमे नीलकण्ठः सुहृद्भः ॥ ८९ ॥
विश्वाराध्ये गुणवति गुरौ त्वय्यपि प्राणिनो ये
साक्षादीर्ष्याकलुषितहृदः प्रातिकूल्यं प्रपन्नाः ।

---

१ जाड्यं अज्ञत्वं शीतत्वं च; शीतत्वरहितत्वं च कासारस्य सरस आश्चर्यापादकम् । २ जडैः । डलयोरैक्यात्, जलैः, अज्ञैश्च परिचितं संगतम् । ३ संपदां लवाः, सम्यक् प्रकाराणि पल्लवानि च तैराढ्यां शिष्यमण्डलीरूपां वनीं श्रीघनः लक्ष्मीपूर्णो मेघश्च त्वं नितमां अनवरतं उन्नतिं नयसीत्यर्थयोजना॥

मन्ये मेघस्तदुपरि रुषेवात्र वर्षासु धत्ते
खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम् ॥ ९० ॥
नित्यं स्फारीकृतगुणगणः सर्वदोषान्तकस्त्वं
वृद्धिं किञ्चिन्न खलु सहसे कापि दोषाकरस्य ।
भूयो भूयः क्षयमयदिदं तेन किं बिम्बमुच्चै-
रिन्दोर्दैन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तेर्बिभर्त्ति ॥ ९१ ॥
वादिश्रेणी विपिनमगमत्त्वज्जिता तत्र याव-
द्भातुं लग्ना सकरुणमसौ दुःखविस्मारणार्थम् ।
मुह्यत्येषा घनतमशुचा तावता शून्यभावा-
द्भूयो भूयः स्वयमपि कृतां मूर्च्छनां विस्मरन्ती ॥९२॥
कीर्त्तिः कान्ता भ्रमति भवतः सर्वतस्त्यक्तशङ्का
दूरेऽप्येका जगति विगतव्रीडमाक्रीडते च ।
ब्रूहि स्वामिन् ! किमु समुचिताः संभवेयुः सतीनां
प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः ॥ ९३ ॥
श्रुत्वा नामाऽपि हि तव भिया व्याकुला वादिनोऽमी
जातोत्कम्पास्तरलनयनाः काकनाशं प्रनष्टाः ।
तेषां योषाः सुचिरमभवन् दुःखिताः सारयन्त्यो
गण्डाभोगात्कठिनविषमामेकवेणीं करेण ॥ ९४ ॥
दीना मीना इव जगति ये प्राणिनस्त्राणहीना-
स्तान्निःशेषान्निखिलभुवनोद्धारबद्धावधानः ।
त्वं कारुण्याधिगतहृदयस्त्रायसे धीवरोऽपि
प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा ॥ ९५ ॥

त्वत्तो गाढं परिभवभयाद्वादिवृन्दे प्रनष्टे
गच्छन्तीनामनुपतिपथं योषितां दुःखितानाम् ।
अध्वश्रान्ते रतिमृदुतया कम्पभावाच्च कामं
यास्यत्यूरुः सरसकदलीस्तम्भगौरश्चलत्वम् ॥ ९६ ॥

नानायुक्तिप्रहरणगणैर्दुर्जयान् वादिराजान्
जित्वा कान्ता विजयकमलाऽत्यन्तरक्ता त्वयेश ! ।
जातोत्कण्ठं कथमपि तथाऽऽलिङ्गिता, नो यथा स्यात्
सद्यःकण्ठच्युतभुजलताग्रन्थिगाढोपगूढम् ॥ ९७ ॥

स्तोतुं शक्याः किमिव गुरवोऽनन्ततत्तद्गुणानां
यस्मात्तेषां जयति चरितं विश्वविश्वाभिशायि ।
यासि स्वान्त ! स्वयमपि यदि त्वं तदा भावि तावत्
प्रत्यक्षं ते निखिलमचिराद्भ्रातरुक्तं मया यत् ॥९८॥

अथ श्रीगुरुस्तुतिमुपसंहरन् दशभिः काव्यैः श्रीगुरुपादानामात्मस्वरूपज्ञापनाय चित्तं प्रति प्रेरयति—

एवं स्तुत्वा परमगुरवो ज्ञापनीया मदीयं
तत्तादृक्षं स्वयमवगतं यादृगस्ति स्वरूपम् ।
योग्ये स्थाने भवति सफला प्रार्थना प्राणभाजां
सूर्यापाये न खलु कमलं पुष्पति स्वामभिख्याम् ॥९९॥

निस्सामान्याभ्युदयकमलाप्रापणप्रत्यलायां
रक्तः सोऽयं कथमपि तथा त्वत्प्रसत्तौ[1] प्रियायाम् ।

---

१ त्वत्प्रसत्तिः भवदनुरक्तिः तद्रूपायां प्रियायां तथा रक्तो यथेत्युत्तरार्धेन संबन्धः ॥

तस्यावश्यं हरति न यथा मानसं कामिनी सा
या तत्र स्याद्युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः ॥१००॥
या ज्ञानश्रीः सकृप ! भवता सुप्रसन्नेन तस्मै
दत्ता दुःखव्यपगमकरी चित्तविश्रामधाम ।
प्रम्लानां तामपि निजसखीविप्रयोगादिदानीं
जातां मन्ये तुहिनमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम् ॥१०१॥
सोऽयं[1] तस्या गुरुविरहतो भ्रान्तचेताः समन्ता-
त्तामेवालोकयति परितः कल्पनाक्लृप्तरूपाम् ।
दृष्ट्वा पृच्छत्यपि हृदयजस्नेहतो हे प्रिये ! त्वं
कच्चिद्भर्तुः स्मरसि रसिके ! त्वं हि तस्य प्रियेति॥१०२॥
वात्सल्यं ते जगति परमं तन्न तस्मिन्नुपेक्षा
युक्ता भक्ते ! प्रगुणय न किं तां यतस्त्वद्वशे सा।
उद्विग्ना या किमनुनयते मानिनीं नालिवर्ग-[2]
स्तामुन्निद्रामवनिशयनासन्नवातायनस्थः ॥ १०३ ॥
तिष्ठन् गच्छन् स्वयमुपविशन् वापि जाग्रत्स्वपन्ना
गाढं दुःखी सविवश[3]मना ध्यायति त्वत्प्रसत्तिम् ।
या स्वाभीष्टा स्मरति न कथं वासरान् पान्थराजी
तामेवोष्णैर्विरहजनितैरश्रुभिर्यापयन्ती ॥ १०४ ॥
दुःखोद्रेकात्सततगलितैः प्लाविता बाष्पपूरैः
शक्ता नैवोल्लासितुमलसा कातरा तस्य दृष्टिः ।

---

१ सोऽयं मद्रूपो जनः । तस्याः ज्ञानश्रियाः । २ सखीजनः । ३ सवि-वशं अरिष्टदूषितं मनो यस्य तथाभूतः ॥

रोहन्मोहाद्रिरचिततनोर्दर्शनं त्वत्प्रसत्ते-
राकाङ्क्षन्ती नयनसलिलोत्पीडरुद्धावकाशम ॥ १०५ ॥

गाढोद्वेगप्रभवजडतायोगतो मुद्रितत्वं
तत्प्राप्त्याशाजनितपरमानन्दतः स्मेरभावम् ।
आबिभ्राणा स्फुरति नियतं सांप्रतं तस्य बुद्धिः
साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनी न प्रबुद्धा न सुप्ता ॥ १०६ ॥

आशाबद्धो गमयति दिनान् दैन्यवानेष साक्षा-
त्तस्य स्वामिन्! यदि न भविता सङ्गमस्त्वत्प्रसत्तेः ।
स स्तोकाम्भःस्थितशफरिकेवातिदुःखातिरेका-
न्मीनक्षोभाच्चलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति ॥ १०७ ॥

कोऽप्येतस्मादिह पुरवरादागतः स्यादकस्माद्
दृष्ट्वाऽत्यन्तं सपदि मुदितोऽत्यन्तसम्भ्रान्तवृत्तिः ।
सोल्लासं ते कुशलमनिशं पृच्छति स्वच्छभावः
पूर्वाभाष्यं सुलभविपदां प्राणिनामेतदेव ॥ १०८ ॥

अथ पूर्वोक्तमुपसंहरन् पञ्चदशभिः काव्यैश्चित्तं प्रति श्री-
गुरुराजप्रसत्तिप्रियाविषयं सन्देशसर्वस्वमुपदिशति—

एवं दीव्यद्गुणजलनिधीन् वर्यगाम्भीर्यभाजः
पाठीनौघैश्चिरपरिचितान् श्रीगुरून् ज्ञापयित्वा ।

---

१ पाठिनां अध्ययनशीलानां शिष्याणां इनाः प्रवरास्तेषां, पाठीनानां सहस्रदंष्ट्राणां मत्स्यविशेषाणां च ओघैः समूहैः ॥

साक्षाल्लक्ष्मीमिव वर सखे[1] ! तां प्रसक्तिं प्रसन्नै-
वक्तुं धीरस्तनितवचनैर्भामिनीं प्रक्रमेथाः ॥ १०९ ॥

प्राणाधारस्त्वमसि दयिते ! तद्विना सङ्गमं ते
प्रत्यर्थीव व्यथयति भृशं मेघपूरः[2] कृशं माम् ।
पाथोदः किं ग्लपयतितमां नो कुलान्यध्वगानां
मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबलावेणिमोक्षोत्सुकानि ॥११०॥

निस्संबन्धं हितकरतया बिभ्रता मित्रभावं
केनाप्येषाऽखिलसुखकरी ढौकिता भाग्ययोगात् ।
त्वद्वार्त्ताऽपि प्रथयति ममामन्दसंमोदलक्ष्मीं
कान्तोदन्तः सुहृदुपनतः सङ्गमात् किञ्चिदूनः ॥१११॥

रात्रौ यद्वद्भवति विरहाच्चक्रवाकोऽतिशोका-
क्रान्तस्वान्तोऽहकमपि[3] तथा सर्वथाऽप्यस्मि दुःखी ।
कान्ते ! तन्मे न खलु हृदये सौख्यलेशः कदाचित्
सङ्कल्पैस्तैर्विशति विधिना वैरिणा रुद्धमार्गः ॥११२॥

त्वद्योगायाऽभिमतफलदां श्रीगुरूणां सपर्यां
यो निर्मातुं विनयविधिना स्पष्टमिच्छेत्प्रहृष्टः ।

---

१ 'वरसखे' इति व्यस्तं पदद्वयम्; समस्तत्वेन हि मन्यमानेऽस्मिन् समासान्तटप्रत्यय आपद्येत । २ मे मम अघपूरः, पापसमूहः; प्रसत्तेश्च दयितात्वेन सूचितायाः संगमं विना मेघकृतं व्यथनं युक्तमेव । ३ अहम् । अहकमिति अकजन्तं रूपम् ॥

निस्सारेऽस्मिन् प्रकृतिविरसे भूरिदुःखेऽल्पसौख्ये
संसारे किं भवति बहुना फल्गुना शोचनेन ।
यस्माज्जन्मान्तरविरचितैः कर्मभिर्देहभाजां
नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥ ११९ ॥

कुर्वे किं वा गुणवति ! भवद्विप्रलम्भोत्थदुःखात्
प्राप्तोत्कर्षात् प्रसरतितरां दुर्धरो बाष्पपूरः ।
किं नो शोकात्पथि विरहिणां प्रस्तरेषु स्थितानां
मुक्तास्थूलास्तरुकिशलयेष्वश्रुलेषाः पतन्ति ॥ १२० ॥

तन्मे भाग्यं क नु यदुदयात्तोषितश्रीगुरुभ्यः
संयोगं ते भृशमसुलभं प्राप्य पीनप्रमोदौ ।
आवां तत्तत्सुखमभिमतं सङ्गतौ दम्पती वा
निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु ॥ १२१ ॥

नान्या काचित् कचिदपि सती त्वत्समा तन्न ते मां
त्यक्तुं युक्तं त्वयि कृतरतिं यत्तदुत्प्रेक्ष्य मिथ्या ।
अन्यस्त्रीभिः पतिरपगुणस्त्यज्यते यद्वदुक्त्वा
दृष्टः स्वप्ने कितव ! रमयन् कामपि त्वं मयेति ॥ १२२ ॥

एकान्तेन त्वरयतितरां वल्लभे विप्रलम्भो
व्यामूढं मां तव नवघनाश्लेषसौख्योत्सवाय ।
वाञ्छाः प्रायो ननु तनुमतां प्रत्यहं प्राप्त्यभावा-
दिष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति ॥ १२३ ॥

---

१ असारेण । २ भोक्ष्यावहे ॥

अथ चित्तस्य शक्तिचातुर्यदर्शनपूर्वं सर्वं स्वकृत्यं व्यक्तया प्रतिपादयति—

त्वय्येवेयं ननु निरुपमा चातुरी शक्तियुक्ता
भ्रातश्चेतः! कथितमखिलं कृत्यमेतन्मया तत्।
दत्से पुंसां नियतमवदन्नेव सर्वार्थसिद्धिं
प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव ॥१२४॥
मत्सन्देशैः स्तुतिसहचरैः श्रीगुरूंस्तोषयित्वा
नीत्वा प्रीत्याऽनुनयपदवीं वल्लभां च प्रसत्तिम्।
व्यावृत्तः सन् पुनरपि सखे! तद्वचोभिर्ममेदं
प्रातः कुन्दप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः ॥ १२५ ॥

अथ स्वकृत्यं सर्वमुपसंहरन् स्वार्थसिद्धिसम्भावनाप्रीतः सकलदुःखोच्छेदावन्ध्यहेतुभूतहितोपदेशपूर्वं मद्बहुस्सह्योऽयं प्रियावियोगस्तवमा भूदित्याशीर्वादेन चित्तं प्रमोदयति—

एतत्कृत्वा परहितरत! स्वान्त! नित्यं गुरूणां
सेवासौख्यानुभवपरमानन्दलीनो भव त्वम्।
सच्चिल्लक्ष्म्या[1] जलमुच इवात्यन्तमौन्नत्यभाजो
मा भूदेवं क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोगः ॥१२६॥

---

१ सत्-चिद्रूपया संपदा विप्रयोगो विरहो मा भूत् न भवतु यथा जलमुचो मेघस्य विद्युता सह वियोगो न भवति। जलमुच इति साकूतं पदम्। तेनैतद् व्यक्तं यज्जलमोचनशीलस्य हि मेघस्य विद्युता सह वियोगो न भवतीति ॥

अथ स्वकार्यसिद्धिं दर्शयति—

कान्तं स्वान्तं द्रुतमवहितं निर्ममे तत्तथैवाऽ-
भूवन् श्रीमत्परमगुरवो विश्वपूज्याः प्रसन्नाः ।
सोल्लासाऽभूत्सपदि हृदयस्वामिनीव प्रसत्तिः
केषां न स्यादभिमतफला प्रार्थना ह्युत्तमेषु ॥ १२७ ॥

ज्ञात्वा सम्यग् व्यतिकरमिमं जातकारुण्यपूरैः
श्रीसूरीन्द्रैः श्रितहितकरैस्तूर्णमेव प्रणुन्ना ।
सा संश्लिष्य प्रसृतपरमानन्दमेदस्वलं तं
भोगानिष्टानभिमतसुखान् भोजयामास शश्वत् ॥१२८॥

सन्ति श्रीमत्परमगुरवः सर्वदाऽपि प्रसन्ना-
स्तेषां शिष्यः पुनरनुपमाऽत्यन्तभक्तिप्रणुन्नः ।
तन्माहात्म्यादपि जडमतिर्मेघदूतान्त्यपादै-
श्चेतोदूताभिधमभिनवं काव्यमेतद्व्यधत्त ॥ १२९ ॥

॥ इति श्रीचेतोदूताभिधकाव्यं समाप्तम् ॥

નમો નમઃ શ્રીગુરુપ્રેમસૂરયે ।

ઉમાસ્વાતિ વાચક કૃત

જંબૂદ્વીપ સમાસ

(જંબૂદ્વીપ સમાસ-પૂજા-પ્રકરણ-યતિશિક્ષા પંચાશિકા
ચારિત્રમનોરથમાળા સાનુવાદ)

-: પ્રકાશક :-

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ
દુકાન નં. ૫, બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી,
૮૨, નેતાજી સુભાષ રોડ,
મરીન ડ્રાઈવ, 'ઈ' રોડ,
મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.

વિક્રમ સંવત ૨૦૫૪ વીર સંવત ૨૦૫૫

મૂલ્ય રૂા. ૩૫/-

પ્રકાશકીય

શ્રી **જંબૂદ્વીપ સમાસ** નામના આ પુસ્તકમાં સાનુવાદ જંબૂદ્વીપ સમાસ પ્રકરણ ઉપરાંત પૂજા પ્રકરણ યતિશિક્ષા તથા ચારિત્ર મનોરથ માળાના શ્લોકો પણ અનુવાદ સહ આપેલ છે. આ શ્લોકો ખૂબ જ માર્મિક અને ઉત્તમ ભાવોને ઉત્પન્ન કરનારા છે તથા પ્રમાદને દૂર કરવાની પ્રેરણા આપનારા છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક સંવત ૧૯૯૫ માં શ્રી જૈન ધર્મ પ્રચારક સભા (ભાવનગર) તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે. સાઈઠ વર્ષ પછી પ્રસ્તુત પ્રકાશન વખતે પૂર્વ પ્રકાશક પ્રત્યે અમે કૃતજ્ઞતાના ભાવને પ્રદર્શિત કરીએ છીએ.

ચતુર્વિધ સંઘ આ ગ્રંથના પઠન પાઠન દ્વારા આત્મશુધ્ધિને સાધે એજ શુભાભિલાષા ....

શ્રુત ભક્તિનો વિશેષ લાભ મળતો રહે એજ એક માત્ર શ્રુતાધિષ્ઠાયિકા સરસ્વતીદેવીને પ્રાર્થના

લિ. **શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ વતી ટ્રસ્ટીઓ**

ચંદ્રકુમાર બાબુભાઈ જરીવાલા

લલિતકુમાર રતનચંદ કોઠારી

નવિનચંદ્ર ભગવાનદાસ શાહ

પુંડરિકભાઈ અંબાલાલ શાહ

ભાવભરી અનુમોદના

અનુવાદસહ ઉપરોક્ત **જંબૂદ્વીપ સમાસ** વગેરે
ગ્રંથના પ્રકાશનનો સંપૂર્ણ લાભ
પરમ પૂજ્ય પ્રવર્તિની શ્રી **રંજનશ્રીજી મ.** ના શિષ્યા વિદુષી
સાધ્વીજી શ્રી **વસંતપ્રભાશ્રીજી મ.** ના શિષ્યા-પ્રશિષ્યાઓ
સાધ્વીજી શ્રી **સુવર્ણપ્રભાશ્રીજી મ.**, સાધ્વીજી શ્રી
જયમંગલાશ્રીજી મ., સાધ્વીજી શ્રી **જીતેન્દ્રશ્રીજી મ.**
તથા સાધ્વીજી શ્રી **સુમંગલાશ્રીજી મ.** ના ઉપદેશથી
સાબરમતી (અમદાવાદ) રામનગરમાં આવેલ
શ્રી મણિલાલ ઘેલાભાઈ જૈન ઉપાશ્રયના
જ્ઞાન નિધિમાંથી લેવામાં આવેલ છે.
આની ભૂરિ ભૂરિ અનુમોદના કરીએ છીએ.

લિ.

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ વતી ટ્રસ્ટીઓ

ચંદ્રકુમાર બાબુભાઈ જરીવાલા
લલિતકુમાર રતનચંદ કોઠારી
નવિનચંદ્ર ભગવાનદાસ શાહ
પુંડરિકભાઈ અંબાલાલ શાહ

પ્રાપ્તિસ્થાન

- પ્રકાશક - મુંબઈ

- મૂળીબેન અંબાલાલ
  રતનચંદ જૈન ધર્મશાળા,
  સ્ટેશન રોડ, વીરમગામ.

- શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ
  C/o. ચંદ્રકાંત એસ. સંઘવી
  બી-૬, અશોકા કોમ્પલેક્ષ,
  પહેલા ગરનાળા પાસે,
  પાટણ (ઉ. ગુ.) પીન ૩૮૪૨૬૫.

- બંસીલાલ અંબાલાલ શાહ
  જૈન યાત્રિક ભુવન,
  માણેક ચોક, ખંભાત.

। નમો નમઃ શ્રીગુરુપ્રેમસૂરયે ।

-: દિવ્ય કૃપા :-

સિદ્ધાંતમહોદધિ સ્વ. આચાર્ય દેવશ્રીમદ્ વિજય
પ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજા.

-: શુભાશીષ :-

વર્ધમાન તપોનિધિ ગચ્છાધિપતિ સ્વ. આચાર્ય દેવ
શ્રીમદ્ વિજય **ભુવનભાનુસૂરીશ્વરજી** મહારાજા.

-: પુણ્યપ્રભાવ :-

પરમ પૂજ્ય સમતાસાગર સ્વ. પંન્યાસજી
શ્રી **પદ્મવિજયજી** ગણિવર્યશ્રી

-: પ્રેરણા-માર્ગદર્શન :-

પ. પૂ. વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ આચાર્ય દેવ શ્રીમદ્ વિજય
હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજ

-: પ્રકાશક :-

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ
દુકાન નં. ૫, બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી, ૮૨,
નેતાજી સુભાષ રોડ, મરીન ડ્રાઈવ, 'ઈ' રોડ,
મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.

શ્રુતસમુદ્ધારક

- ભાણબાઈ નાનજી ગડા, મુંબઈ.
  (પ.પૂ.ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય ભુવનભાનુસૂરિ મ.સા. ના ઉપદેશથી)
- શેઠ આણંદજી કલ્યાણજી, અમદાવાદ.
- શ્રી શાંતિનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ.
  (પ.પૂ. તપસમ્રાટ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય હિમાંશુસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શ્રીપાળનગર જૈન ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ.
  (પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્રસૂરિ મ.સા.ની દિવ્યકૃપા તથા પૂ. આચાર્યદેવ શ્રીમદ્વિજય મિત્રાનંદ સૂ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી લાવણ્ય સોસાયટી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ. (પં. પૂ. પંન્યાસજી શ્રી કુલચંદ્રવિજયજી ગણિવર્યની પ્રેરણાથી)
- નયનબાળા બાબુભાઈ સી. જરીવાળા હા. ચંદ્રકુમાર, મનીષ, કલ્પનેશ (પ.પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિ વિ.મ.સા. ની પ્રેરણાથી)

- કેશરબેન રતનચંદ કોઠારી હા. લલિતભાઈ (પ.પૂ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય જયઘોષસૂરીશ્વરજી મહારાજાની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપગચ્છીય જૈન પૌષધશાળા ટ્રસ્ટ, દાદર, મુંબઈ.
- શ્રી મુલુંડ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, મુલુંડ, મુંબઈ. (પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શાંતાક્રુઝ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક તપાગચ્છ સંઘ, શાંતાક્રુઝ, મુંબઈ. (પૂજ્યપાદ આચાર્યદેવ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી દેવકરણ મૂળજીભાઈ જૈન દેરાસર પેઢી, મલાડ (વેસ્ટ), મુંબઈ. (પ. પૂ. મુનિરાજશ્રી સંયમબોધિ વિ. મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- સંઘવી અંબાલાલ રતનચંદ જૈન ધાર્મિક ટ્રસ્ટ, ખંભાત. (પૂ. સા. શ્રી વસંતપ્રભાશ્રીજી મ. તથા પૂ. સા. શ્રી સ્વયંપ્રભાશ્રીજી મ. તથા પૂ. સા. શ્રી દિવ્યયશાશ્રીજી મ. ની પ્રેરણાથી મૂળીબેનની આરાધનાની અનુમોદનાર્થે.)

- બાબુ અમીચંદ પનાલાલ આદીશ્વર જૈન ટેમ્પલ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ, વાલકેશ્વર, મુંબઈ-૬.
  (પૂ. મુનિરાજશ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ. તથા
  પૂ. મુનિરાજશ્રી મહાબોધિ વિ. મ. તથા
  પૂ. મુનિરાજશ્રી હિરણ્યબોધિ વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી શ્રેયસ્કર અંધેરી ગુજરાતી જૈન સંઘ, મુંબઈ.
  (પૂ. મુનિશ્રી હેમદર્શન વિ. મ. તથા
  પૂ. મુનિશ્રી રમ્યઘોષ વિ. મ.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, મંગળપારેખનો ખાંચો, શાહપુર, અમદાવાદ.
  (પ. પૂ. આચાર્યદેવ શ્રી રુચકચંદ્ર સૂરિ મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર, (વેસ્ટ) મુંબઈ.
  (પૂ. મુનિશ્રી કલ્યાણબોધિ વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી નવજીવન સોસાયટી જૈન સંઘ, બોમ્બે સેન્ટ્રલ, મુંબઈ.
  (પૂ. શ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી કલ્યાણજી સોભાગચંદ જૈન પેઢી, પીંડવાડા.
  (સિદ્ધાંતમહોદધિ સ્વ. આ. શ્રીમદ્ વિજય
  પ્રેમસૂરીશ્વરજી મ.સા.ના સંયમની અનુમોદનાર્થે)

- શ્રી ઘાટકોપર જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ, ઘાટકોપર. (વેસ્ટ), મુંબઈ. (વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂ.આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી આંબાવાડી શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ અમદાવાદ. (પૂ.મુનિ શ્રી કલ્યાણબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘ વાસણા અમદાવાદ. (પૂ. આ. શ્રી નરરત્નસૂરિ મ. ના સંયમજીવનની અનુમોદનાર્થે પૂ. તપસ્વી રત્ન આ. શ્રી હિમાંશુસૂરીશ્વરજી મ.સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી પ્રેમવર્ધક આરાધક સમિતિ, ધરણિધર દેરાસર પાલડી, અમદાવાદ. (પૂ. ગણિવર્ય શ્રી અક્ષયબોધિ વિજયજી મ. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી મહાવીર જૈન શ્વે. મૂર્તિપૂજક સંઘ, પાલડી, અમદાવાદ. શેઠ કેશવલાલ મૂળચંદ જૈન ઉપાશ્રય. (પ.પૂ. આ. શ્રી રાજેન્દ્રસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી માટુંગા જૈન શ્વેતા. મૂર્તિપૂજક તપગચ્છ સંઘ એન્ડ ચેરિટીઝ, માટુંગા, મુંબઈ.

- શ્રી જીવીત મહાવીરસ્વામી જૈન સંઘ, નાંદિયા (રાજસ્થાન) (પૂ. ગણિ શ્રી અક્ષયબોધિ વિ. મ. સા. તથા મુનિશ્રી મહાબોધિવિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી વિશા ઓશવાળ તપગચ્છ જૈન સંઘ, ખંભાત. (વૈરાગ્યદેશનાદક્ષ પૂ. આ. શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મ.સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી વિમલ સોસાયટી આરાધક જૈન સંઘ બાણગંગા, વાલકેશ્વર, મુંબઈ-૬.
- શ્રી પાલિતાણા ચાતુર્માસ આરાધના સમિતિ (પૂ. આ. હેમચંદ્રસૂરિ મ. ના સં ૨૦૫૩ ના ચાતુર્માસ પ્રસંગે)
- શ્રી સીમંધર જિન આરાધક ટ્રસ્ટ, એમરલ્ડ એપાર્ટમેન્ટ, અંધેરી (ઈ) (મુનિશ્રી નેત્રાનંદ વિજયજી મ. સા. ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી ધર્મનાથ પોપટલાલ હેમચંદ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સંઘ - જૈન નગર, અમદાવાદ (પ. પૂ. મુનિશ્રી સંયમબોધિ વિજયજી મ.સા. ની પ્રેરણાથી)

- શ્રી કૃષ્ણનગર જૈન શ્વેતામ્બર મૂર્તિપૂજક સંઘ - સૈજપુર, અમદાવાદ. (પ. પૂ. આચાર્ય વિજય હેમચંદ્રસુરીશ્વરજી મ. સા. ના કૃષ્ણનગર મધ્યે સંવત ૨૦૫૨ ના ચાતુર્માસ નિમીત્તે પ.પૂ. મુનિરાજશ્રી કલ્યાણબોધિ વિજય મ. સા.ની પ્રેરણાથી)
- શ્રી બાબુભાઈ સી. જરીવાળા ટ્રસ્ટ, નિઝામપુરા, વડોદરા - ૩૯૦ ૦૦૨.

શ્રુતોદ્ધારક

- શ્રી લક્ષ્મીવર્ધક જૈન સંઘ, પાલડી, અમદાવાદ (પ.પૂ. મુનિરાજશ્રી નિપુણચંદ્ર વિજય મ.સા.ની પ્રેરણાથી).
- શ્રી નડીયાદ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, નડીયાદ. (પ.પૂ. મુનિશ્રી વરબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી).
- શ્રી સાયન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સાયન, મુંબઈ.
- શ્રી પાર્શ્વનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, સંઘાણી એસ્ટેટ, ઘાટકોપર (વેસ્ટ), મુંબઈ.

શ્રુત ભક્ત

- શ્રી બાબુભાઈ સી. જરીવાલા ટ્રસ્ટ, નિઝામપુરા, વડોદરા.
- શ્રી બાપુનગર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, અમદાવાદ. (પૂ. ગણિવર્યશ્રી અક્ષયબોધિવિજયજી મ.સા. તથા મુનિરાજશ્રી મહાબોધિ વિજયજી મ.સા.ની પ્રેરણાથી).
- શ્રી સુમતિનાથ શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ, મેમનગર, અમદાવાદ. (પૂ. મુનિરાજશ્રી ધર્મરક્ષિત વિ. મ. તથા પૂ. મુનિરાજશ્રી હેમદર્શન વિ. મ. ની પ્રેરણાથી)
- સ્વ. શ્રી સુંદરલાલ દલપતભાઈ ઝવેરી. હા. જાસુદબેન, પુનમચંદભાઈ, જસવંતભાઈ વગેરે.
- શ્રી મુનિસુવ્રત સ્વામિ જૈન શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક મંદિર ટ્રસ્ટ, કોલ્હાપુર.
- શ્રી અરવિંદકુમાર કેશવલાલ ઝવેરી જૈન રિલિજીયસ ટ્રસ્ટ, ખંભાત.

શ્રી બુદ્ધિવૃદ્ધિકર્પૂર ગ્રંથમાળા મણકો ૩૧ મો.

પૂર્વધર શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકવિરચિત

શ્રી જંબૂદ્વીપ સમાસ

પૂજા પ્રકરણ વગેરે

અર્થ સહિત

તથા

યતિશિક્ષાપંચાશિકા અને ચારિત્રમનોરથમાળા

અર્થ સહિત

-: પ્રકાશક :-

શ્રી જિનશાસન આરાધના ટ્રસ્ટ

દુકાન નં ૫, બદ્રિકેશ્વર સોસાયટી,
૮૨, નેતાજી સુભાષ રોડ, 'ઈ' રોડ,
મરીનડ્રાઈવ, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૦૨.

શ્રી જંબૂદ્વીપ સમાસ ગ્રંથના જ કર્ત્તા શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકની

અન્ય પ્રસાદી

यद्वत् कश्चित् क्षीरं, मधुशर्करया सुसंस्कृतं हृद्यम् ।
पित्तार्दितेन्द्रियत्वा-द्वितथमतिर्मन्यते कटुकम् ॥ ७८ ॥

तद्वन्निश्चयमधुर-मनुकम्पया सद्भिरभिहितं पथ्यम् ।
तथ्यमवमन्यमाना, रागद्वेषोदयोद्वृत्ताः ॥ ७९ ॥

जातिकुलरूपबललाभ-बुद्धिवाल्लभ्यकश्रुतमदान्धाः ।
क्लीबाः परत्र चेह च, हितमप्यर्थं न पश्यन्ति ॥ ८० ॥

ભાવાર્થ—જેમ કોઈ પિત્તપ્રકોપથી વિપરીત મતિવાળો મધ અને સાકરથી સારી રીતે સંસ્કારેલ મનોહર ક્ષીરભોજનને કડવું લેખે છે, તેમ રાગદ્વેષના ઉદયથી ઉદ્ધત-ઉન્મત્ત બનેલા જાતિ, કુળ, રૂપ, બળ, લાભ, બુદ્ધિ, વલ્લભતા અને શ્રુતમદથી અંધ થયેલા નામર્દો નિશ્ચયે કરીને મધુર તથા અનુકંપાએ કરીને ઉત્તમ પુરુષોએ ઉપદેશેલા હિતકારી સત્ય વચનોને નહિં આદરતા આ લોક તથા પરલોકમાં હિતકારી માર્ગને પણ જોઈ શકતા નથી. ૭૮-૭૯-૮૦

(પ્રશમરતિ)

નિવેદન

આ **જંબૂદ્વીપ સમાસ** પ્રકરણ પૂર્વધર શ્રી **ઉમાસ્વાતિ** વાચકનું કરેલું છે. તેનું ભાષાંતર કરીને પ્રગટ કરવાની એક મુનિરાજ તરફથી પ્રેરણા થતાં તે કામ હાથ ધર્યું. તે પ્રકરણ-ની છપાયેલ બુક જોતાં તેમાં તેના ટીકાકારનો કરેલો પ્રારંભનો ને અંતનો ભાગ જણાયો, પરંતુ ટીકા સંબંધી કાંઈ પણ ઉલ્લેખ જણાયો નહીં, તેથી તે અપૂર્વ પ્રકરણ ઉપર ટીકા હોવી જ જોઈએ એમ નિરધાર થવાથી તેની ૩-૪ પ્રતો જુદા જુદા આચાર્યો તરફથી મેળવી. તે ટીકા આચાર્ય શ્રી વિજયસિંહસૂરિ અથવા શ્રી વિજયસૂરિની કરેલી છે, શ્લોકસંખ્યા સુમારે ૪૦૦૦ છે. કોઇ વિદ્વાન કરે તો ભાષાંતર કરવા લાયક છે. અમે તે ટીકાનો ઉપયોગ કાંઈ કર્યો નથી, માત્ર વાંચવાનો લાભ લીધો છે. તે ટીકાના પ્રારંભના ને અંતના ભાગના શ્લોકોના અર્થ આ બુકમાં આપેલા છે. તે વાંચવાથી તેનું મહત્ત્વ સમજી શકાય તેમ છે.

આ ગ્રંથ અથવા પ્રકરણ બહુ સંક્ષિપ્ત હોવાથી તેનો અર્થ લખતાં મુશ્કેલી પડે તેવું હતું, પરંતુ ક્ષેત્રલોકપ્રકાશમાં તેમ જ બૃહત્ ક્ષેત્રસમાસ વગેરે ગ્રંથોમાં આ વિષય વાંચવામાં આવેલ હોવાથી યથામતિ ભાષાંતર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે, છતાં છદ્મ-સ્થપણાના કારણથી તેમાં સ્ખલના થવાનો સંભવ છે તેથી મુનિ-મહારાજાઓના અથવા શ્રાવકબંધુના સમજવામાં કાંઇ ક્ષતિ આવે તો તે અમને લખી જણાવવાની પ્રાર્થના છે.

જંબૂદ્વીપસમાસ એવું ગ્રંથનું નામ છતાં તેમાં નંદીશ્વરદ્વીપ પર્યંતની હકીકત સમાવેલી છે, તે આ સાથે આપેલી અનુક્રમણિકાથી જાણી શકાય તેમ છે. ગ્રંથકર્ત્તાએ ચાર આહ્નિક અથવા વિભાગ પાડ્યા છે, તે પણ અનુક્રમણિકામાં બતાવેલા છે.

આ ગ્રંથ પૂર્ણ થયા બાદ એ જ કર્ત્તાનું કરેલું **પૂજા પ્રકરણ** (૧૯ શ્લોકપ્રમાણ છે તે) અર્થ સાથે આપેલ છે. ત્યારપછી તેમના કરેલા કહેવાતાં દાનના આઠ પ્રકારો સંબંધી શ્લોકોના અર્થ પણ તે સંબંધી વિવેચનકારે કરેલા વિવેચન સાથે આપ્યા છે.

ત્યારપછી **યતિશિક્ષા પંચાશિકા** કે જે માગધી ૫૦ ગાથા પ્રમાણ પૂર્વાચાર્યકૃત છે તે અર્થ સાથે આપેલ છે અને ત્યારપછી **ચારિત્રમનોરથમાળા** કે જે માગધી ૩૦ ગાથા પ્રમાણ છે તે અર્થ સાથે આપેલ છે. આ બંને પ્રકરણો એટલા બધા ઉપયોગી છે કે તે વાંચવાથી સવિશેષપણે મુનિરાજને તેમ જ ચારિત્રેચ્છુ શ્રાવકને અત્યંત હિત કરે તેમ છે. બંને પ્રકરણો અપ્રસિદ્ધ છે અને તે નવા અભ્યાસી પણ વાંચીને સમજી શકે તેટલા માટે અર્થ સાથે આપેલા છે. આ બંને વસ્તુ નવી નવી શોધ કરનારા **ભોજક ગિરધરલાલ હેમચંદે** મોકલેલ છે, તેથી તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે. તે બંનેનો તેમજ પૂજા પ્રકરણાદિનો અર્થ સભાના અનુભવી શાસ્ત્રી જેઠાલાલ હરિભાઇ પાસે લખાવેલો છે અને તેમાં કાંઇ જૈન શૈલી વિરુદ્ધ ન આવે તેટલા માટે મેં યથામતિ શોધેલ છે.

જંબૂદ્વીપસમાસ ગ્રંથનું ભાષાંતર મેં કર્યું છે, તેમાં મૂળ કરતાં કાંઈક અર્થમાં વિસ્તાર કર્યો છે, કારણ કે તેમ કર્યા વિના

વસ્તુ બરાબર સમજાવી શકાય તેમ નહોતું. એ કૃતિમાં જે સ્ખલના થઇ હોય તેને માટે જવાબદાર હું છું.

બુકની પ્રાંતે ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજીકૃત એક પદ આપી બુક સમાપ્ત કરી છે.

આ જંબૂદ્વીપ સમાસ ગ્રંથના કર્ત્તા શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકે પાંચસો ગ્રંથો કરેલા છે એવી ઉક્તિ છે, પરંતુ હાલમાં તેમાંથી લભ્ય બહુ થોડા છે. લભ્ય ગ્રંથોમાં મુખ્ય શ્રી તત્ત્વાર્થાધિગમ સૂત્ર સ્વોપજ્ઞ ભાષ્ય યુક્ત છે, તેના પર મોટી ટીકાઓ થયેલી છે. તે સિવાય શ્રી પ્રશમરતિ, શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તિ. વગેરે ગ્રંથો જાણવામાં આવ્યા છે. શોધક વ્યક્તિઓના જાણવામાં વધારે આવી શકવા સંભવ છે, તો તેમણે તે પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા.

આ બુક જો કે માત્ર ૮૦ પૃષ્ઠની જ હોવાથી નાની કહેવાય તેમ છે, પરંતુ તે તૈયાર કરવામાં કેટલો પ્રયાસ પડ્યો તે વાંચનારા બંધુઓ સમજી શકે તેમ છે. આ બુકનો લાભ જૈન મુનિઓ તેમ જ શ્રાવકભાઇઓ સવિશેષપણે લેશે તો લીધેલો શ્રમ અમે સફળ થયો માનશું.

અક્ષય તૃતીયા
સં. ૧૯૯૫

કુંવરજી આણંદજી
ભાવનગર

અનુક્રમણિકા

૧	ટીકાકારનું પ્રાથમિક નિવેદન	૧
૨	શ્રી જંબૂદ્વીપ સમાસ ગ્રંથ પ્રારંભ	૩
૩	ભારતક્ષેત્ર સમાસ	૪
૪	હિમવાન પર્વત	૭
૫	હૈમવત ક્ષેત્ર	૧૧
૬	મહાહિમવાન પર્વત	૧૨
૭	હરિવર્ષ ક્ષેત્ર	૧૩
૮	નિષધ પર્વત	૧૪
૯	નીલગિરિ પર્વત	૧૫
૧૦	રમ્યક્ ક્ષેત્ર	૧૬
૧૧	રુકૂમી પર્વત	૧૬
૧૨	હૈરણ્યવત્ ક્ષેત્ર	૧૭
૧૩	શિખરી પર્વત	૧૭
૧૪	ઐરવત ક્ષેત્ર	૧૭

ઇતિ પ્રથમાહ્નિકમ્

૧૫	મહાવિદેહ ક્ષેત્ર (મેરુ પર્વત વર્ણન)	૧૮
૧૬	,, (વક્ષસ્કાર—ગજદંત વર્ણન)	૨૧
૧૭	,, (ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્ર વર્ણન)	૨૩
૧૮	,, (દેવકુરુ ક્ષેત્ર સંક્ષેપ)	૨૬
૧૯	,, (વિજય, વક્ષસ્કારાદિ વર્ણન)	

ઇતિ દ્વિતીયાહ્નિકમ

ઇતિ જંબૂદ્વીપવિચાર

૨૦ લવણ સમુદ્ર સમાસ ૩૦
૨૧ ધાતકી ખંડ સમાસ ૩૩
૨૨ કાળોદધિ સમાસ ૩૫
૨૩ પુષ્કરવરાર્ધદ્વીપ સમાસ ૩૫
૨૪ માનુષોત્તર પર્વત વગેરે ૩૭
૨૫ નંદીશ્વર દ્વીપ વર્ણન ૩૮

ઇતિ તૃતીયમાહ્નિકમ્

૨૬ આઠ પ્રકારનાં ગણિત વગેરે અનેક વિચાર ૪૦

ઈતિ ચતુર્થાહ્નિકમ્

શ્રી જંબૂદ્વીપ સમાસ ગ્રંથની સમાપ્તિ

૨૭ ટીકાકારનું અંત્ય નિવેદન ૪૩
૨૮ ટીકાકારનો પ્રાંત ઉલ્લેખ ૪૪
૨૯ ટીકાકારની પ્રશસ્તિ વિશિષ્ટ અર્થ યુક્ત ૪૪

શ્રી જંબૂદ્વીપ સમાસના ટીકાકારની સમાપ્તિ

૩૦ શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચક વિરચિત પૂજા પ્રકરણ અર્થસહિત ૪૯
૩૧ દાનના આઠ પ્રકાર વગેરે ઉપર તેમના જ કરેલા શ્લોકોનો અર્થ ૫૫
૩૨ શ્રી યતિશિક્ષા પંચાશિકા (પૂર્વાચાર્યકૃત) ૫૭
૩૩ ,, નો અર્થ ૬૩
૩૩ શ્રી ચારિત્રમનોરથમાળા (પૂર્વાચાર્ય કૃત) ૭૧
૩૫ ,, નો અર્થ ૭૪
૩૬ ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીકૃત પદ ૮૦

શ્રી ચિદાનંદજીકૃત પદ

લઘુતા મેરે મન માની, લહી ગુરુગમ જ્ઞાન નિશાની. એ ટેક

મદ આઠ જીનોને ધારે, તે દુર્ગતિ ગયે બિચારે;
દેખો જગતમેં પ્રાની, દુઃખ લહત અધિક અભિમાની. લઘુ૦ ૧

શશી સૂરજ બડે કહાવે, તે રાહુકે બશ આવે;
તારાગણ લઘુતા ધારી, સ્વર્ભાનુ ભીતિ[૧] નિવારી. લઘુ૦ ૨

છોટી અતિ [૨]જોયણગંધી, લહે ષટરસ સ્વાદ સુગંધી;
કરટી[૩] મોટાઇ ધારે, તે છાર[૪] શિર પર ડારે. લઘુ૦ ૩

જબ બાળચંદ[૫] હોઇ આવે, તવ સબ જન દેખન જાવે;
પુનમદિન બડા કહાવે, તબ ક્ષીણ કળા હોઇ જાવે. લઘુ૦ ૪

ગુરૂવાઇ[૬] મનમેં વેદે, નૃપ શ્રવણ નાસિકા છેદે;
અંગમાંહે લઘુ કહાવે, તે કારણ ચરણ પૂજાવે. લઘુ૦ ૫

શિશુ[૭] રાજધામમેં આવે, સખી હીલમીલ ગોદ[૮] ખીલાવે;
હોય બડા જાણ નવિ પાવે, જાવે તો શિશ કટાવે. લઘુ૦ ૬

અંતર[૯] મદભાવ વહાવે, તબ ત્રિભુવનનાથ કહાવે;
ઇમ ચિદાનંદ એ ગાવે, રહેણી[૧૦] વિરલા કોઉ પાવે. લઘુ૦ ૭

---

૧ રાહુની બીક. ૨ કીડી. ૩ હાથી. ૪ ધૂળ. ૫ બીજનો ચંદ્રમા. ૬ મોટાઇ. ૭ બાળક. ૮ ખોળામાં. ૯ અંતરમાંથી મદનો ભાવ કાઢી નાખે ત્યારે. ૧૦ કહ્યા પ્રમાણે કરવું તે.

શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચક વિરચિત

શ્રી જંબૂદ્વીપ સમાસ

નું

ભાષાંતર

ટીકાકાર–આચાર્ય શ્રીવિજયસિંહસૂરિનું

પ્રાથમિક નિવેદન

श्रीसद्मपार्श्वप्रभुपादपद्म–मानम्य वाचामधिदेवतां च ।
द्वीपोदधिक्षेत्रसमासमस्मि, श्रीवाचकीयं विवृणोमि किंचित् ॥

"જ્ઞાનરૂપ લક્ષ્મીના ઘરરૂપ શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના ચરણ-કમળને તથા સરસ્વતી દેવીને નમસ્કાર કરીને શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકે રચેલા દ્વીપ અને સમુદ્રરૂપ ક્ષેત્રના સમાસ (સંક્ષેપ)નું હું કાંઇક વિવરણ કરું છું. ૧.

શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકનું કહેલું વચન ક્યાં ? અને મારો આવા પ્રકારનો વાણીનો કલ્પ ક્યાં ? ખરી વાત છે કે–હું મોહને લીધે મહાસાગરને [૧]ચુલુકવડે માપવા ઇચ્છું છું. ૨.

૧ એક હાથના ચળુવડે.

અથવા તો આ ચિંતા કરવાથી પણ મારે શું ? કેમકે—જેમણે કૌશિકરૂપી ઉત્તમ મુનિનાયકોને હર્ષ પમાડ્યો છે અને જેઓ કુવલયને (જગતના પ્રાણીઓને અને ચંદ્ર-વિકાસી કમળને) પ્રતિબોધ કરનારા છે તે મારા અજ્ઞાનરૂપ અંધકારનો નાશ કરનાર શ્રી જિનચંદ્રમા વક્તાઓને ઘણો ઉદ્યોત આપે છે. ૩.

કોઇ ઠેકાણે જીવાભિગમના વચનને અનુસરીને, કોઇ ઠેકાણે તેની ટીકાના વચનને અનુસરીને તથા કોઇ ઠેકાણે જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિને અને કોઇ ઠેકાણે કરણીને અનુસરીને તથા કોઇ ઠેકાણે શ્રી જિનભદ્રગણિક્ષમાશ્રમણના તુલ્યઅર્થવાળા વિવૃ-તિના પદસહિત શાસ્ત્રને જોઇને તેમ જ અન્ય ગ્રંથોને જોઇને મુગ્ધબુદ્ધિવાળો હું આ ટીકા કરું છું. ૪

વળી બીજું—

કુત્સિત ટીકાને કરનારા કેટલાક પ્રાયે કરીને જે (ગ્રંથ–વાકય–પદ વિગેરે) અત્યંત દુર્બોધ હોય તેનો પ્રગટ અર્થ-વાળા છે એમ કહીને ત્યાગ કરે છે અને જે પ્રગટ અર્થવાળો ભાગ હોય તેનું ઘણે પ્રકારે રૂપની સિદ્ધિ વિગેરે વડે વિવરણ કરે છે, તથા વળી નેયાર્થ(દોષ)વાળા અને અતિ તુચ્છ વચનોવડે શિષ્યોને ભ્રાંતિ ઉત્પન્ન કરે છે, તેથી તેઓ શાસ્ત્રનો વિપ્લવ (ઉથલપાથલ) કરનારા છે. ૫.

વિસ્તારનો ત્યાગ કરીને તથા આળજાળને દૂર કરીને અને બોધને અનુસારે અર્થને અત્યંત સમજીને મારા કરતાં અજ્ઞાની (અલ્પ જ્ઞાની) જીવોના પ્રતિબોધને માટે હું આ ઉમા-સ્વાતિવાચકના વચનની વિવૃતિ (ટીકા) કરું છું. ૬.

આ ગ્રંથના પ્રારંભમાં આર્ય (વિદ્વાન) જનોના આચારનું આચરણ કરવાથી મોટી ચતુરાઈને ધારણ કરનાર, નિર્વિઘ્નપણે વિઘ્નોના સમૂહનો ઘાત કરવામાં મનોહર તથા મંગળક્રિયાને કરનાર એવા નમસ્કારને શ્રીમાન્ ઉમાસ્વાતિ વાચકે કર્યો છે. ૭.

(આ ટીકા લભ્ય ન થવાથી તેનું ભાષાંતર કર્યું નથી.)

પૂર્વધર શ્રી ઉમાસ્વાતિવાચકવિરચિત

श्री जंबूद्वीप समास प्रारंभ

सर्वजननयनकान्तं नखलेखाविसृतदीधितिवितानम् ।
पादयुगचन्द्रमंडल–मभिरक्षतु नः सदा जैनम् ॥

અર્થ:—સર્વ જનોના નેત્રોને મનોહર અને શ્રેણીની વિસ્તાર પામતી કાંતિના સમૂહવાળું શ્રી જિનેશ્વરના ચરણયુગરૂપી ચંદ્રમંડળ અમારી રક્ષા કરો.

जंबूद्वीप

સર્વ દ્વીપસમુદ્રોના મધ્યમાં રહેલો એક લાખ યોજન લંબાઇ પહોળાઇવાળો અને ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો ને સત્તાવીશ યોજન, ત્રણ ગાઉ, ૧૨૮ ધનુષ્ય અને ૧૩ાા અંગુળ ઝાઝેરી પરિધિવાળો, પોતાના (દ્વારના) નામથી અધિષ્ઠિત ચાર યોજન પહોળા, ચાર યોજન પ્રવેશવાળા અને આઠ યોજન ઊંચા વિજયાદિ ચાર દ્વારવાળી વજ્રમય જગતીથી વીંટાયેલો, તેમ જ આઠ યોજન ઊંચી અને મૂળમાં બાર યોજન,

ઉપર ચાર યોજન પહોળી જગતીવાળો તેમ જ અર્ધયોજન પહોળા અને જગતીના આઠમા ભાગે (એક યોજન) લંબાઇ-વાળા જાળકટકવાળી જગતીવાળો તથા જે જગતીની ઉપર કટક પ્રમાણે ફરતી વિચિત્ર રત્નમય સ્તંભ, ફલક, સંઘાટક, શુચિવંશ, વંશક અને વેલ્લકવડે નિર્માણ કરેલી પદ્મવરવેદિકા[1] છે એવો આ જંબદ્વીપ છે. તે વેદિકાની ઉપર ગવાક્ષો, હેમ-કિંકિણી(સુવર્ણની ઘુઘરીઓ)વાળી ઘંટાઓ તથા રજત અને મણિમુક્તાફળમય પદ્મતાલકની રચના છે. તે વાયુના સંપાતના સંઘટ્ટથી શબ્દવાળી છે. નાનાપ્રકારની લતાવાળી છે. તે સંઘાટકની અંદર તેમ જ સ્તંભોની અંદર ઉત્પળાદિની રચના છે. તે વેદિકા બંને બાજુ વનખંડવાળી છે. તે વનો શુભ રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ અને શબ્દવાળા મણિમય તૃણ યુક્ત છે. રત્નમય ત્રણ સોપાન, સ્થગન, તોરણ, અષ્ટમંગળ, ધ્વજા, નાની ટેકરીઓ, આંદોલન-(હીંચકા)ના ગૃહ, મંડપ, આસન અને વેદિકાવાળા તથા વિચિત્ર દેખાવના જળવાળી વાપિકાઓવડે વિભૂષિત છે.

ભરતક્ષેત્ર

તે જંબૂદ્વીપના દક્ષિણભાગે પ્રાંતે **ભરત**નામનું ક્ષેત્ર છે, તે હિમવંત પર્વત પર્યંત ૫૨૬ યોજન ને છ કળાના વિસ્તારવાળું છે. તે ક્ષેત્રને વિજયાઢ્ય (વૈતાઢ્ય) પર્વત અને ગંગાસિંધુ નદીઓએ છ ભાગવાળું કરેલું છે. માગધ, વરદામ અને પ્રભાસ નામના તે તે નામવાળા દેવના સ્વામીવાળા ત્રણ તીર્થ-દ્વારવાળું છે. તે ક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધવિભાગના મધ્યભાગમાં અયોધ્યા નામે નગરી છે અને ક્ષેત્રના મધ્યભાગમાં પૂર્વ

---

૧ તે વેદિકા બે ગાઉ ઊંચી ને ૫૦૦ ધનુષ્ય પહોળી છે.

પશ્ચિમ લાંબો, પચવીશ યોજનની ઊંચાઇવાળો અને તેના ચોથા ભાગે (સવા છ યોજન) જમીનમાં ઊંડો, પચાસ યોજન પહોળો, રુચકના આકારવાળો, સર્વ રજતમય વિજયાઢ્ય નામે પર્વત છે. તેણે પોતાનો વિસ્તાર બાદ કરતાં બાકી રહેલા ભરતક્ષેત્રના પ્રમાણના અર્ધભાગવાળા ઉત્તર દક્ષિણ એવા બે વિભાગ (૨૩૮ યોજન ને ત્રણ કળા પ્રમાણ) કરેલા છે. તે પર્વત બંને બાજુએ વેદિકા અને વનખંડવાળો છે. તે પર્વતમાં પશ્ચિમ બાજુએ તમિસ્રા નામે ગુફા ગિરિના વિસ્તાર જેટલી (૫૦ યોજન) લાંબી અને બાર યોજન વિસ્તારવાળી (પહોળી) તથા આઠ યોજન ઊંચી છે. તેની બંને બાજુ વિજયદ્વારના પ્રમાણવાળા બે દ્વાર છે. વજ્રમય બારણાથી બંધ કરેલી છે. કૃતમાલ નામના દેવનો ત્યાં નિવાસ છે. તે ગુફાના મધ્યમાં બે યોજનના આંતરાવાળી અને ત્રણ ત્રણ યોજનની પહોળાઇવાળી ઉન્મગ્નજલા ને નિમગ્નજલા નામની બે નદીઓ છે. તે તમિસ્રા ગુફા પ્રમાણે જ એ પર્વતની પૂર્વબાજુએ ખંડપ્રપાતા નામની ગુફા છે. ત્યાં નૃત્તમાલ નામના દેવનો નિવાસ છે. (તે તેનો સ્વામી છે.)

વિજયાઢ્ય પર્વત ઉપર દશ યોજન ચડીએ ત્યારે બંને બાજુએ દશ દશ યોજનના વિસ્તારવાળી (પહોળી) વિદ્યાધરોની બે શ્રેણીઓ છે. તે પર્વતપ્રમાણ લાંબી છે ને વેદિકાવનખંડ યુક્ત છે. તેની દક્ષિણ બાજુની શ્રેણી જનપદ સહિત રથનપુરચક્રવાલ પ્રમુખ પચાસ નગરવાળી છે અને વિચિત્રમણિ, પુષ્કરિણી, ઉદ્યાન અને ક્રીડાસ્થાનોથી વિભૂષિત છે. ઉત્તર બાજુની શ્રેણીમાં ગગનવલ્લભ વિગેરે સાઠ નગરો છે. તે બંને શ્રેણીમાં વિદ્યાના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત થયેલા વાંચ્છિત

ભોગને ભોગવનારા વિદ્યાધરો વસે છે. તેની ઉપર દશ યોજન ચડીએ ત્યારે ઉપર પ્રમાણેની જ દશ યોજન પહોળાઈવાળી બે શ્રેણીઓ છે. તે અતિ રમણિક ભૂમિભાગવાળી છે અને ઈંદ્રના લોકપાળના આભિયોગ્ય દેવોના સુંદર આશ્રયસ્થાનોથી અલંકૃત છે. તેની ઉપર પાંચ યોજન ચડીએ ત્યારે ઉપરીતળ આવે છે. તે દશ યોજન પહોળું છે. વેદિકા અને વનખંડવડે અતિ મનોહર છે. દેવોને ક્રીડા કરવાનું સ્થાન છે. ત્યાં નવ કૂટો (શિખરો) આવેલા છે. તેના નામો આ પ્રમાણે–૧ સિદ્ધાયતન, ૨ દક્ષિણભરતાર્ધ, ૩ ખંડપ્રપાત, ૪ માણિભદ્ર, ૫ વિજયાઢ્ય, ૬ પૂર્ણભદ્ર, ૭ તમિસ્રા, ૮ ઉત્તરભરતાર્ધ અને ૯ વૈશ્રવણ. આ પ્રમાણે પૂર્વ દિશાના ક્રમે રહેલા છે. તે કૂટો ઊંચા પર્વતના ચોથા ભાગે (સવા છ યોજન) છે. મૂળમાં વિસ્તાર પણ એટલો જ છે. ઉપર તેનાથી અર્ધવિસ્તારવાળા છે. સર્વરત્નમય છે, તેમાં મધ્યના ત્રણ કનકમય છે. પહેલા કૂટ ઉપર સિદ્ધાયતન છે તે એક કોશ લાંબું, અર્ધકોશ પહોળું અને અર્ધકોશથી કાંઈક ન્યૂન ઊંચું છે. વિવિધ પ્રકારના રત્નોવડે જોવા લાયક એવા પાંચશેં ધનુષ્ય ઊંચા, તદર્ધ (અઢીસો ધનુષ્ય) પહોળા અને પ્રવેશવાળા ત્રણ દિશાએ ત્રણ દ્વાર છે. (પાછળ દ્વાર નથી.) તે દ્વારો બંને બાજુએ કમળમાં રહેલા પૂર્ણકળશ, નાગદંતા, શાલભંજિકા, જાળકટક, ઘંટા અને વનમાળાની ક્રમસર રચનાવાળા છે. તે સિદ્ધાયતનના મધ્યમાં પાંચસો ધનુષ્ય લાંબી પહોળી અને તેથી અર્ધ જાડી મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર દેવછંદક છે. તે પાંચસો ધનુષ્ય બંને બાજુએ લાંબો પહોળો છે ને તેથી અધિક ઊંચો છે. તે દેવછંદા ઉપર ૧૦૮ જિનપ્રતિમા જિનેશ્વરના શરીરના પ્રમાણવાળી છે.

ત્યારપછી બીજો દક્ષિણાર્ધ ભરતકૂટ છે તે પણ પહેલા કૂટ જેટલો જ ઊંચો ને પહોળો છે. તેની ઉપર પ્રાસાદ પૂર્વે બતાવેલા પ્રમાણવાળો છે. તેની મધ્યમાં મણિપીઠિકા છે. તેની ઉપર તેના અધિપતિ દેવનું સિંહાસન છે, તે તેના પરિવારના દેવોના સિંહાસનોથી પરિવૃત છે. તેનો અધિપતિ ભરત નામનો દેવ એક પલ્યોપમના આયુષ્યવાળો છે. તેની રાજધાની અસંખ્ય દ્વીપો પછી આવેલા બીજા જંબૂદ્વીપમાં છે. ત્યાં ભરતદેવનો નિવાસ છે. બાકીના પાંચ કૂટ ઉપર તે તે નામવાળા દેવોના પ્રાસાદ છે. અને બે–તમિસ્રા ને ખંડપ્રપાત કૂટ ઉપર નૃત્તમાળ ને કૃતમાળ નામના દેવોનો નિવાસ છે.

આ ભરતક્ષેત્રમાં હિમવંત પર્વતના દક્ષિણ નિતંબ પાસે મધ્યમાં રત્નમય વૃષભકૂટ છે. તે આઠ યોજન ઊંચો, નીચે બાર યોજન વિસ્તારવાળો છે ને ઉપર ચાર યોજન વિસ્તારવાળો છે. તેની ઉપર વૃષભ નામના દેવનો નિવાસ છે.

ઇતિ ભરતક્ષેત્ર સંક્ષેપઃ

હિમવાન્ પર્વત

ભરતક્ષેત્રની ઉત્તરે પૂર્વ પશ્ચિમ લવણસમુદ્રને અવબદ્ધ (મળેલો) ભરતક્ષેત્રથી બમણા વિસ્તારવાળો (૧૦૫૨ યોજન ૧૨ કળા), સો યોજન ઊંચો, હેમમય અને અનેક પ્રકારના મણિઓવડે વિચિત્ર હિમવાન્ નામે પર્વત છે. તેની ઉપર બહુમધ્યભાગે પદ્મ નામનો દ્રહ છે. તે પૂર્વ પશ્ચિમ હજાર યોજન લાંબો અને ઉત્તર દક્ષિણ પાંચસો યોજન પહોળો છે. ચોખંડો છે.

દશ યોજન ઊંડો છે. રજતમય કાંઠાવાળો છે. વજ્રમય પાષાણના તપનીય તળીયાવાળો છે. સુવર્ણના, મધ્યમાં રજતવાળા ને મણિરત્નની પાળવાળા ચાર દિશાએ ચાર સોપાન (પગથિયા) છે, તેથી સારી રીતે અંદર ઊતરી ચડી શકાય તેવો છે. તેના દ્વારો તોરણ ધ્વજ છત્રાદિવડે ભૂષિત છે અને નીલોત્પલ, પૌંડરીક, શતપત્ર, સૌગંધિકાદિ પુષ્પોથી વ્યાપ્ત છે. વિચિત્ર પ્રકારના પક્ષીઓ અને મત્સ્યો જેમાં ફરી રહ્યા છે એવો અને ભ્રમરોને ભોગ્ય છે. તે દ્રહના મધ્યમાં એક યોજન લાંબું, અર્ધ યોજન પહોળું, દશ યોજન ઊંડું અને પાણી ઉપર બે કોશ ઊંચું, વજ્રમય મૂળવાળું, અરિષ્ટરત્નમય કાંડવાળું અને વૈડૂર્યરત્નમય નાળવાળું, વૈડૂર્યરત્નના બાહ્ય પત્રોવાળું ને જાંબૂનદરત્નના અંદરના પત્રવાળું, કનકમય કર્ણિકાવાળું, તપનીયમય કેસરાવાળું, નાનામણિમય પુષ્કર-(પાંખડીઓ)વાળું એક પદ્મ (કમળ) છે. તેની કર્ણિકા અર્ધ યોજન લાંબી અને તેથી અર્ધ પહોળી છે. તેની ઉપર વિજયાર્ધ ઉપરના કૂટમાં છે તેવું ભવન છે. તે ભવનની મધ્યમાં આવેલી મણિપીઠિકા ઉપર શ્રીદેવીની શય્યા છે.

આ મુખ્ય કમળ તેનાથી અર્ધા પ્રમાણની લંબાઇ પહોળાઇવાળા સો કમળોથી વીંટાયેલું છે. તેની ફરતા બીજા વલયમાં વાયવ્ય, ઉત્તર ને ઇશાન એ ત્રણ દિશામાં તેના સામાનિક ચાર હજાર દેવોના ચાર હજાર કમળ છે. ત્યારપછી જુદી જુદી ત્રણ દિશામાં–અગ્નિ, દક્ષિણ ને નૈઋત્યમાં

---

૧. ક્ષેત્રસમાસાદિકમાં ૧૦૮ કહ્યા છે. તેમાં શ્રીદેવીના આભરણો રહે છે.

આઠ હજાર, દશ હજાર ને બાર હજાર અભ્યંતર, મધ્ય ને બાહ્ય પર્ષદાના દેવોના તેટલી સંખ્યામાં કમળો છે. પૂર્વ દિશામાં ચાર મહત્તરિકા દેવીના ચાર કમળો છે. પશ્ચિમ દિશામાં સાત અનિકાધિપતિના સાત કમળો છે. (આ પ્રમાણે બીજું વલય જાણવું.) ત્યારપછી ત્રીજા વલયમાં ચારે દિશામાં તેના આત્મરક્ષક દેવોના ચાર ચાર હજાર મળી કુલ સોળ હજાર કમળો છે. ત્યારપછીના ચોથા, પાંચમા ને છઠ્ઠા વલયમાં બત્રીશ લાખ, ચાળીશ લાખ ને અડતાળીશ લાખ કમળો તેના અભિયોગિક દેવોના છે. આ પ્રમાણેના છ વલયોથી વીંટાયેલું શ્રીદેવીનું મુખ્ય કમળ છે.

તે પદ્મદ્રહના પૂર્વ તરફના તોરણથી નીકળેલી ગંગા નદી પ્રથમ તે દિશાએ પર્વત ઉપર પાંચસો યોજન ચાલીને ગંગાવર્તન કૂટ આવતાં દક્ષિણ તરફ ૫૨૩ યોજન ઝાઝેરો પર્વત પર ચાલીને પર્વતની નીચે ગંગાપ્રપાત કુંડમાં પડે છે. ને ત્યાંથી દક્ષિણદ્વારે નીકળીને સમુદ્ર તરફ ગમન કરે છે. તે ગંગાનદી નીકળે છે ત્યાં સવા છ યોજનના પ્રવાહવાળી હોય છે ને પ્રાંતે સમુદ્રમાં મળે છે ત્યાં ૬રાા યોજન પહોળી થાય છે. તેની બંને બાજુ મુખપર્યંત વેદિકા સર્વત્ર છે તેના પર્વત પરથી પ્રપાત માટેની જિહ્વિકા અર્ધ યોજન લાંબી, સવા છ યોજન પહોળી અને અર્ધકોશ જાડી, પહોળા કરેલા મકરના મુખની આકૃતિવાળી છે. ત્યાંથી નીચે પડવા માટે ગંગાપ્રપાત નામનો કુંડ વજ્રમય તળવાળો છે. સાઠ યોજન લાંબો પહોળો છે. નીચે ૫૦ યોજન પહોળો છે. દશ યોજન ઊંડો છે. ત્રણ સોપાન અને તોરણવાળો છે. તે કુંડના મધ્યમાં

ગંગા નામનો દ્વીપ છે તે આઠ યોજન લાંબો પહોળો છે. તેના મધ્યમાં ગંગાદેવીનું ભવન છે તેની મધ્યમાં મણિપીઠિકા ઉપર ગંગાદેવીની શય્યા છે. ગંગાનદી ગંગાપ્રપાત કુંડના દક્ષિણ તોરણથી નીકળીને ઉત્તર ભરતાર્ધમાં થઇ ખંડપ્રપાતા ગુફા તથા વૈતાઢ્યને ભેદીને ભરતક્ષેત્રના દક્ષિણાર્ધના બહુમધ્યભાગે ચાલીને, ઉત્તર ભાગમાં ને દક્ષિણ ભાગમાં સાત સાત હજાર નદીઓથી પરિવરીને પ્રારંભમાં અર્ધ કોશ ઊંડી ને પ્રાંતે પાંચ કોશ ઊંડી થઈને જંબૂદ્વીપની જગતીને ભેદીને લવણસમુદ્રમાં મળે છે.

પદ્મદ્રહના પશ્ચિમ બાજુના તોરણથી નીકળીને સિંધુ નદી પોતાના પ્રપાતકુંડમાં પડી તમિસ્રા ગુફા તથા વિજયાઢ્ય પર્વતને ભેદીને ગંગાનદી પ્રમાણે પ્રારંભમાં ને પ્રાંતે પ્રવાહમાં પહોળી ને ઊંડી થઈને ભરતક્ષેત્રના ઉત્તર ને દક્ષિણાર્ધમાં મળીને ચૌદ હજાર નદીઓથી પરિવરી જગતીને ભેદી પશ્ચિમ બાજુએ લવણસમુદ્રને મળે છે.

એ પદ્મદ્રહમાંથી ઉત્તર દિશાના તોરણે નીકળીને ત્રીજી રોહિતાંશા નદી ૨૭૬ યોજન ને ૩ કળા પર્વત પર વહીને ગંગા નદીથી બમણા પ્રવાહ વિગેરેના પરિમાણવાળી પોતાના નામના ૧૨૦ યોજન પ્રમાણ લાંબા પહોળા અને ૧૬ યોજનના દ્વીપવાળા પ્રપાતકુંડમાં પડી, તેમાંથી નીકળી શબ્દાપાતિ નામના વૃત્તવૈતાઢ્યથી અર્ધ યોજન છેટી રહીને હેમવત ક્ષેત્રમાં પશ્ચિમ બાજુએ વહી લવણસમુદ્રને મળે છે.

હિમવાન પર્વત ઉપર ૧ સિદ્ધાયતન, ૨ ક્ષુલ્લહિમવત, ૩ ભરત, ૪ ઇલાદેવી ૫ ગંગાવર્તન ૬ શ્રીદેવી, ૭ રોહિતાંશા, ૮ સિંધુઆવર્તન, ૯ સુરાદેવી, ૧૦ હૈમવત અને ૧૧ વૈશ્રમણ નામના ૧૧ કૂટો છે. તે સર્વરત્નમય છે.

પોતાના નામવાળા દેવોના સ્થાનભૂત છે. પાંચશેં યોજન ઊંચા છે, મૂળમાં પાંચશેં યોજન અને ઉપર અઢીસો યોજન વિસ્તારવાળા છે. તેમાંના પહેલા કૂટ ઉપર સિદ્ધાયતન છે. તે પચાસ યોજન લાંબુ, પચીશ યોજન પહોળું ને ૩૬ યોજન ઊંચું છે. તે સિદ્ધાયતનને આઠ યોજન ઊંચા ને ચાર યોજન પહોળા તથા પ્રવેશવાળા ત્રણ દ્વાર છે. તેના મધ્યમાં આઠ યોજન લાંબી પહોળી મણિપીઠિકા ચોખંડી છે. તેની ઉપર તેટલા જ પ્રમાણવાળો દેવછંદક છે તે આયામ ને ઊંચાઇમાં સાધિક છે. પ્રતિમાદિ સર્વ તેના પ્રમાણમાં છે. બાકીના કૂટો ઉપર પ્રાસાદો છે તે ૬૨॥ યોજન ઊંચા અને તેથી અર્ધા વિસ્તારવાળા છે અને મધ્યમાં સિંહાસનવાળા છે.

ઇતિ હિમવત્ સંગ્રહઃ

હૈમવત ક્ષેત્ર

હિમવત્ પર્વતની ઉત્તરે તેનાથી બમણા વિસ્તારવાળું (૨૧૦૫ યો. ૫ ક.) **હૈમવત** નામે ક્ષેત્ર છે. તે ક્ષેત્રમાં કાયમ યુગળિક મનુષ્યો જ હોય છે. તેનું શરીર એક ગાઉ ઊંચું અને એક પલ્યોપમનું આયુષ્ય હોય છે. તે ચતુર્થભક્તભોજી એટલે એક દિવસને આંતરે ભોજન લેનારા અને ૭૯ દિવસ અપત્યનું પાલન કરનારા હોય છે. તેની પૃષ્ઠકરંડક ૬૪ હોય છે. તે ક્ષેત્રની મધ્યમાં વૃત્ત (ગોળ), વિચિત્ર રત્નમય અને નીચેથી ઉપર સુધી એક સરખો હજાર યોજન લાંબો પહોળો તેમ જ ઊંચો શબ્દાપાતી નામે પર્વત છે. તેની

ઉપર તે પર્વતના સ્વામી સ્વાતિ દેવનું ભવન છે તે હિમવત પર્વતના કૂટો ઉપર છે તેવું છે.

ઇતિ હૈમવત સમાહારઃ (સંગ્રહઃ)

મહાહિમવાન પર્વત

તે ક્ષેત્રની ઉત્તરે અર્જુન(સુવર્ણ)મય **મહાહિમવાન** નામનો પર્વત હૈમવત ક્ષેત્રથી બમણા વિસ્તારવાળો (૪૨૧૦ યો. ૧૦ કળા) અને બસો યોજન ઊંચો છે. તે પર્વતની ઉપર મધ્ય ભાગમાં બે હજાર યોજન લાંબો ને એક હજાર યોજન પહોળો મહાપદ્મ નામે દ્રહ છે. તેમાં પદ્મદ્રહની પ્રમાણે જ પદ્મો છે. તે દ્રહમાં હ્રીદેવીનો નિવાસ છે. તે દ્રહમાંથી દક્ષિણ બાજુના દ્વારથી રોહિતા નામે નદી નીકળે છે. તેનો પ્રપાતકુંડ રોહિતા નામનો ૧૨૦ યોજન લાંબો પહોળો છે. તે કુંડમાં દ્વીપ ૧૬ યોજન પ્રમાણ છે. તેમાંથી નીકળીને તે નદી પૂર્વબાજુએ લવણસમુદ્રમાં જઈને મળે છે. તેનું પ્રમાણ રોહિતાંશાની પ્રમાણે છે. તે નદી પર્વતના વિસ્તારમાંથી દ્રહનો વિસ્તાર બાદ કરતાં બાકી રહે તેના અર્ધભાગ જેટલી (૧૬૦૫ યો. ૫ ક.) પર્વત પર ચાલે છે અને હૈમવત ક્ષેત્રમાં એકંદર અઠ્ઠાવીશ હજાર નદીઓ સાથે પરિવૃત્ત થઇને લવણસમુદ્રને મળે છે.

મહાપદ્મદ્રહમાંથી ઉત્તર દ્વારે નીકળીને હરિકાંતા નદી પ્રારંભમાં ૨૫ યોજનના પ્રવાહવાળી, તેટલા પ્રમાણવાળી જીહ્વાવડે પોતાના નામના ૨૪૦ યોજન લાંબા પહોળા અને ૩૨

યોજનના દ્વીપવાળા પ્રપાતકુંડમાં પડીને તેમાંથી નીકળી ગંધાપાતિ નામના વૃત્તવૈતાઢ્યથી એક યોજન દૂર રહીને પશ્ચિમ તરફ વળી જઇ, છપ્પન હજાર નદીઓથી પરિવરી સતી લવણ સમુદ્રમાં જઇને મળે છે. તે પર્વત ઉપર ૧ સિદ્ધાયતન, ૨ મહાહિમવત, ૩ હૈમવત, ૪ રોહિતા, ૫ હ્રી, ૬ હરિકાંતા, ૭ હરિવર્ષ અને ૮ વૈડૂર્ય નામના આઠ કૂટો છે. તેમાં પ્રથમ કૂટ ઉપર સિદ્ધાયતન છે અને બાકીના સાત કૂટ ઉપર પોતપોતાના નામના દેવી દેવોનો નિવાસ છે.

ઇતિ મહાહિમવત સમાસઃ

હરિવર્ષ ક્ષેત્ર

મહાહિમવાન પર્વતથી ઉત્તરે તેના કરતાં બમણા (૮૪૨૧ યો. ૧ ક.) વિસ્તારવાળું હરિવર્ષ નામનું ક્ષેત્ર છે. તેમાં કાયમ યુગળિક મનુષ્યો જ હોય છે. તેની અપત્યપાલના ૬૪ દિવસની, પૃષ્ઠ કરંડક ૧૨૮ છે અને શરીર બે ગાઉ ઊંચું તથા આયુષ્ય બે પલ્યોપમનું છે. તે બે દિવસને આંતરે આહાર લે છે. તે ક્ષેત્રના મધ્યમાં ગંધાપાતી નામનો વૃત્તવૈતાઢ્ય શબ્દાપાતી જેવડા જ પ્રમાણવાળો છે. તેની ઉપર અરૂણદેવનો નિવાસ છે. તે ક્ષેત્રમાં હરિકાંતા ને હરિસલિલા નામની બે નદીઓ ૫૬૦૦૦ નદીઓના પરિવારવાળી છે.

ઇતિ હરિવર્ષ ક્ષેત્ર સંક્ષેપઃ

નિષધ પર્વત

હરિવર્ષ ક્ષેત્રની ઉત્તરે તપનીયમય **નિષધ** નામના પર્વત હરિવર્ષ ક્ષેત્રથી બમણા પ્રમાણુવાળો (૧૬૮૪૨ યોજન ને બે કળાનો) છે. તે ચારસો યોજન ઊંચો છે. તે પર્વત પર મધ્ય ભાગે તિગિચ્છિ નામનો દ્રહ ચાર હજાર યોજન પૂર્વ પશ્ચિમ લાંબો અને બે હજાર યોજન ઉત્તર દક્ષિણ પહોળો છે. તેમાં ધૃતિદેવીનો નિવાસ છે: તે દ્રહમાં કમળો પદ્મદ્રહ પ્રમાણે છે. તે દ્રહમાંથી દક્ષિણબાજુના દ્વારથી નીકળીને હરિસલિલા નામની નદી પોતાના કુંડમાં પડી તેમાંથી નીકળીને હરિકાંતા નદીની જેમ ૫૬૦૦૦ નદીથી પરિવરેલી થઈ પૂર્વસમુદ્રને મળે છે. તેની જિહ્વા, કુંડનું પ્રમાણ, દ્વીપનું પ્રમાણ, પ્રવાહનું પ્રમાણ બધું હરિકાંતા નદી પ્રમાણે જાણવું.

તે પર્વત પરના દ્રહના ઉત્તર દ્વારથી નીકળીને સીતોદા નામની નદી પ્રારંભમાં પચાસ યોજનના પ્રવાહવાળી, તેટલા જ પ્રમાણવાળી જિહ્વિકાવડે હરિસલિલા નદીથી બમણા (૪૮૦ યોજન) પ્રમાણવાળા લાંબા પહોળા અને બમણા પ્રમાણના (૬૪ યો. ના) દ્વીપવાળા પોતાના નામવાળા પ્રપાતકુંડમાં પડી તેમાંથી નીકળીને દેવકુરુક્ષેત્રમાં રહેલા ૧ નિષધ, ૨ દેવકુરુ, ૩ સૂર્ય, ૪ સુલસ અને ૫ વિદ્યુત્પ્રભ નામના પાંચ દ્રહોને ભેદીને તેના મધ્યમાંથી નીકળી ૮૪૦૦૦ નદીઓથી પરિવરી સતી દક્ષિણબાજુના ભદ્રશાળવનમાં થઇને મેરુપર્વતથી બે યોજન દૂર રહી વિદ્યુત્પ્રભ ગજદંતાને ભેદીને પશ્ચિમ મહાવિદેહના બે ભાગ કરતી એકેક વિજયમાંથી અઠ્ઠાવીશ અઠ્ઠાવીશ હજાર નદીથી પરિવૃત થઇને. કુલ ૫૩૨૦૦૦ નદીથી

પરિવરીને જયંતદ્વારની નીચેથી જંબૂદ્વીપની જગતીને ભેદીને પશ્ચિમસમુદ્રમાં મળે છે. તે પર્વત ઉપર ૧ સિદ્ધાયતન, ૨ નિષધ, ૩ હરિવર્ષ, ૪ પ્રાગ્વિદેહ, ૫ હ્રી, ૬ ધૃતિ, ૭ સીતોદા, ૮ અપર વિદેહ અને ૯ રુચક નામના નવ કૂટો છે. તેનું પ્રમાણ હૈમવત પર્વતના કૂટ પ્રમાણે જાણવું. તેમાં પ્રથમ કૂટ ઉપર સિદ્ધાયતન છે અને બીજા આઠ કૂટ ઉપર પોત-પોતાના નામવાળા દેવોનો નિવાસ છે.

ઇતિ નિષધોદ્ધારઃ

નીલગિરિ પર્વત

મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ઉત્તરે વૈડૂર્યમય કીર્ત્તિદેવીના આશ્રયવાળા કેસરીદ્રહવાળો **નીલ**(વંત) નામે પર્વત છે. તે પર્વતની ઉપર ૧ સિદ્ધાયતન, ૨ નીલ, ૩ પ્રાગ્ વિદેહ, ૪ સીતા, ૫ કીર્ત્તિ, ૬ નારી, ૭ અપરવિદેહ, ૮ રમ્યક્ અને ૯ ઉપદર્શન નામે નવ કૂટો નિષધ પર્વત પ્રમાણે છે. આ પર્વતનું પ્રમાણ પહોળાઇ ને ઊંચાઇનું નિષધપ્રમાણે છે. તે પર્વત પરથી દક્ષિણ દ્વારે નીકળેલી દક્ષિણદિશામાં ચાલનારી સીતા નદી પર્વતપરથી તેના નામવાળા પ્રપાતકુંડમાં પડી, તેમાંથી નીકળીને ઉત્તરકુરુ ક્ષેત્રમાં આવેલા ૧ નીલ, ૨ ઉત્તરકુરુ, ૩ ચંદ્ર, ૪ ઐરવત અને ૫ માલ્યવત નામના પાંચ દ્રહોને ભેદીને પૂર્વમહાવિદેહના બે ભાગ કરતી વિજયદ્વારની નીચે થઇને પૂર્વસમુદ્રને મળે છે. તેનો પ્રવાહ, નદીપરિવાર વિગેરે સીતોદા પ્રમાણે જાણવું. તે પર્વત પરના દ્રહમાંથી ઉત્તરદ્વારે નીકળીને

નારીકાન્તા નદી પોતાના પ્રપાતકુંડમાં પડી રમ્યક્ ક્ષેત્રનાં મધ્યમાં થઈને પશ્ચિમસમુદ્રને મળે છે. તેનું પ્રવાહપ્રમાણ, નદીપરિવાર વિગેરે હરિસલિલા નદી પ્રમાણે જાણવું.

ઈતિ નીલગિરિ સમાસઃ

રમ્યક ક્ષેત્ર

નીલવંત પર્વતની ઉત્તરે હરિવર્ષની જેવું **રમ્યક** નામે યુગળિક ક્ષેત્ર છે. તેના મધ્યમાં માલ્યવાન નામે વૃત્તવિજયાર્ધ પર્વત છે. તેના પર પદ્મ નામના દેવનો નિવાસ છે. બીજી બધી હકીકત હરિવર્ષ ક્ષેત્ર પ્રમાણે જાણવી.

ઇતિ રમ્યકમ્

રુક્મી પર્વત

રમ્યક્ ક્ષેત્રની ઉત્તરે રજતમય **રુક્મી** નામે પર્વત છે. તેના મધ્યમાં મહાપુંડરીક નામે દ્રહ છે. તેમાં બુદ્ધિદેવીનો નિવાસ છે. તે પર્વતની ઉપર ૧ સિદ્ધાયતન, ૨ રુક્મી, ૩ રમ્યક, ૪ નરકાંત, ૫ બુદ્ધિ, ૬ રૈપ્ય, ૭ હૈરણ્યવત અને મણિકાંચન નામે આઠ કૂટ છે. આ પર્વતનું પહોળાઇ, ઊંચાઈ વિગેરેનું પ્રમાણ મહાહિમવાન્ પર્વત પ્રમાણે જાણવું. તે પર્વત પરના દ્રહમાંથી દક્ષિણદ્વારેથી નીકળીને નરકાંતા નદી રમ્યક ક્ષેત્રના પૂર્વબાજુના મધ્યભાગમાં થઇને પૂર્વસમુદ્રને મળે

છે અને ઉત્તરદ્વારમાંથી નીકળી રૂપ્યકૂળા નદી હૈરણ્યવત ક્ષેત્રના મધ્યમાં થઈને પશ્ચિમસમુદ્રને મળે છે.

હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર

રુક્મિ પર્વતની ઉત્તરે હૈરણ્યવત ક્ષેત્ર છે. તે હૈમવત ક્ષેત્ર પ્રમાણે સમજવું. તે ક્ષેત્રના મધ્યમાં વિકટાપાતી નામનો વૃત્તવૈતાઢ્ય છે અને તેની ઉપર પ્રભાસદેવનો નિવાસ છે.

શિખરી પર્વત

હૈરણ્યવતં ક્ષેત્રની ઉત્તરે શિખરી નામનો પર્વત હૈમવત પર્વતના પ્રમાણવાળો છે. તે તપનીયમય છે અને તે પર્વત ઉપરના પૌંડરીક નામના દ્રહમાં લક્ષ્મીદેવીનો નિવાસ છે. તે પર્વત ઉપર ૧ સિદ્ધાયતન, ૨ શિખરી, ૩ હૈરણ્યવત, ૪ સુરાદેવી, ૫ રક્તા, ૬ લક્ષ્મી, ૭ સુવર્ણ, ૮ રક્તોદા, ૯ ગંધાપાતિ, ૧૦ ઐરવત અને ૧૧ તિગિચ્છિ નામના ૧૧ કૂટો છે. તે બધા હૈમવત પર્વત ઉપરના કૂટ જેવા છે. પ્રથમ કૂટ ઉપર સિદ્ધાયતન છે અને બીજા કૂટો ઉપર તે તે નામના દેવદેવીનો નિવાસ છે. તે પર્વત પરના દ્રહમાંથી દક્ષિણ બાજુના દ્વારથી નીકળેલી સુવર્ણકૂલા નદી પૂર્વગામિની રોહિતાંશા જેવી છે અને પૂર્વ પશ્ચિમ દ્વારથી નીકળેલી રક્તા ને રક્તવતી નદી ઉત્તર તરફ પોતપોતાના પ્રપાતકુંડમાં પડીને ઐરવત ક્ષેત્રમાં જાય છે. તે ગંગા સિંધુ જેવી છે.

ઐરવત ક્ષેત્ર

સર્વથી ઉત્તરે ભરતક્ષેત્ર જેવું ઐરવત ક્ષેત્ર છે. તેની મધ્યમાં વિજયાર્ધ પર્વત છે. તેની ઉપરના નગરોમાં દિશા ને સંખ્યાનો ભરતક્ષેત્રથી વિપર્યય જાણવો. તેની અભિયોગિક દેવોની શ્રેણીમાં ઇશાનેંદ્રના લોકપાળના આભિયોગિક દેવોનો નિવાસ છે.

ઇતિ પ્રથમમાહ્નિકમ્

અથ દ્વિતીયમાહ્નિકમ્

મહાવિદેહ ક્ષેત્ર

નિષધ અને નીલવંત પર્વતના મધ્યમાં મહાવિદેહ નામનું ક્ષેત્ર નિષધ પર્વતથી બમણા (૩૩૬૮૪ યો. ને ૪ કળા) વિસ્તારવાળું અને મધ્યમાં પૂર્વપશ્ચિમ એક લાખ યોજન લાંબું છે. તેના મધ્યમાં એક હજાર યોજન જમીનમાં ઉંડો અને ૯૯૦૦૦ યોજન ઉંચો, જમીનપર દશ હજાર યોજન અને ઉપર એક હજાર યોજન લાંબો પહોળો, (ગોળ), ત્રણ કાંડવાળો, ત્રણ લોકમાં વહેંચાયેલી મૂર્ત્તિવાળો, સર્વરત્નમય મેરૂ નામે પર્વત છે. પૃથ્વી, ઉપળ, વજ્ર અને શર્કરા (કાંકરા) વાળો તેનો પ્રથમ કાંડ એક હજાર યોજન પ્રમાણ છે. બીજો કાંડ અંક, સ્ફટિક, રજત અને રૂપ્યમય છે અને ત્રીજો ઉપરનો કાંડ જાંબૂનદરત્નમય છે. છેલા બેમાંનો પહેલો ૬૩૦૦૦ યોજન પ્રમાણ છે ને બીજો ૩૬૦૦૦ યોજન પ્રમાણ છે. તે પર્વતને અનુસરતા ભદ્રશાળ, નંદન, સૌમનસ અને પંડક નામના ચાર વનો છે. જમીન ઉપર ભદ્રશાળ વન છે. તે ચાર વક્ષસ્કાર (ગજદંતાકૃતિ) પર્વતોથી ચાર ભાગવાળું થયેલું છે. તે વન પૂર્વે અને પશ્ચિમે ૨૨૦૦૦ યોજન પહોળું છે અને ઉત્તર દક્ષિણે અઢીસો યોજન પહોળું છે.

મેરૂથી ૫૦ યોજન દૂર ચારે દિશાએ ભદ્રશાળ વનમાં ચાર સિદ્ધાયતનો છે તે હિમવત પર્વત પરના સિદ્ધાયતન જેવા છે. તથા તેટલી જ છેટી ચાર વિદિશાએ ચાર ચાર પુષ્કરિણીઓ

છે તે પચીશ યોજન પહોળી, પચાસ યોજન લાંબી અને દશ યોજન ઉંડી છે. તેના નામ—પદ્મા, પદ્મપ્રભા, કુમુદા ને કુમુદપ્રભા; ઉત્પળગુલ્મા, નલિની, ઉત્પલા ને ઉત્પલોજ્જ્વલા, ભૃંગા; ભંગનિભા, અંજના અને કજ્જલપ્રભા તથા શ્રીકાંતા, શ્રીમહિતા, શ્રીચંદ્રા ને શ્રીનિલયા છે. તે નામો ઇશાનદિશાના ક્રમથી જાણવા. તે પુષ્કરિણીઓના ને સિદ્ધાયતનના આંતરામાં એકેક પ્રાસાદ છે. તે પાંચશેં યોજન ઉંચા ને અઢીસો યોજન વિસ્તારવાળા છે. સિંહાસનવાળા છે. તેમાં દક્ષિણ તરફના બે શક્રેંદ્રના છે ને ઉત્તર તરફના બે ઇશાનઇંદ્રના છે. સીતા અને સીતોદાના બંને કિનારે એ ભદ્રશાળવનમાં બે બે કૂટ છે. તેના નામ પદ્મોત્તર, નીલ, સુહસ્તિ, અંજન, કુમુદ, પલાશ, વતંસ ને રોચનગિરિ છે. કુલ આઠ છે. તે સીતાની ઉત્તર બાજુના ક્રમથી જાણવા. તે હિમવત પર્વતપરના કૂટ જેવા છે અને પોતપોતાના નામવાળા દેવોના નિવાસવાળા છે.

મેરૂપર્વત ઉપર જમીનથી પાંચસો યોજન જઇએ એટલે નંદન નામનું વન છે. તે ફરતું પાંચસો યોજનના વિસ્તારવાળું છે. તેમાં ભદ્રશાળવનની જેમ ચાર દિશાએ સિદ્ધાયતન અને ચાર વિદિશાએ પ્રાસાદો છે. તેના મધ્યમાં ચાર ચાર પુષ્કરિણીઓ છે. તેના નામ—નંદોત્તરા, નંદા, સુનંદા, નંદિવર્ધના; નંદિષેણા, અમોઘા, ગોસ્તૂપા, સુદર્શના; ભદ્રા, વિશાળા, કુમુદા, પુંડરીકિણી; વિજયા, વિજયંતી, જયંતી ને અપરાજિતા છે. તે વનમાં સિદ્ધાયતન ને પ્રાસાદના આંતરામાં એકેક એમ કુલ આઠ કૂટ છે. તેના નામ—નંદન, મંદર, નિષધ, હમવત, રજત, રૂચક, સાગરચિત્ર અને વજ્ર છે. તે આઠ દિશાકુમા-

રિકાના સ્થાનભૂત છે. તે દિક્કુમારિકાના નામ–મેઘંકરા, મેઘવતી, સુમેધા, મેઘમાલિની, સુવચ્છા, વચ્છમિત્રા, વારિષેણા અને બલાહકા છે. (આ કૂટ પાંચસો યોજન ઉંચા હોવાથી એકંદર જમીનથી હજાર યોજન ઉચ્ચપણું થવાથી તે કૂટ પર રહેનારી દિક્કુમારિકા ઊર્ધ્વલોકવાસી કહેવાય છે.) એ આઠ કૂટ ઉપરાંત નવમો બલકૂટ ઇશાનકૂણમાં છે. તે હજાર યોજન ઉંચો છે, મૂળમાં હજાર યોજન વિસ્તારે છે ને ઉપર પાંચસો યોજન વિસ્તારવાળો છે. તેની ઉપર **બલ** નામના દેવનો નિવાસ છે. તે સર્વની રાજધાનીઓ અસંખ્ય દ્વીપો પછીના બીજા જંબૂદ્વીપમાં પોતપોતાની દિશાએ છે. ત્યાં તેમનો નિવાસ છે.

નંદન વનથી ૬૨॥ હજાર યોજન ઉપર જઈએ ત્યારે સૌમનસ નામનું વન આવે છે. તે નંદનવનની જેવું જ પાંચસો યોજન ફરતું પહોળાઈમાં છે. તેમાં નંદનવન પ્રમાણે આઠ ફૂટો નથી. સિદ્ધાયતનો ૪ ને પ્રાસાદો ૪ છે. પુષ્કરિણીઓ ૧૬ છે તેના નામ–સુમના, સૌમનસા, સૌમનાંશા ને મનોરમા; ઉત્તરકુરૂ, દેવકુરૂ, વીરસેના ને સરસ્વતી; વિશાળા, માઘભદ્રા, અભયસેના ને રોહિણી; ભદ્રોત્તરા, ભદ્રા, સુભદ્રા ને ભદ્રાવતી છે. તેનું પ્રમાણ વિગેરે ભદ્રશાળવન પ્રમાણે જાણવું.

સૌમનસ વનથી ૩૬૦૦૦ યોજન ઉપર જઈએ ત્યારે પંડક નામનું વન આવે છે. તે ફરતું ગોળ ૪૯૪ યોજન પહોળું છે. તે વનના મધ્યમાં ૪૦ યોજન ઉંચી, મૂળમાં ૧૨ યોજન લાંબી પહોળી ને ઉપર ચાર યોજન પહોળી ગોળ ચૂલિકા છે. તે વૈડૂર્યરત્નમય છે. પંડકવનમાં ચાર સિદ્ધાયતન છે, ચૂલિકા ઉપર એક સિદ્ધાયતન છે તે વિજયાર્ધ પર્વ-

તના કૂટ ઉપર છે તેવા પ્રમાણુવાળું છે. પંડકવનમાં કૂટો નથી; ૧૬ પુષ્કરિણીઓ છે તેના નામોઃ પુંડ્રા, પુંડ્રાભા, સુરક્તા ને રક્તવતી; ક્ષીરરસા, ઈક્ષુરસા, અમૃતરસા ને વારૂણી; શંખોત્તરા, શંખા, શંખાવર્તા ને બલાહકા; પુષ્પોત્તરા; પુષ્પવતી, સુપુષ્પા ને પુષ્પમાલિની છે. એ પાંડુકવનમાં ચાર જિનાભિષેક શિલા છે. તેના પાંડુબલા, અતિપાંડુબલા, રક્તબલા ને અતિરક્તબલા નામ છે. તે ચાર યોજન જાડી પાંચસો યોજન લાંબી, અઢીસો યોજન પહોળી અને અર્ધચંદ્રાકારવાળી છે. અર્જુન કનકમય છે. ચારે દિશાએ ત્રણ ત્રણ સોપાનવાળી છે. વેદિકા, વનખંડ, તોરણ, ધ્વજ, છત્રાદિ યુક્ત છે. તે શિલાપૈકી પૂર્વ પશ્ચિમ દિશાની બે શિલા ઉપર બે બે સિંહાસનો છે અને ઉત્તર દક્ષિણની બે શિલા ઉપર એકેક સિંહાસન છે. તે સિંહાસનો પાંચસો ધનુષ્ય લાંબા પહોળા ને અઢીસો ધનુષ્ય પૃથુ (જાડા) છે. પૂર્વ પશ્ચિમ દિશાના સિંહાસનો ઉપર મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં એક સાથે જન્મતા ચાર તીર્થંકરોનો જન્માભિષેક થાય છે અને ઉત્તર દક્ષિણના સિંહાસનો ઉપર ભરત ઐરવતમાં જન્મતા એકેક તીર્થંકરોનો જન્માભિષેક થાય છે.

ઇતિ મેરૂવર્ણન

મેરૂપર્વતની ચારે દિશાએ ગજદંતાની આકૃતિવાળા ચાર વક્ષસ્કાર પર્વતો છે. તેના સોમનસ, વિદ્યુત્પ્રભ, ગન્ધમાદન ને માલ્યવન્ત નામ છે. તે પૂર્વે, દક્ષિણે, પશ્ચિમે ને ઉત્તરે સમજવા. તે અનુક્રમે રજત, તપનીય, કનક અને વૈડૂર્યમય છે. તે ચારેની ઉપર સાત, નવ, સાત અને નવ એ અનુ-

કમે ફૂટો છે. આ ગજદંતાઓ બહાર નિષધ ને નીલવંત પાસે ચારસો યોજન ઉંચા અને પાંચસો યોજન પહોળા છે. તે ઉંચાઇમાં માત્રાએ વધતા વધતા મેરૂપાસે પાંચસો યોજન ઉંચા છે અને વિસ્તારમાં ઘટતા મેરૂપાસે અંગુળના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલા છે. અશ્વસ્કંધની આકૃતિવાળા છે. ૩૦૨૦૯ યોજન ને છ કળા લાંબા છે. (તેને બમણું કરવાથી તે ક્ષેત્રનું ધનુપૃષ્ઠ થાય છે) તે ચારે વક્ષસ્કાર ઉપર પ્રથમ સિદ્ધાયતનકૂટ હિમવત્ પર્વત સમાન છે અને પ્રથમ સોમનસ વક્ષસ્કાર ઉપર બીજા છ સોમનસ, મંગળાવતી, દેવકુરૂ, વિમળ, કાંચન ને વિશિષ્ટ નામના કૂટો છે. વિમળ ને કાંચન નામના બે કૂટ ઉપર બે તોયધારા ને **વિચિત્રા** નામની દિક્કુમારીનો નિવાસ છે. બીજા વિદ્યુત્પ્રભ ગજદંતા ઉપર વિદ્યુત્પ્રભ, દેવકુરૂ, પદ્મ, કનક, સ્વસ્તિક, સીતોદા, સદાજળ ને હરિ નામના સિદ્ધાયતન કૂટ પછી આઠ કૂટો છે. તેમાં કનક ને સ્વસ્તિક કૂટ ઉપર **પુષ્પમાળા** ને **અનિન્દિતા** નામની બે દિક્કુમારીઓનો નિવાસ છે. ત્રીજા ગન્ધમાદન ગજદંતા ઉપર સિદ્ધાયતન કૂટ પછી ગન્ધમાદન, ગન્ધિલાવતી, ઉત્તરકુરૂ, સ્ફાટિક, લોહિત ને આનંદ નામના છ કૂટો છે. તેમાં સ્ફાટિક ને લોહિત કૂટ ઉપર **ભોગંકરા** ને **ભોગવતી** નામની બે દિશાકુમારિકાનો નિવાસ છે. ચોથા માલ્યવંત ગજદંતા ઉપર સિદ્ધાયતન કૂટ પછી બીજા માલ્યવંત, ઉત્તરકુરૂ, કચ્છ, સાગર, રજત, સીતા, પૂર્ણભદ્ર અને **હરિસ્સહ** નામના આઠ કૂટો છે. તેમાં પાંચમા ને છઠ્ઠા સાગર ને રજતકૂટ ઉપર **સુભોગા** ને **ભોમાલિની** નામે બે દિક્કુમારીઓનો નિવાસ છે. તે કૂટોમાં હરિ ને હરિસ્સહ નામના બે કૂટો છે તે બલકૂટની જેવા હજાર

યોજન ઉંચા ને મૂળમાં હજાર યોજન પહોળા, ઉપર ૫૦૦ યોજન પહોળા છે. (આ ચાર ગજદંતા ઉપરના આઠ કૂટ ઉપર જે આઠ દિક્કુમારીઓના નિવાસ છે તેનું મૂળસ્થાન તે તે કૂટ નીચે એક હજાર યોજને છે. તેથી તે અધોલોકવાસી કહેવાય છે.)

ઇતિ વક્ષસ્કાર (ગજદંત) વર્ણન

મેરૂપર્વતની ઉત્તરે અને નીલવંત પર્વતની દક્ષિણે ગન્ધમાદન ને માલ્યવત ગજદંતાની મધ્યે ઉત્તરકુરૂ નામે ક્ષેત્ર છે. તે ઉત્તર દક્ષિણ ૧૧૮૪૨ યોજન ને બે કળા પહોળું છે. સમ, રમ્ય અને મણિમય તૃણયુક્ત ભૂમિવાળું છે. વાપી, પુષ્કરિણી, ક્રીડાપર્વતો, ગૃહમંડપ તથા સુખસ્પૃશ્ય ને દશ્ય[1] શિલાપટ્ટકોથી મંડિત છે. વિવિધ પ્રકારના ગુલ્મ અને પુષ્પના વનોથી અલંકૃત અને ચિત્રવિચિત્ર વૃક્ષ અને લતાઓવડે શોભિત છે. નાનાપ્રકારની વનરાજીવાળું છે. ત્યાં રહેલા દશ પ્રકારના કલ્પવૃક્ષોમાં ૧ **મદ્યંગા** છે તે મદ્યના અંગભૂત મધુ, પ્રસન્ના અને શ્રેષ્ટ આસવાદિને ઝરનારાં છે, ૨ **ભૃંગા** છે તે કર્કરી, સ્થાળ, મણિભાજનાદિવડે યુક્ત છે, ૩ **તૂર્યંગા**–વિસ્રસાપરિણામે પરિણમેલા વિચિત્ર પ્રકારના વાજીત્રના શબ્દવાળા છે, ૪ **દીપશિખા**–દીપવિશેષનો પ્રકાશ આપનારા છે, ૫ **જ્યોતિષ**–સર્વરત્નસદશ પ્રકાશિત છે, ૬ **ચિત્રાંગા**–પ્રેક્ષામંડપના આકારવાળા વિચિત્ર કલ્પિત માલ્યવાળા છે, ૭ **ચિત્રરસા**–સ્વાદુ ભોજન તથા ખાદ્ય પદાર્થોથી સંપન્ન છે, ૮ **મણ્યંગા**–જેવા જોઇએ તેવા ભૂષણોવાળા છે, ૯ **ગેહાકારા**–એક ખંડવિગેરે વાળા ગૃહના

---

૧ સુખસ્પર્શવાળા ને જોવાથી આનંદ ઉપજે તેવા.

વિન્યાસવાળા છે અને ૧૦ અનાગ્ન્યા-વસ્ત્રોની સંપત્તિવાળા છે. ત્યાં સ્ત્રીઓ શુભ લક્ષણવાળી, પરમ રૂપશાળી, શૃંગારાદિની કળાને જાણનારી, જરા, વ્યાધિ, દૌર્ભાગ્ય અને શોકાદિ અનિષ્ટથી રહિત છે. પુરૂષો સુગંધી શ્વાસોચ્છવાસવાળા, પ્રસ્વેદ, મળ ને રજથી રહિત અને સારી કાંતિવાળા તેમ જ વજ્રઋષભનારાચ સંઘચણવાળા, સમચતુરસ્ર સંસ્થાનવાળા તથા ત્રણ ગાઉ ઉંચા શરીરવાળા છે. સ્ત્રીઓ તે કરતાં કાંઇક ન્યૂન શરીરવાળી છે. ૨૫૬ પૃષ્ઠકરંડકવાળા ત્યાંના યુગળિકો છે. ભદ્રપ્રકૃતિવાળા, સંતોષી, યથારૂચિ (મનપસંદ) સ્થાનવાળા અને મિથુનધર્મવાળા છે. ત્રણ પલ્યોપમના આયુષ્યવાળા છે અને અઠ્ઠમભક્તે-ત્રણ દિવસને આંતરે આહાર લેનારા છે. આહારમાં પૃથ્વી (માટી), પુષ્પ ને ફળ ખાનારા છે. શ્રેષ્ઠ છે, બાધા (પીડા) રહિત છે. વિવાહાદિ ક્રિયા વિનાના છે. ૪૯ દિવસ અપત્યયુગલનું પાલન કરનારા છે. સુખપૂર્વક મૃત્યુ પામનારા અને દેવગતિમાં જનારા છે.

તે ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રમાં સીતાનદીના પૂર્વ ને પશ્ચિમ કિનારા પાસે રહેલા, નીલવંતપર્વતથી ૮૩૪ યોજન ને $\frac{4}{7}$ ને આંતરે બે યમક પર્વતો છે. તે હજાર યોજન ઉંચા અને મૂળમાં તેટલા જ વિસ્તારવાળા, ઉપર તેથી અર્ધવિસ્તારવાળા છે. કનકમય છે. તે બેની ઉપર બે યમકદેવના બે પ્રાસાદ છે. તે હિમવત્ પર્વતપરના પ્રાસાદ જેટલા પ્રમાણવાળા છે. નીલવંતપર્વતના ને યમકના આંતરા જેટલા જ અંતરે અંતરે આવેલા દક્ષિણ તરફ પૂર્વે નદીના વર્ણનમાં બતાવેલા નામવાળા પાંચ દ્રહો છે. તે ત્રણ સોપાન અને તોરણાદિ શોભાવાળા છે. તે દ્રહો પોતપોતાના નામવાળા દેવોના નિવાસભૂત છે. તે દ્રહોની બંને બાજુએ

પૂર્વે ને પશ્ચિમે દશ દશ કંચનગિરિ છે. તે સો યોજન ઉંચા, મૂળમાં તેટલા અને ઉપર અર્ધા વિસ્તારવાળા છે. તેની ઉપર કાંચનદેવોનો નિવાસ છે. તે કંચનગિરિ દ્રહોથી દશ યોજન અબાધ સ્થાનવાળા છે એટલે દ્રહોથી તેટલા દૂર છે. તે ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રના પૂર્વાર્ધમાં જાંબૂનદમય જંબૂવૃક્ષનું પીઠ છે. તે પાંચશે યોજન લાંબુ પહોળું છે. મધ્યમાં બાર યોજન જાડું છે. પ્રાંતે બે કોશ જાડું છે. તે પીઠને ચાર દિશાએ ચાર દ્વાર છે. તે પીઠ ઉપર વૈડૂર્યમણિ ને તપનીય વૃંતવાળો, જાંબૂનદમય, સુકુમાર અને રક્ત પલ્લવ, પ્રવાળ, તથા અંકુરને ધારણ કરનારો છે. વિચિત્રરત્નમય સુરભિ પુષ્પવાળો છે. તેના અમૃતરસ સદૃશ ફળો છે. તે વૃક્ષની પૂર્વદિશાની શાખા ઉપર ભવન છે અને બીજી ત્રણ દિશાની ત્રણ શાખા ઉપર પ્રાસાદ છે. મધ્યની **વિડિમા** ઉપર સિદ્ધાયતન છે. એ સર્વ વિજયાર્ધ પર્વત પરના સિદ્ધાયતનાદિના પ્રમાણવાળા છે. તે મૂળવૃક્ષની ફરતા પરિવારભૂત ૧૦૮ જંબૂવૃક્ષો છે. તે મૂળવૃક્ષ કરતાં અર્ધપ્રમાણવાળા છે. એ જ પ્રમાણે કુલ છ કટક (વલય) જંબૂવૃક્ષની ફરતા અર્ધ અર્ધ પ્રમાણવાળા છે અને તે વેદિકાવાળા છે. તે મૂળવૃક્ષપર જંબૂદ્વીપના સ્વામી **અનાદૃત** દેવનો નિવાસ છે. તેના પરિવારભૂત દેવોની સંખ્યા અને વૃક્ષોની સંખ્યા પદ્મદ્રહમાં રહેલા કમળોની સંખ્યા પ્રમાણે છે. તે વૃક્ષો બહારથી વૃત્તાકારવાળા છે. મૂળવૃક્ષ સો સો યોજનના પ્રમાણવાળા ત્રણ વનખંડથી પરિવૃત છે. પ્રથમ વનખંડમાં પચાસ યોજન જઇએ ત્યારે ચારે દિશામાં ભવન છે અને વિદિશામાં ચાર ચાર પુષ્કરિણીઓના મધ્યમાં એકેક પ્રાસાદ છે. પુષ્કરિણીઓ એક કોશ લાંબી, અર્ધકોશ પહોળી ને પાંચસો ધનુષ્ય

ઉંડી છે. તે નંદાપુષ્કરિણી જેવી છે. ભવન ને પ્રાસાદના મધ્યમાં એટલે આંતરામાં આઠ ફૂટ છે તે જાંબૂનદમય છે. આઠ યોજન ઉંચા છે. તેટલા જ મૂળમાં વિસ્તારવાળા ને ઉપર તેથી અર્ધ એટલે ચાર યોજન વિસ્તારવાળા છે. તે આઠે ફૂટો ઉપર સિદ્ધાયતનો છે. શાખા ઉપર અને વનમાં પૂર્વોત્તર એટલે ઇશાનકોણના પ્રાસાદમાં સિંહાસનો છે.

ઇતિ ઉત્તરકુરૂ સંક્ષેપઃ

મેરૂપર્વતની દક્ષિણે ઉત્તરકુરૂનો જેવું **દેવકુરૂ** ક્ષેત્ર છે. તે ક્ષેત્રમાં નિષધપર્વતને લગતા તેની ઉત્તરે ચિત્રવિચિત્ર ફૂટ છે તે યમક પર્વત જેવા જ છે. પાંચ દ્રહો નિષધાદિ નામવાળા છે. તે ક્ષેત્રના પશ્ચિમાર્ધમાં શાલ્મલી નામનું વૃક્ષ છે. તેની ઉપર ગરૂડદેવનો નિવાસ છે. તેની પીઠ ફૂટ વિગેરે જંબૂવૃક્ષ પ્રમાણે છે. પરંતુ આ રજતમય છે.

(જંબૂ ને શાલ્મલી બંને વૃક્ષો પૃથ્વીકાયમય છે.)

ઇતિ દેવકુરૂ સંક્ષેપઃ

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ૩૨ વિજયો છે. તેમાં ઉત્તર બાજુની ૧૬ વિજયો વિજયાર્ધ પર્વત અને રક્તા રક્તવતીથી વિભક્ત થયેલી એટલે છ ખંડવાળી થયેલી છે. અને દક્ષિણની ૧૬ વિજયો વિજયાર્ધ પર્વત ને ગંગા સિંધુથી વિભક્ત થયેલી ભરતક્ષેત્ર પ્રમાણે છ ખંડવાળી છે. તે વિજયો ઉત્તર દક્ષિણ લાંબી ૧૬૫૯૨ યોજન ને બે કળા છે અને પૂર્વપશ્ચિમ ૨૨૧૩ યોજનમાં કાંઇક ન્યૂન વિસ્તારવાળી એટલે પહોળી છે. વિજયના વિસ્તાર જેટલા લાંબા દરેક વિજયમાં વિજયાર્ધ પર્વત છે. તેની ઉપર દશ

યોજન જતાં બંને બાજુ દશ દશ યોજન પહોળી વિદ્યાધરોની શ્રેણીઓ છે. તેમાં પંચાવન પંચાવન નગરો છે. તેની ઉપર દશ યોજને બંને બાજુ આભિયોગિક દેવોની શ્રેણીઓ છે. તેમાં દક્ષિણ બાજુની વિજયોમાં શક્રેંદ્રના લોકપાળોના સેવકોની અને ઉત્તર બાજુની વિજયોમાં ઈશાનેંદ્રના લોકપાળોના સેવકોની છે. દરેક વૈતાઢ્ય પર્વત ઉપર નવ નવ કૂટ છે. તેમાં બીજા ને આઠમા કૂટ પોતપોતાની વિજયના નામના દક્ષિણાર્ધ ને ઉત્તરાર્ધયુક્ત સંજ્ઞાવાળા છે. નિષધ ને નીલવંતના નિતંબ પાસે બત્રીશે વિજયમાં એકેક ઋષભકૂટ છે અને તે પર્વતોના નિતંબ પાસે રહેલા ૬૪ કુંડોમાંથી ગંગા સિંધુ, રક્તા ને રક્તવતી નદીઓ નીકળેલી છે. ઋષભકૂટો તે તે વિજયમાં થતા ચક્રવર્તીઓના નામવાળા છે. માગધ, વરદામ ને પ્રભાસ નામના ત્રણ ત્રણ તીર્થો દરેક વિજયમાં સીતા–સીતોદાને કીનારે છે.

પૂર્વવિદેહમાં ઉત્તર બાજુએ કચ્છ, સુકચ્છ, મહાકચ્છ, કચ્છાવતી, કચ્છાવર્ત, મંગલાવર્ત, પુષ્કર ને પુષ્કરવંત (પુષ્કળાવતી) નામની ૮ વિજયો છે. પૂર્વવિદેહમાં દક્ષિણ બાજુએ વત્સ, સુવત્સ, મહાવત્સ, વત્સવતી, રમ્ય, રમ્યક, રમણીય ને મંગળવંત (મગળાવતી) નામની ૮ વિજય છે. પશ્ચિમમહાવિદેહમાં દક્ષિણ બાજુએ પદ્મ, સુપદ્મ, મહાપદ્મ, પદ્મવતી, શંખ, કુમુદ, નલિન ને નલિનવન્ત (નલીનાવતી) નામની ૮ વિજયો છે. પશ્ચિમમહાવિદેહમાં ઉત્તરબાજુએ વપ્ર, સુવપ્ર, મહાવપ્ર, વપ્રાવતી, વલ્ગુ, સુવલ્ગુ, ગંધિલ ને ગંધિલવંત (ગંધિલાવતી) નામની ૮ વિજયો છે.

માલ્યવંત ગજદંતાની પાસેથી પ્રદક્ષિણાના અનુક્રમે એ

બત્રીશ વિજયો જાણવી, તે વિજયો વક્ષસ્કાર ગિરિ અને અંતર નદીઓથી જુદી પડતી એટલે ઓતરામાં રહેલા ગિરિ અને નદીઓવાળી છે. આઠ આઠ વિજયોના સાત સાત આંતરામાં ચાર ચાર વક્ષસ્કાર ગિરિઓ ને ત્રણ ત્રણ અંતર નદીઓ છે.

મહાવિદેહક્ષેત્રમાં પૂર્વપશ્ચિમાર્ધ ને તેમાં દક્ષિણાર્ધને ઉત્તરાર્ધમાં વક્ષસ્કારપર્વતો વિજયપ્રમાણ લાંબા અને નિષધ નીલવંતપાસે ચારસો યોજન અને સીતા–સીતોદાપાસે પાંચસો યોજન ઉંચા છે. પહોળાઈમાં પાંચસો યોજન ઉપરનીચે સરખા છે. વક્ષસ્કારની આકૃતિવાળા છે. સર્વરત્નમય છે. તે દરેક વક્ષસ્કાર ઉપર પ્રથમ સિદ્ધાયતન નામનો પછી વક્ષસ્કારના નામનો અને પછી અંને બાજુની બે વિજયના નામના–એમ ચાર ચાર કૂટો છે. તેમાં નદીને લગતો સિદ્ધાયતન કૂટ છે. તે વક્ષસ્કાર કુલ સોળ છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે–ચિત્ર, પદ્મ (બ્રહ્મ), નલિન ને એકશૈલ; ત્રિકૂટ, વૈશ્રવણ, સુદર્શન ને અંજન; અંક, પદ્મવંત, આશીવિષ ને સુખાવહ; તથા ચંદ્ર, સૂર્ય, નાગ અને દેવ.[1] તે દરેક વિજયમાં એક એક મુખ્ય રાજધાની બાર યોજન લાંબી અને નવ યોજન પહોળી છે. તેના નામો આ પ્રમાણે છે: ક્ષેમા, ક્ષેમપુરા, રિષ્ટા, રિષ્ટપુરા, ખડ્ગા, મંજૂષા, ઔષધિ ને પુંડરીકિણી; સુસીમા, કુંડળા, અપરાજિતા, પ્રભાકરા, અંકવતી, પદ્માવતી, શુભા અને રત્નસંચયા; અશ્વપુરી, મહાપુરી, સિંહપુરી, વિજયપુરી, રાજ્યા, વિરાજ્યા, અશોકા ને વીતશોકા; વિજયા, વિજયંતા, જયંતા ને અપરાજિતા, ચક્રપુરા, ખડ્ગપુરા, અવધ્યા ને અયોધ્યા.

અંતર નદીઓ જે વિજયોના આંતરામાં છે તેના નીકળ-

---

૧ ક્ષેત્રસમાસમાં નામમાં ફેરફાર છે.

વાના કુંડો રોહિતાનદીના પ્રપાતકુંડ જેવડા, તેમાં દ્વીપ પણ તેજ પ્રમાણવાળા અને સ્વદેવીના નામના આવાસવાળા છે. તે નદીઓને દરેકને ૨૮૦૦૦ નદીઓનો પરિવાર છે[૧] અને તે નીકળે ત્યાંથી સીતા–સીતોદામાં મળે ત્યાંસુધી એક સરખા સવાસો યોજનના પ્રવાહવાળી છે અને અઢી યોજન ઉંડી છે. તેના નામ: ગ્રાહવતી, હ્રદવતી ને પંકવતી; તપ્તજળા, મત્તજળા ને ઉન્મત્તજળા; ક્ષીરોદા, સિંહશ્રોતા ને અંતર્વાહિની તથા ઉર્મિમાલિની, ફેનમાલિની ને ગંભીરમાલિની છે.

મહાવિદેહક્ષેત્રની પૂર્વાંતે ને પશ્ચિમાંતે સીતા ને સીતોદામુખવન છે. તે બંને ઉદ્યાનો નદીની દક્ષિણ ને ઉત્તર બાજુ રહેલા છે. તે ઉદ્યાનો પર્વતસમીપે એક કળાના વિસ્તારવાળા ને બીજી બાજુએ એટલે નદીપાસે ૨૯૨૨ યોજન પહોળા છે. એકંદર ચાર વનો છે.

આ જંબૂદ્વીપના મહાવિદેહમાં જઘન્યકાળે ચાર તીર્થંકરો, ચક્રવર્તીઓ અને વાસુદેવ તથા બળદેવો હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટકાળે ચોત્રીશ તીર્થંકરો અને ચક્રવર્તીઓ વિગેરે હોય છે.

ઇતિ મહાવિદેહ સંક્ષેપઃ

ઇતિ દ્વિતીયાહ્નિકમ્

ઇતિ જમ્બૂદ્વીપ વિચાર

---

૧ ગંગા સિંધુ તથા રક્તા રક્તાવળીનો પરિવાર તે જ તેનો પરિવાર જણાય છે. કારણકે બીજો પરિવાર હોય તો તેનું સ્થાન શું અને પરિવાર મળે તો પ્રવાહમાં વૃદ્ધિ થવી જોઇએ તે થયેલ નથી.

અથ તૃતીયમાન્હિકમ્

જંબૂદ્વીપથી બમણા બમણા વિસ્તારવાળા દ્વીપસમુદ્રો પૂર્વ પૂર્વ દ્વીપસમુદ્રની ફરતા વલયાકૃતિવાળા છે. તે સર્વ શુભવર્ણાદિ નામવાળા છે. સંખ્યાએ અઢી ઉદ્ધારસાગરોપમના સમય પ્રમાણ છે. તે વેદિકાવાળા, દેવોને ક્રીડા કરવા યોગ્ય, વિચિત્ર રમ્ય ભૂમિભાગવાળા છે. અને અઢીદ્વીપ ને બે સમુદ્ર સિવાય માનુષોત્તરપર્વતથી બાહ્ય ભાગે રહેલા છે.

લવણ સમુદ્ર

પ્રથમ જંબૂદ્વીપ ફરતો લવણસમુદ્ર છે. તે ગોતીર્થને આકારે છે. ઉંડાઈમાં માત્રામાત્રાએ ઉંડો થતો ૯૫૦૦૦ યોજન જઈએ ત્યારે એક હજાર યોજન ઉંડો થાય છે. એ જ પ્રમાણે સામી બાજુથી પણ ૯૫૦૦૦ યોજન આવતાં હજાર યોજન ઉંડો થાય છે. મધ્યના દશ હજાર યોજનમાં એકસરખો એક હજાર યોજન ઉંડો છે. જંબૂદ્વીપની જગતીથી ઉંચાઈમાં માત્રામાત્રાએ વધતાં ૯૫૦૦૦ યોજન જઈએ ત્યારે તેનું જળ સાતસો યોજન ઉંચું થાય છે. એ જ પ્રમાણે સામી બાજુથી પણ સમજવું. મધ્યના દશ હજાર યોજનમાં ૧૬૦૦૦ યોજન ઉંચી એકસરખી કિલ્લાજેવી શિખા છે. તેની ઉપર દિવસમાં બે વાર કાંઈક ન્યૂન અર્ધયોજનની વૃદ્ધિ થાય છે. તે સમુદ્રના મધ્યભાગમાં એક લાખ યોજન ઉંડા ચાર દિશાએ ચાર પાતાળકળશા વડવામુખ, કેયૂપ, યૂપ ને ઈશ્વર નામના છે. તેની એકહજાર યોજન જાડી વજ્રમય ઠીંકરી છે. મુખે ને તળે દશ હજાર યોજન

પહોળા છે. તે કળશમાં કાળ, મહાકાળ, વેલમ્બ અને પ્રભંજન દેવનો નિવાસ છે. (તે તેના અધિષ્ઠાતા છે.) મધ્યમાં એક લાખ યોજન (પેટાળે) છે. ઉંડાઇના લાખ યોજનના ત્રણ ભાગ કરતાં નીચેના ત્રીજા ભાગમાં માત્ર વાયુ, મધ્યના ત્રીજા ભાગમાં વાયુ ને જળ (-મિશ્ર) અને ઉપરના ત્રીજા ભાગમાં માત્ર જળ છે. મોટા અલિંજર (ખાડા) ની આકૃતિવાળા છે. બીજા ક્ષુલ્લક (નાના) પાતાળકળશાઓ છે. તે હજાર યોજન ઉંડા તથા વચ્ચે પહોળા, મુખે ને તળે સો યોજન પહોળા ને દશ યોજનની ઠીકરીવાળા છે. તે પણ મુખ્યકળશની જેવા ત્રણ ભાગવાળા છે. આ નાના કળશોની મોટા કળશોના આંતરામાં નવ નવ પંક્તિઓ છે. નવપક્તિમાં મળીને એકેક દિશાએ ૧૯૭૧ હોવાથી ચારે દિશાના મળીને ૭૮૮૪ નાના પાતાળકળશાઓ છે.

એની શિખા ઉપર થતી વૃદ્ધિને અટકાવવા માટે અંદરની બાજુ ૪૨૦૦૦, ઉપર ૬૦૦૦૦ ને ધાતકીખંડ તરફ ૭૨૦૦૦ નાગકુમાર જાતિના દેવો કાયમ રહેલા છે. એકંદર ૧૭૪૦૦૦ દેવો છે. તે વેલંધર દેવો કહેવાય છે. તેના ગોસ્તૂપ, ઉદકાભાસ, શંખ ને ઉદકસીમ નામના ચાર વેલંધરપર્વતો લવણસમુદ્રમાં છે. તે કનક, અંક, રજત ને સ્ફટિકમય છે. તેના સ્વામી ગોસ્તૂપ, શિવક, શંખ ને મનોહ્રદ નામના દેવો છે. જંબૂદ્રીપની જગતીથી ૪૨૦૦૦ યોજન જઇએ ત્યાં લવણસમુદ્રમાં તે પર્વતો આવેલા છે. તે ૧૭૨૧ યોજન ઉંચા છે. નીચે ૧૦૨૨ યોજન પહોળા છે, ઉપર ૪૨૪ યોજન પહોળા છે. (મધ્યમાં ૭૨૩ યોજન પહોળા છે.) તેની ઉપર હિમવાન્ પર્વત ઉપર છે તેવા પ્રાસાદો છે. બીજા અનુવેલંધર દેવોના કર્કોટક, કાર્દમક, કૈલાસ ને

અરૂણપ્રભ નામના ચાર પર્વતો છે. તે સર્વરત્નમય છે. જંબૂદ્વીપની જગીતથી પૂર્વદિશાએ બાર હજાર યોજન જઇએ ત્યારે તેટલા જ પ્રમાણવાળા પૂર્વદિશાએ બે ચંદ્રના દ્વીપો છે ને પશ્ચિમદિશાએ બે સૂર્યના દ્વીપો છે. તે જ પ્રમાણે તેની સાથે લવણસમુદ્રના જંબૂદ્વીપ તરફના બે બે ચંદ્રના ને બે બે સૂર્યના દ્વીપો છે. સામી બાજુએ લવણસમુદ્રના બીજા બે ચંદ્ર ને બે સૂર્યના દ્વીપો છે. બે સૂર્યદ્વીપોના મધ્યમાં લવણસમુદ્રના સ્વામી **સુસ્થિત** દેવનો **ગૌતમ** નામે દ્વીપ છે. તેમ જ સમસ્ત દ્વીપોના સૂર્યચંદ્રોની તે તે નામના બીજા દ્વીપમાં રાજધાનીઓ છે. પર્વતપરના પ્રાસાદો હિમવત જેવા છે અને બીજા જંબૂદ્વીપમાં પાંચ રાજધાનીઓ (સુસ્થિતદેવ સુધાંની) છે. તે પૂર્વે ને પશ્ચિમના ક્રમ પ્રમાણે સમજવી.

લવણસમુદ્ર સિવાયના બીજા બધા સમુદ્રો અક્ષુભિત જળવાળા છે અને એકસરખા દ્વીપોની જગતીથી જ હજાર યોજન ઉંડાઇવાળા છે. હિમવાન્પર્વતની પૂર્વે ને પશ્ચિમ દિશાએ, વિદિશામાં, લવણસમુદ્રમાં બે બે ડાઢાઓ છે. તેની ઉપર ત્રણશેં યોજનથી સો સો યોજન વધતા અનુક્રમે સાત સાત અંતરદ્વીપો છે. એટલે જંબૂદ્વીપની જગતીથી ત્રણશેં યોજન દાઢા ઉપર જઇએ ત્યારે જગતીથી ત્રણશેં યોજન દૂર, ત્રણશેં યોજનના પ્રમાણવાળા, ચારે દિશાએ એકેક દ્વીપ છે. ત્યારપછી ચારસો યોજન જગતીથી દૂર, ચારસો યોજનને અંતરે, ચારસો યોજન લાંબા પહોળા ચાર દ્વીપો છે. એ પ્રમાણે ત્રણે બાબતમાં સો સો યોજન વધતા ચાર ચાર દ્વીપો છે. તેના નામ અનુક્રમે પૂર્વોતરના ક્રમે આ પ્રમાણે છે: એકોરૂક, આભાષિક, લાંગૂલિક ને વૈષાણિક; હયકર્ણ, ગજકર્ણ, ગોકર્ણ ને શષ્કુળીકર્ણ; આદ-

શંખમુખ, મેષમુખ, હયમુખ ને ગજમુખ; અશ્વમુખ, હસ્તિમુખ, સિંહમુખ ને વ્યાઘ્રમુખ; અશ્વકર્ણ, સિંહકર્ણ, હસ્તિકર્ણ ને કર્ણપ્રાવરણ; ઉલ્કામુખ, વિદ્યુજ્જિહ્વ, મેઘમુખ ને વિદ્યુદ્દંત; ઘનદંત, ગૂઢદંત, વિશિષ્ટદંત ને શુદ્ધદંત. તેમાં હેમવંત ક્ષેત્રપ્રમાણે યુગળિક મનુષ્ય, તે તે દ્વીપના નામવાળા, આઠસો ધનુષ ઊંચા શરીરવાળા અને પલ્યોપમના અસંખ્યાતમા ભાગના (અસંખ્યાત વર્ષના) આયુષ્યવાળા છે. એ જ પ્રમાણે શિખરીપર્વતને પણ ચાર દાઢા છે અને તેની ઉપર ઉપરના જ નામવાળા ને પ્રમાણવાળા ૨૮ અંતરદ્વીપો છે. તેમાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના જ યુગળિકો વસે છે. કુલ ૫૬ અંતરદ્વીપો છે.

ઇતિ લવણોદધિ સમાસ

ધાતકી ખંડ

ધાતકીખંડમાં દક્ષિણે ને ઉત્તરે બે ઇષ્વાકાર પર્વતો છે. તે એક હજાર યોજન પહોળા છે. પાંચસો યોજન ઊંચા છે અને ચાર લાખ યોજન લાંબા છે. પુષ્કરાર્ધમાં પણ તેવા જ બે પર્વતો તેટલા પહોળા ને ઉંચા પરંતુ આઠ લાખ યોજન લાંબા છે. સ્વપરિધિથી દ્વિગુણ વિસ્તારવાળા ગજદંતાકૃતિ વક્ષસ્કારો છે. તે બે મેખળાવાળા છે.[1] વર્ષધર પર્વતો જંબૂદ્વીપથી બમણા વિસ્તારવાળા છે. પુષ્કરાર્ધમાં ચોગણા વિસ્તારવાળા છે. પહોળાઇમાં સર્વત્ર સરખા છે. લાંબા દ્વીપપ્રમાણ છે. દ્રહો, નદી,

---

૧ આ હકીકત સમજાણી નથી.

કુંડ, દ્વીપ, કાંચનગિરિ, યમક, ચિત્રવિચિત્ર, ઋષભકૂટ, વૃત્તવૈતાઢ્ય જંબૂદ્વીપ પ્રમાણે જ આયામવાળા છે. દીર્ઘશૈલ અને મુખ-વનનો આયામ ક્ષેત્ર પ્રમાણે સમજવો. નદીનો અવગાહ પોત-પોતાના વિસ્તારાનુસાર જાણવો. ધાતકીખંડમાં ૩૫૬૨૨૭ યોજન લાંબા વિદ્યુત્પ્રભ ને ગંધમાદન જાણવા અને ૫૬૯૧૫૯ યોજન લાંબા માલ્યવંત ને સોમનસ જાણવા. પુષ્કરાર્ધમાં ૧૬૨૬૧૧૬ યોજન લાંબા વિદ્યુત્પ્રભ ને ગન્ધમાદન જાણવા અને ૨૦૪૩૦૧૯ યોજન માલ્યવંત ને સોમનસ જાણવા. વંશધર ને ઇષ્વાકાર પર્વતનો વિસ્તાર બાદ કરતાં બાકી રહે તે પ્રારંભની, મધ્યની ને અંતની પરિધિના ૨૧૨ ભાગ પાડવા. તેવા એકેક ભાગ-વાળા બે ભરતક્ષેત્ર, ચાર ચાર ભાગવાળા બે હૈમવતક્ષેત્ર, સોળ સોળ ભાગવાળા બે હરિવર્ષક્ષેત્ર, ૬૪–૬૪ ભાગવાળા બે મહા-વિદેહ ને ૧૬–૧૬ ભાગવાળા બે રમ્યક ક્ષેત્ર, ચાર ચાર ભાગ-વાળા બે હૈરન્યવંતક્ષેત્ર અને એકેક ભાગવાળા બે ઐરવતક્ષેત્ર. એ પ્રમાણે કુલ ૨૧૨ ભાગની વહેંચણ સમજવી.

૧૭૮૮૪૨ યોજનમાં બે હજાર ઇષ્વાકારના બાદ કરી બાકી રહે તેના ૮૪ ભાગ કરવા. તેવા એકેક ભાગવાળા બે હેમવંત, ચાર ચાર ભાગવાળા બે મહાહિમવંત, સોળ સોળ ભાગવાળા બે નિષધ ને સોળ સોળ ભાગવાળા બે નીલવંત, ચાર ચાર ભાગવાળા બે રુકૂમિ ને એકેક ભાગવાળા બે શિખરી પર્વતો જાણવા. એ પ્રમાણે કુલ ૮૪ ભાગની વહેંચણ કરવી. ધાતકીખંડના બે અને પુષ્કરાર્ધના બે એમ ચાર મંદર (મેરુ) પર્વતો ૮૪૦૦૦ યોજન ઊંચા જાણવા. નીચે ૯૪૦૦ યોજન પહોળા ને ઉપર એક હજાર યોજન પહોળા જાણવા. તેની ઉપર ૫૦૦ યોજને નંદનવન, ૫૫૫૦૦ યોજને સોમનસવન

અને ૨૮૦૦૦ યોજને પંડકવન જાણવા. તેમા મહાવિદેહમાં વિજયો કચ્છાદિ, વક્ષારા ચિત્રાદિ અને વિદ્યુત્પ્રભાદિ, નદીઓ ગંગાદિ, કુરુક્ષેત્રમાં આવેલા દ્રહો અને કાંચનપર્વતાદિ ધાતકીખંડના બંને વિભાગમાં–પૂર્વાર્ધ ને પશ્ચિમાર્ધમાં જંબૂદ્વીપના નામ પ્રમાણે નામવાળા અને કાંઈક નમતા છેડાવાળા જાણવા.

ઇતિ ધાતકીખંડ સમાસ:

કાળોદધિ

ધાતકીખંડની ફરતો કાળોદ (કાળોદધિ) આઠ લાખ યોજનના વિસ્તારવાળો, એક હજાર યોજન સરખો ઊંડો, ઓગણત્રીશ લાખ યોજનની શુચિવાળો અને વિજયાદિ ચાર દ્વારવાળો છે.

એક લાખ યોજન જંબૂદ્વીપ, બંને બાજુ મળીને ચાર લાખ યોજન લવણસમુદ્ર, બંને બાજુ મળીને આઠ લાખ યોજન ધાતકીખંડ ને બે બાજુ મળીને ૧૬ લાખ યોજન કાળોદધિ એ પ્રમાણે ૨૯ લાખ યોજન શુચિ જાણવી.

ઇતિ કાળોદધિ

પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ

માનુષોત્તર પર્વતે જેના બે વિભાગ કરેલા છે એવો પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ ધાતકીખંડ પ્રમાણે જ ક્ષેત્ર અને પર્વતાદિવાળો છે.

પરંતુ તેમાં વર્ષધર પર્વતો ધાતકીખંડથી બમણા વિસ્તારવાળા (પહોળા) છે, જંબૂદ્વીપથી ચોગણા વિસ્તારવાળા છે ને આઠ લાખ યોજન લાંબા છે. સ્વપરિધિથી દ્વિગુણ વિસ્તારવાળા ગજદંતાકૃતિ વક્ષારા છે. તે બે મેખળાવાળા છે.[૧] પર્વતો પહોળાઇમાં સર્વત્ર સરખા છે. દ્રહ, નદી, કુંડ, દ્વીપ, કાંચન, યમક, ચિત્રવિચિત્ર, ઋષભકૂટ ને વૃત્તવૈતાઢ્ય જંબૂદ્વીપ જેટલા જ પ્રમાણવાળા છે. દીર્ઘવૈતાઢ્ય અને મુખવનનો આયામ ક્ષેત્રાનુસાર જાણવો. નદીનો અવગાહ પોતાના વિસ્તાર અનુસાર જાણવો. વર્ષધર પર્વતો અને ઇષુકારના પ્રમાણના યોજનો બાદ કરતાં બાકી રહે તે આદિ, મધ્ય ને અંત્યની પરિધિના ૨૧૨ ભાગ ધાતકીખંડ પ્રમાણે કરવા અને તેના ધાતકીખંડમાં પાડ્યા છે તે પ્રમાણે ૨૧૨ ભાગ પાડી ભરતાદિ ૧૪ ક્ષેત્રોનું પ્રમાણ સમજવું અને ક્ષેત્રોએ રોકેલા યોજનો અને ઇષ્વાકાર પર્વતના બે હજાર યોજન બાદ કરતાં બાકી રહે તેટલા યોજનના ૮૪ ભાગ કરવા અને તેના ધાતકીખંડમાં પાડ્યા છે તે પ્રમાણેના ભાગની પહોળાઇવાળા ૧૨ વર્ષધર પર્વતો સમજવા. આ ખંડમાં બે મેરુપર્વત ૮૪૦૦૦ યોજન ઊંચા છે અને તે મૂળમાં ૯૪૦૦ યોજન ને ઉપર એક હજાર યોજન પહોળા છે. તેની ઉપર ૫૦૦–૫૫૫૦૦ ને ૨૮૦૦૦ યોજને નંદન, સોમનસ ને પંડક વન છે.

ઇતિ પુષ્કરાર્ધ દ્વીપ

---

૧. બે બે ગજદંતાની મળીને એક પરિધિ અને ચાર ગજદંતાની મળીને બમણા વિસ્તારવાળી પરિધિ થાય અને બે મેખળા શબ્દે બે વિભાગ થાય આમ સમજાય છે.

માનુષોત્તર પર્વત વિગેરે

માનુષોત્તર પર્વત વેલંધર પર્વત પ્રમાણે પ્રમાણવાળો એટલે ૧૭૨૧ યોજન ઊંચો, (૪૩૦ યોજન ને એક કોસ ઊંડો) ને નીચે ૧૦૨૨, મધ્યમાં ૭૨૩ અને ઉપર ૪૨૪ યોજન પહોળો છે; પરંતુ અર્ધ જવના આકારવાળો છે, એટલે કે આ બાજુના પુષ્કરાર્ધ તરફ સરખો છે ને બીજા પુષ્કરાર્ધ તરફ ઓછોવધતો પહોળો છે. સુવર્ણમય છે. વેદિકા વનખંડ યુક્ત છે. તેની અંદરના ભાગમાં મનુષ્યો છે અને ઉપર સુવર્ણકુમાર દેવોનો નિવાસ છે. તેની બહાર મનુષ્યો નથી. એની બહાર દેવો અને વિદ્યાધર મનુષ્યો જઇ શકે છે; સામાન્ય મનુષ્યો જઈ શકતા નથી. તેની બહાર બાદરાગ્નિ, મેઘ, વિદ્યુત્, નદીઓ અને કાળપરિવેષ નથી.

માનુષોત્તર પર્વત પ્રમાણે જ કુંડળ ને રુચક પર્વતો તે તે નામના દ્વીપના મધ્યમાં ચક્રાકારે છે.

કાલોદ, પુષ્કરવર સમુદ્ર ને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર ઉદકના રસવાળા (મીઠા પાણીવાળા) છે. લવણસમુદ્ર ખારા પાણીવાળો છે. વારુણોદધિ વિચિત્ર પ્રકારની મદિરાજેવા પાણીવાળો છે. સાકર વિગેરે વિચિત્ર મિષ્ટ વસ્તુના ચોથા ભાગવાળા ગાયના દૂધ જેવા પાણીવાળો ક્ષીરસમુદ્ર છે. સારી રીતે કઢેલા અને તત્કાળના ઠરી ગયેલા ઘી જેવા પાણીવાળો ઘૃતવરસમુદ્ર છે. બાકીના સમુદ્રો [1]ચતુર્જાતકસંયુક્ત કઢીને ત્રીજા ભાગને ઘટાડેલા ઇક્ષુના રસ જેવા પાણીવાળા છે.

---

૧. જાયફળ, જાવંત્રી, એલચી ને લવંગ એ ચાર જાતક કહેવાય છે.

લવણસમુદ્ર, કાળોદધિ ને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર બહુ મત્સ્યોવાળા છે, બીજા સમુદ્રો બહુ મત્સ્યવાળા નથી. વારુણ, ક્ષીર, ઘૃત ને ઇક્ષુરસવાળા ચાર તેમ જ પ્રથમના ૩ મળી સાત સમુદ્રો પછી[1] આઠમો **નંદીશ્વર** નામનો દ્વીપ છે. તે વિવિધ પ્રકારના ઉદ્યાનોવાળો છે. દેવલોકની સ્પર્ધા કરે તેવો છે. જિનેંદ્રની પૂજાભક્તિ માટે આવતા દેવોથી ઘણો મનોહર છે. સ્વેચ્છાવડે વિવિધ પ્રકારના ભોગ ભોગવતા દેવોથી રમ્ય છે. તેમાં ક્ષેત્રના ૨૫ ભાગ કરતાં મધ્યના ૧૩મા વિભાગમાં ચાર દિશાએ ચાર અંજનગિરિઓ છે. તે બહારના ૪ મેરુ જેટલા (૮૪૦૦૦ યોજન) ઊંચા છે. મૂળમાં દશ હજાર યોજન ઝાઝેરા પહોળા છે, ઉપર એક હજાર યોજન પહોળા છે. તે ચારે પર્વતો ઉપર જિનાયતનો છે. તે સો યોજન લાંબા છે, પચાસ યોજન પહોળા છે અને ૭૨ યોજન ઊંચા છે. તે સિદ્ધાયતનને સોળ યોજન ઊંચા, આઠ યોજન પહોળા ને પ્રવેશવાળા, દેવ, અસુર, નાગ ને સુવર્ણ જાતિના દેવોના આવાસવાળા ચાર દિશાએ ચાર દ્વાર તે જ નામના છે. તે પ્રાસાદના મધ્યમાં મણિપીઠિકા સોળ યોજન લાંબીપહોળી ને આઠ યોજન જાડી છે. તેની ઉપર દેવચ્છંદક મણિપીઠિકા કરતાં કાંઇક અધિક આયામ ને ઊંચાઈવાળો છે. સર્વરત્નમય છે. તે દરેક સિદ્ધાયતનમાં દેવચ્છંદા ઉપર ૧૦૮ પ્રતિમાઓ જિનેશ્વરના માનવાળી છે. તે પોતપોતાના પરિવારવાળી છે. તે સિદ્ધાયતન પુષ્પદામ, ઘંટા, લંબૂષ, ઘંટિકા, અષ્ટમંગળ, તોરણ અને ધ્વજાવાળા છે. તપનીયમય રજ અને વાલુકાના પ્રસારવાળા છે. સોળ પૂર્ણકળશાદિથી ભૂષિત છે અને આયતનના

---

૧. ઉપલક્ષણથી સાત દ્વીપોની પણ પછી.

માનવાળા મુખ્યમંડપ, પ્રેક્ષામંડપ, અક્ષપાટક, મણિપીઠિકા, સ્તૂપ, પ્રતિમા, ચૈત્યવૃક્ષ, ઇંદ્રધ્વજ, પુષ્કરિણી વિગેરેની ક્રમસર રચનાવાળા છે. નાનામણિમય છે. તે અંજનગિરિઓની ચારે દિશાએ લાખ યોજનના પ્રમાણવાળી ચાર ચાર પુષ્કરિણીઓ છે. તેના નામો—નંદિષેણા, અમોઘા, ગોસ્તૂપા અને સુદર્શના; નન્દોત્તરા, નન્દા, સુનન્દા ને નન્દિવર્ધના; ભદ્રા, વિશાળા, કુમુદા ને પુંડરીકિણી; વિજયા, વૈજયંતી, જયંતી ને અપરાજિતા છે. તે પૂર્વદિશાના ક્રમથી જાણવી. તે સોળે વાપિકાઓમાં એકેક દધિમુખ પર્વત છે. તે ઉપરના ભાગમાં વેદિકા ને ઉદ્યાનવાળા છે. તે ૬૪૦૦૦ યોજન ઊંચા છે ને નીચે તથા ઉપર એકસરખા દશ હજાર યોજન પહોળા છે. સ્ફટિકમય છે. તે પર્વત ઉપર અંજનગિરિ જેવા જ સિદ્ધાયતનો છે. આ નંદીશ્વર દ્વીપમાં વિદિશામાં ચાર રતિકરો દશ હજાર યોજન લાંબા પહોળા અને એક હજાર યોજન ઊંચા (જાડા) સર્વરત્નમય ને ઝાલરના આકારવાળા (ચપટા) છે. (અન્યત્ર ૩૨ કહ્યા છે.) તે દ્વીપમાં દક્ષિણે સૌધર્મેન્દ્રની ઇંદ્રાણીઓની અને ઉત્તરે ઈશાનેંદ્રની ઇંદ્રાણીઓની બંને બાજુ આઠ આઠ હોવાથી કુલ ૩૨ રાજધાની લાખ લાખ યોજનના પ્રમાણવાળી છે. તેના નામો—સુજાતા, સોમનસા, અર્ચિમાલી, પ્રભંકરા; પદ્મા, શિવા, શુચિ, અંજના; ભૂતા, ભૂતાવતંસા, ગોસ્તૂપા, સુદર્શના; અમલા, અપ્સરા, રોહિણી, નવમી; રત્ના, રત્નોચ્ચયા, સર્વરત્ના, રત્નસંચયા; વસુ, વસુમિત્રા, વસુભાગા, વસુંધરા; નન્દોત્તરા, નન્દા, ઉત્તરકુરુ, દેવકુરુ; કૃષ્ણા, કૃષ્ણરાજી, રામા ને રામરક્ષિતા છે. આ પ્રમાણે પૂર્વદિશાના ક્રમથી જાણવી. આ દ્વીપમાં આવીને દેવો સર્વ પ્રકારની સંપત્તિવાળા સ્વપરિવાર

સહિત, પોતપોતાના પરિકરથી પરિવરેલા, પર્વતિથિએ સુરાસુર ને વિદ્યાધરાદિકોએ પૂજિત જિનાયતનોમાં હર્ષિત મનથી અષ્ટાહ્નિકી પૂજા (અષ્ટાહ્નિકા મહોત્સવ) કરે છે.

ઇતિ નંદીશ્વરદ્વીપ સમાસ

ઇતિ તૃતીયમાહ્નિકમ્

અથ ચતુર્થમાન્હિકમ્

ગણિત વિગેરે અનેક બાબતો

વિષ્કંભનો વર્ગ કરી તેને દશગુણા કરી તેનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી વૃત્તક્ષેત્રની **પરિધિ** આવે છે. તે પરિધિને વિષ્કંભના ચોથા ભાગે ગુણવાથી **ગણિતપદ** આવે છે. જંબૂદ્વીપના વિષ્કંભને જેની જીવા કાઢવી હોય તેના અવગાહથી ઊણુ કરી, તેને તદ્ગુણુ કરી પછી ચારગુણા કરી વર્ગમૂળ કાઢવું તેનું નામ **જ્યા** કહેવાય છે. ઇષુનો વર્ગ કરી તેને છગુણા કરી જયાના વર્ગમાં નાખી તેનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી **ધનુઃપૃષ્ટ** આવે છે. ઇષુને ચારગુણા કરી વર્ગયુક્ત કરી ભાંગેલા જયાના વર્ગને **વિષ્કંભ** કહે છે.[1] ધનુઃપૃષ્ટના વર્ગમાંથી જયાના વર્ગને બાદ કરી તેના છ ભાગ કરી તેનું વર્ગમૂળ કાઢવાથી ઇષુ આવે છે. મોટા ધનુઃપૃષ્ટમાંથી નાના ધનુઃપૃષ્ટને બાદ કરતાં જે આવે તેનું અર્ધ તે **બાહા** કહેવાય છે.

---

૧ આ રીતિ સમજાણી નથી.

સર્વ ગિરિની શ્રેણીના શિખરતળ, કૂટ, કુંડ, વન, નદી, મુખવન, નદી નીકળવાના દ્રહ, શિલા, વાપી વિગેરે વેદિકા વનખંડથી આવૃત્ત જાણવા. વાવ, કુંડ ને દ્રહ દશ યોજન ઊંડા જાણવા. કમળો ને સમુદ્રમાં આવેલા ગિરિ ને દ્વીપો પાણીથી બે કોસ ઊંચા જાણવા. મેરુ, અંજનગિરિ, દધિમુખ, કુંડળ ને રૂચક પર્વતો એક હજાર યોજન જમીનમાં ઊંડા જાણવા, બીજા પર્વતો ઊંચાઇના ચોથા ભાગે જમીનમાં જાણવા. એકેક દ્વીપથી સમુદ્ર અને સમુદ્રથી દ્વીપ બમણા બમણા વિસ્તાર-વાળા જાણવા. જંબૂદ્વીપમાં તેના વિષ્કંભના ૧૯૦ ભાગ કરી તેવા એક, બે, ચાર, આઠ, સોળ, બત્રીશ તથા ચોસઠ ગુણો તથા પાછા બત્રીશ, સોળ, આઠ, ચાર, બે ને એક ગુણો ભરતાદિ ક્ષેત્રો ને પર્વતોનો વિષ્કંભ એટલે પહોળાઈ જાણવી. દરેક નદીઓ નીકળે ત્યાં જેટલો પ્રવાહ હોય તેથી દશગુણો પ્રાંતે (મુખે) જાણવો. પહોળાઈના પચાસમે ભાગે તેની ઊંડાઇ જાણવી. દ્રહના વિસ્તારથી એંશીમા ભાગનો વિસ્તાર (પહોળાઇ) દક્ષિણ બાજુની નદીઓની જાણવી. ઉત્તરદિશાની નદીઓની ચાળીશમે ભાગે પહોળાઈ જાણવી. મેરુની ઉત્તરબાજુની નદીઓમાં તેથી વિપર્યય જાણવો. પ્રવાહ ને મુખના વિસ્તારનો વિશ્લેષ કરી તેના અર્ધ-ભાગને સાડીચુમાળીશ હજારે ભાંગતા જે આવે તેટલી નદીની બંને બાજુએ પ્રવાહમાં વૃદ્ધિ સમજવી.

૧૭૮૮૪૨ યોજનમાંથી ઇષુકારના બે હજાર બાદ કરી તેના ચોરાશી ભાગ કરી પોતાના ગુણાકારે ગુણતાં જે આવે તે ધાતકીખંડના પર્વતોનો વ્યાસ જાણવો. તે કરતાં બમણો પુષ્કરાર્ધના પર્વતોનો વ્યાસ જાણવો.

પર્વતના વ્યાસના અર્ધમાંથી દ્રહનો વ્યાસ બાદ કરતાં જે આવે એટલી નદીઓની પર્વતપર ગતિ સમજવી.

ધાતકીખંડમાં ૧૯૩૦૩ યોજન ગિરિના મસ્તક ઉપર પૂર્વગંગાની અને પશ્ચિમે સિંધુની ગતિ જાણવી. એટલી જ રક્તા ને રક્તવતીની જાણવી. તેથી બમણી પુષ્કરાર્ધના પર્વતોપર તે નદીઓની ગતિ જાણવી. બધી નદીઓ પૂર્વ પૂર્વ કરતાં બમણી બમણી નદીઓના પરિવારવાળી જાણવી. મુખવન, વખારા પર્વત, અંતરનદી ને મેરૂનો વ્યાસ તથા ભદ્રશાળવનની પહોળાઈ બાદ કરતાં જે રહે તેના સોળમા ભાગે એકેક વિજયની પહોળાઇ જાણવી. તે સિવાય બીજાનો વ્યાસ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જાણવો.

ઇતિ કરણાધિકારઃ

જંબૂદ્વીપ, લવણસમુદ્ર, ધાતકીખંડ, કાળોદધિ, પુષ્કરવર, વરૂણ, ક્ષીર, ઘૃત, ઈક્ષુરસ ને નંદીશ્વર, અરૂણ, અરૂણવર, અરૂણવરાભાસ,[1] કુંડળ, રૂચક, અરૂણ, ત્યારપછી વસ્ત્ર, ગંધ, ઉત્પલ, તિલક, પૃથિવી, નિધાન, રત્ન, વર્ષધર, દ્રહ, નદી, વિજય, વક્ષાર, કલ્પ,

---

૧ આ પ્રમાણે નામ, વર સહિતનામ ને વરાભાસ સહિત નામ આમ ત્રિપ્રત્યયાવતાર યાવત્ સૂર્યવરાભાસ સુધી સમજવા. કુંડળ, રૂચક ને અરૂણમાં તે પ્રમાણે ન કરવાનુ પણ કેટલેક સ્થળે કહેલ છે. એ પ્રમાણે ગણતાં આઠમા નંદીશ્વર દ્વીપથી નવમો અરૂણ ને દશમો કુંડળ તથા ૧૧ મો રૂચક આવે છે. બીજી રીતે કુંડળ ૧૧ મો ને રૂચક ૧૩ મો આવે છે. આવા મતાંતર લઘુક્ષેત્રસમાસની વૃત્તિમાં બતાવેલ છે. છેલ્લા દેવ, નાગ, યક્ષ, ભૂત અને સ્વયંભૂરમણ એ પાંચ નામના દ્વીપોમાં ત્રિપ્રત્યયાવતાર નથી, એમ બધા ગ્રંથોમાં કહેલ છે.

ઇંદ્ર, પુર, મન્દર, આવાસ, કૂટ, નક્ષત્ર અને ચંદ્રના નામવાળા અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રો પછી છેવટે સૂર્ય, સૂર્યવર, સૂર્યવરાભાસ, દેવ, નાગ, યક્ષ, ભૂત, અને સ્વયંભૂરમણ પર્યંત દ્વીપો અને સમુદ્રો છે.

ઇતિ જંબૂદ્વીપ સમાસઃ

'कृतिः' એટલે જંબૂદ્વીપનો પ્રસ્તાવ હોવાથી જંબૂદ્વીપસમાસ નામના પ્રકરણરૂપ આ ક્રિયા **શ્વેતાંબરાચાર્ય** એટલે શ્વેતાંબરના ગુરુ, **મહાકવિ** એટલે તત્ત્વાર્થ, પ્રશમરતિ વિગેરે અનેક પ્રવચનના સંગ્રહને કરનારા શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાચકની છે. તે વિષે વિદ્વાનોના સમૂહવડે જેમના ચરણકમળ સારી રીતે પૂજાયેલા છે તથા શ્રી ચૌલુકય (કુમારપાળ રાજા)ના મુગટરૂપી ચંદ્રવડે જેમના ચરણ પૂજાયા છે તથા ચૌલુકયવંશરૂપ મુકુટ વિષે ચન્દ્રસમાન શ્રી કુમારપાલ રાજાએ જેઓના ચરણોની અર્ચના કરી છે એવા કળિકાળસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ મહારાજે શ્રી સિદ્ધહેમચંદ્ર નામના સ્વોપજ્ઞ શબ્દાનુશાસનને વિષે "**उमास्वाति संग्रहीतारः**" (૧૧–૨–૩૯) "આનો સંગ્રહ કરનાર ઉમાસ્વાતિ વાચક છે." સંગ્રહ કરનાર મહર્ષિઓમાં સર્વથી પ્રથમ ઉમાસ્વાતિ છે." એમ કહ્યું છે. તેથી મોટા વૈયાકરણી ઉમાસ્વાતિ વાચક કે જે અન્વર્થ (સાર્થક) એવા પોતાના પૂર્વ વંશજો–અર્થાત્ માતા તથા પિતા સહિત સારી રીતે ગ્રહણ કરવા લાયક નામવાળા છે. કારણકે આ સંગ્રહકર્તાની માતા ઉમા અને પિતા સ્વાતિ હતા તેથી તે સંબંધને લઈને **ઉમાસ્વાતિ** કહેવાય છે. તેઓ વાચક એટલે પૂર્વધર હતા. યતઃ પ્રજ્ઞાપનાની "ટીકામાં વાચક–પાઠક એટલે પૂર્વને જાણનાર" એમ લખ્યું છે.

ટીકાકારનો પ્રાંત ઉલ્લેખ

કોઈ ઠેકાણે શ્રી જંબૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્તિનો, કોઇ ઠેકાણે કરણીનો, કોઈ ઠેકાણે જીવાભિગમનો, કોઈ ઠેકાણે બીજા શાસ્ત્રાર્થનો, કોઇ ઠેકાણે વાણીની વૃત્તિનો અને કોઈ ઠેકાણે શ્રેષ્ઠ વિદ્વાનોના વચનનો આશ્રય લઇને મેં આ મહા (ગંભીર) અર્થવાળા પણ ગ્રંથની વ્યાખ્યા કરી છે. ૧.

આ સૂત્રની મને મળેલી લખેલી પ્રતિ બરાબર સ્પષ્ટ નથી (જીર્ણ છે) અને મારી મતિ પણ અસ્પષ્ટ છે, પરંતુ પોતાનો ગામડીયો વાસ હોય છતાં પણ અહો! મારે અહીં શી રીતે રહેવું? એમ વિચાર ન કરાય. મારે તો ક્રિયાની સિદ્ધિમાં નમ્ર જનોને કલ્પલતા સમાન શ્રીપાર્શ્વનાથ પ્રભુના ચરણની મોટી સ્તુતિ જ એક કારણ છે. ૨

શ્રી વિક્રમ રાજાથી અનુક્રમે બારસો ને પંદર (૧૨૧૫) વર્ષ વ્યતીત થયા ત્યારે પલ્લિપુરીમાં શરદૃઋતુમાં સાહારગૃહ (ઉપાશ્રય)ને વિષે આ મનોહર વૃત્તિ મેં કરી છે. ૩.

આ વૃત્તિમાં અનાભોગને લીધે તથા મતિની મંદતાને લીધે જે કાંઇ અન્યથા લખાયું હોય તે પરોપકારમાં જ તત્પર મનવાળા સજ્જનોએ સુધારવું. ૪.

ટીકાકારની પ્રશસ્તિ

ક્ષમાભૃત્‌ની જેવા ઉદય પામેલા અદ્‌ભુત મોટા સત્ત્વવાળો, અચિંત્ય રૂચિવાળી પવિત્ર શીલની સ્થિતિને ધારણ કરનારો, મોટા તેજના મહિમાવાળો અને પૃથ્વીપર (સર્વ લોકને) વંદનીય

પાદવાળો આ ઉન્નત શ્રી ચંદ્રગચ્છ ઉદયાદ્રિ પર્વતની જેવો પ્રશસ્ત છે. ૧.

આ ચંદ્રગચ્છમાં કામદેવનો નાશ કરનાર, અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરવામાં હેતુરૂપ તથા અન્ય જીવોને તારવાની રૂચિવાળા સૂર્યસમાન શ્રીઅભયદેવ પ્રભુ ઉદય પામ્યા છે. ૨.

આ જગતમાં દક્ષિણ દિશામાં નિવાસ કરતાં છતાં પણ ઉત્તરદિશામાં ઉદય પામીને વાદરૂપી મોટા સમુદ્રને ઉતરીને તેમણે આ વિશ્વ અત્યંત પ્રકાશિત કર્યું છે. ૩.

તેમના (અભયદેવ સૂરિના) શિષ્ય ધનેશ્વર પ્રભુ થયા છે. તેઓ અસંખ્ય ગુણના સમૂહરૂપ સૂર્યના ઉદયવડે ઉલ્લાસ પામેલા, કવિઓના હર્ષને માટે નિર્મલ સત્ સ્વરૂપને અત્યંત વિસ્તારતા અને દોષાગમના દ્વેષ કરનાર હતા. તથા આ લોકને વિષે નયના રાગના સંગવડે સુભગ એવા પદ્મના સરખું આચરણ કરતા છતાં પણ ભવ્યરૂપી ભ્રમરાઓવડે સેવાતા હતા. ૪.

આ ચાર શ્લોકનો અર્થ વિશેષ સ્પષ્ટતા સાથે પં. શ્રી ધર્મવિજયજીએ લખી મોકલેલ છે તે નીચે પ્રમાણે—

तुङ्गः क्षमाभृद्०—

[ગુણોની અપેક્ષાએ] ઉન્નત, ક્ષમાને ધારણ કરનાર મુનિઓવડે જે (ગચ્છ)ની અદ્ભૂત અને અને અતિશય પ્રશંસા કરવામાં આવી છે, પર્વતના જેવી નિશ્ચલ અચિન્ત્ય પ્રભાવાલી અને પવિત્ર મર્યાદાને જે ધારણ કરનાર છે, દેદીપ્યમાન તેજના મહિમાથી જે સંપન્ન છે. જે (ગચ્છમાં વર્ત્તતા મુનિઓ) ના ચરણકમલો જગતમાં વંદનીય છે એવો પ્રશંસનીય **શ્રીચંન્દ્રગચ્છ** ઉદયાચલની માફક શોભે છે.

જે અતિશય ઉંચો છે, પૃથ્વીને ધારણ કરનારો છે, અદ્ભૂત પરાક્રમવાળા સૂર્ય) નો જેના ઉપર ઉદય થયો છે, [સર્વ પર્વતોમાં] અચિન્ત્ય કાન્તિ અને પવિત્ર એવી પર્વતની સ્થિતિને ધારણ કરનારો છે, (અર્થાત્ સર્વ પર્વતોમાં જે શ્રેષ્ઠ અને પવિત્ર છે.) જેનું તેજ અને મહિમા ઘણો મોટો છે, જેની તલાટી જગતમાં વંદનીય છે એવો પ્રશંસનીય **ઉદયાચલ પર્વત** શોભે છે.

अच्छन्न०—

કામદેવને જેમણે દબાવી દીધો છે, અજ્ઞાનના નાશમાં જેઓ હેતુભૂત છે, જેઓનો ઉત્તરોત્તર ઉદય વર્તે છે, (જગતનો) નિસ્તાર કરવાની જેઓની ઇચ્છા છે એવા શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજ સૂર્ય સરખા શોભે છે.

(પોતાના ઉદયથી પારદારિક પુરૂષોની) કામચેષ્ટાઓને જેણે દબાવેલ છે, ઉદય થયે છતે અંધકારના નાશનું જે કારણ છે, તારા (ઉપલક્ષણથી નક્ષત્રાદિ) ની કાન્તિ જેણે નષ્ટ કરી છે એવો સૂર્ય શોભે છે.

जगतोहदोसणाशा०—

આ જગતમાં દક્ષિણદિશામાં રહ્યા છતાં જેણે મોટા એવા લવણસમુદ્રનો પાર પામીને ઉત્તર દિશામાં ઉદય–પ્રકાશ કર્યો છે અને વિશ્વને જેણે પ્રગટ કર્યું છે (એવો સૂર્ય શોભે છે.)

(ભરતના) દક્ષિણ ભાગમાં રહ્યા છતાં ઉત્તર દિશામાં જેમનો ઉદય વધુ પ્રમાણમાં છે અને શાસ્ત્રોના વાદરૂપી મહાન્

સમુદ્રનું ઉલ્લંઘન કરી (જ્ઞાનવડે) જગતનું સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે એવા અભયદેવસૂરિ મહારાજ.... ....)

संख्यातीत०—

અસંખ્ય ગુણના સમૂહવડે દેદીપ્યમાન ઉદયથી ઉલ્લાસવાળા, વિદ્વાન્ પુરૂષોના આનંદને માટે પોતાના આત્મસ્વરૂપને નિર્મલ અને સુંદર બનાવવાવાળા, દોષોના આગમનનો દ્વેષ કરનારા, ભવ્યાત્માઓની પંક્તિથી સેવાયલા, નીતિના રાગ તેમ જ સંગથી સૌભાગ્યનામકર્મના ઉદયવાળા અને અભયદેવસૂરિના શિષ્ય એવા **ધનેશ્વરસૂરિ મહારાજ** આ લોકમાં પદ્મના સરખા શોભે છે.

અસંખ્ય ગુણોના સમૂહથી યુક્ત એવો જે સૂર્ય તેના ઉદયથી આનંદ પામનાર, કવિઓના આનંદ માટે પોતાના સ્વરૂપને નિર્મળ તેમ જ પાંખડીઓવાળું કરનાર, (સૂર્યના ઉદયથી પાંખડીઓ વિકસ્વર થાય છે તે અપેક્ષાએ) રાત્રિના આગમનનો દ્વેષ કરનાર (કારણકે સૂર્યનો અસ્ત થાય એટલે પદ્મ બીડાઇ જાય છે માટે) સુંદર ભ્રમરાઓની પંક્તિથી સેવાએલ અને મર્યાદિત રંગના સંગથી સુભગ એવું **પદ્મ.**

આ (ધનેશ્વરસૂરિ)ની વાણી તરફ રાજાની જેમ વાદીઓના સમૂહોએ પ્રથમ અવજ્ઞા કરી, પછી હાસ્ય કરવા લાગ્યા, પછી હુંકાર શબ્દ કરીને તેમની પાછળ જવા લાગ્યા, પછી કાંઇક ધ્યાન આપવા લાગ્યા, પછી હુંકાર અને ધ્યાન આપવા પૂર્વક વાચાળપણું ધારણ કરવા લાગ્યા, પછી શંકારૂપી ખીલાથી ખીલાઇ જવા લાગ્યા, પછી વિસ્મય પામીને નેત્રોનો વિકાસ

કરવા લાગ્યા અને છેવટે તેમની વાણીને ઇચ્છવા લાગ્યા અને શિખવવા લાગ્યા. ૫.

ત્યારપછી દેવના સમૂહોથી સ્તુતિ કરાતા અજિતસિંહ નામના સૂરિ તેમના (ધનેશ્વરસૂરિના) શિષ્ય થયા. તે તેમના આહાર કર્યા પછી આહારને કરનારા અને તેમના ગુલ્ફ જેટલા શરીરના પ્રમાણુવાળા હતા. ૬.[1]

ત્યારપછી શ્રીવર્ધમાન નામના મુનીશ્વર થયા, ત્યારપછી ચંદ્રપ્રભ નામના પ્રભુ (સૂરિ) અને ત્યારપછી શ્રીભદ્રસૂરિ બૃહસ્પતિની જેવા અનંત શ્રેષ્ઠ ગુણવાન થયા. ૭.

તેમણે માર્ગમાં (વિહારમાં) પણ એકાંતર ઉપવાસવડે વિહાર કરી દીપોત્સવની વૃદ્ધિ કરનારી શ્રીવડોદરા નગરમાં પ્રસિદ્ધ રથશિર ચૂડામણિની યાત્રા કરી, તથા શ્રીમાન્ જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉર્જ્જયંત તીર્થનો ઉદ્ધાર કર્યો. આ પ્રમાણે કરવાથી સર્વ દિશામાં તેમનો યશ હજુ સુધી સ્વેચ્છાએ વિલાસ કરે છે. ૮.

શ્રીવર્ધમાનસૂરિના શિષ્ય પંડિત જિનચંદ્રગણિમિશ્ર થયા, તેઓ કામદેવથી પરાભવ ન પામે તેવા, ગુરૂને માન્ય અને જ્ઞાની હતા. ૯.

તેઓ ગ્રંથ રચવામાં દક્ષ હતા તેથી નિરંતર ગુરૂના સુચરિત્રરૂપી પુષ્પોને સ્વેચ્છાથી ચુંટીને, ઘણા (પાંચ) વર્ણવાળી, સર્વદા સુગંધ (આનંદ)વડે પરિપૂર્ણ, મોટા ગુણોની ગુંથણીવાળી, વિશુદ્ધ અને નવીન નમસ્કારમાળા તેમણે રચી હતી. ૧૦

---

૧. આ છઠ્ઠા શ્લોકના પ્રથમ બે પાદનો અર્થ બરાબર સમજાણો નથી.

શ્રીસર્વદેવસૂરિ, પ્રદ્યુમ્નવિભુ (સૂરિ) અને યશોદેવપ્રભુ (સૂરિ) એ ત્રણ મુનીશ્વરો તેમનું શિષ્યપણું વહન કરતા હતા (શિષ્યો હતા). ૧૧.

શ્રીભદ્રેશ્વરસૂરિના શિષ્ય હરિભદ્રાચાર્ય નામના સદ્ગુરુ-થકી જ્ઞાનલક્ષ્મીને. પામેલા જિનચંદ્રપૂજ્યના ચરણના અંતે-વાસી(શિષ્ય)પણાને આશ્રિત થયેલ સૂરિ શ્રીવિજયે આ વૃત્તિ રચી છે અને કલ્યાણમાળાને સેવનારા તેમના શિષ્ય મોટી દક્ષતાવાળા અભયચંદ્ર કે જેણે સૌથી પ્રથમ તેની પ્રત લખી છે.

ઇતિ જંબૂદ્વીપ સમાસ ટીકા સમાપ્ત.

પૂર્વધર શ્રીઉમાસ્વાતિ વાચકવિરચિત

પૂજા પ્રકરણ

(અર્થ સહિત)

स्नानं पूर्वामुखीभूय, प्रतीच्यां दन्तधावनम् ।
उदीच्यां श्वेतवस्त्राणि, पूजा पूर्वोत्तरामुखी ॥ १ ॥

गृहे प्रविशतां वाम–भागे शल्यविवर्जिते ।
देवतावसरं कुर्या–त्सार्धहस्तोर्ध्वभूमिके ॥ २ ॥

नीचैर्भूमिस्थितं कुर्या–द्देवतावसरं यदि ।
नीचैर्नीचैस्ततो वंशसन्तत्यापि सदा भवेत् ॥ ३ ॥

यथार्चकः स्यात्पूर्वस्या, उत्तरस्याश्च संमुखः ।
दक्षिणस्या दिशो वर्जं, विदिग्वर्जनमेव च ॥ ४ ॥

पश्चिमाभिमुखः कुर्या–त्पूजां जैनेन्द्रमूर्तये ।
चतुर्थसन्ततिच्छेदो, दक्षिणस्यामसन्ततिः ॥ ५ ॥

आग्नेय्यां तु यदा पूजा, धनहानिर्दिने दिने ।
वायव्यां सन्ततिर्नैव, नैर्ऋत्यां च कुलक्षयः ॥ ६ ॥

ऐशान्यां कुर्वतां पूजां, संस्थितिर्नैव जायते ।
अंह्रिजानुकरांसेषु, मूर्ध्नि पूजा यथाक्रमम् ॥ ७ ॥

श्रीचन्दनं विना नैव, पूजां कुर्यात्कदाचन ।
भाले कण्ठे हृदम्भोजो–दरे तिलककारणम् ॥ ८ ॥

नवभिस्तिलकैः पूजा, करणीया निरन्तरम् ।
प्रभाते प्रथमं वास–पूजा कार्या विचक्षणैः ॥ ९ ॥

मध्याह्ने कुसुमैः पूजा, संध्यायां धूपदीपयुक् ।
वामाङ्गे धूपदाहः स्या–दग्रपूजा तु संमुखी ॥ १० ॥

अर्हतो दक्षिणे भागे, दीपस्य विनिवेशनम् ।
ध्यानं च दक्षिणे भागे, चैत्यानां वन्दनं तथा ॥ ११ ॥

हस्तात्प्रस्खलितं क्षितौ निपतितं लग्नं क्वचित्पादयो-
र्यन्मूर्धोर्ध्वगतं धृतं कुवसनैर्नाभेरधो यद्धृतम् ।
स्पृष्टं दुष्टजनैर्घनैरभिहतं यद्दूषितं कीटकै-
स्त्याज्यं तत्कुसुमं दलं फलमथो भक्तैर्जिनप्रीतये ॥१२॥

नैकपुष्पं द्विधा कुर्या–न्न छिन्द्यात्कलिकामपि ।
चम्पकोत्पलभेदेन, भवेद्दोषो विशेषतः ॥ १३ ॥
गन्धधूपाक्षतैः स्रग्भिः, प्रदीपैर्बलिवारिभिः ॥
प्रधानैश्च फलैः पूजा, विधेया श्रीजिनेशितुः ॥ १४ ॥
शान्तौ श्वेतं जये श्यामं, भद्रे रक्तं भये हरित् ।
पीतं ध्यानादिके लाभे, पञ्चवर्णं तु सिद्धये ॥ १५ ॥
(शान्तौ श्वेतं तथा पीतं, लाभे श्यामं पराजये ।
मङ्गलार्थं तथा रक्तं, पञ्चवर्णं तु सिद्धये ॥)
खण्डिते सन्धिते छिन्ने, रक्ते रौद्रे च वाससि ।
दानपूजातपोहोम–सन्ध्यादि निष्फलं भवेत् ॥ १६ ॥
पद्मासनसमासीनो, नासाग्रन्यस्तलोचनः ।
मौनी वस्त्रावृतास्योऽयं, पूजां कुर्याज्जिनेशितुः ॥ १७ ॥
स्नात्रं विलेपनविभूषणपुष्पवास-
धूपप्रदीपफलतन्दुलपत्रपूगैः ।
नैवेद्यवारिवसनैश्चमरातपत्र-
वादित्रगीतनटनस्तुतिकोशवृद्ध्या ॥ १८ ॥
इत्येकविंशतिविधा जिनराजपूजा,
ख्याता सुरासुरगणेन कृता सदैव ।
खण्डीकृता कुमतिभिः कलिकालयोगा-
द्यद्यत्प्रियं तदिह भाववशेन योज्यम् ॥ १९ ॥

इति श्रीउमास्वातिवाचकविरचितं
पूजाप्रकरणं समाप्तम् ॥

શ્રી પૂજાપ્રકરણનો અર્થ

પૂર્વ દિશાની સન્મુખ થઈને સ્નાન કરવું, પશ્ચિમ દિશાની સન્મુખ થઈને દાતણ કરવું, ઉત્તર દિશાની સન્મુખ થઈને શ્વેત વસ્ત્ર પહેરવા અને પૂર્વ અથવા ઉત્તર તરફ મુખ રાખીને દેવપૂજા કરવી. ૧.

ઘરમાં પ્રવેશ કરતાં ડાબી બાજુએ શલ્ય, (અસ્થિ વિગેરે) રહિત સ્થળે દોઢ હાથ ઊંચી ભૂમિ ઉપર દેવનું સ્થાન (ઘર દેરાસર) કરવું. ૨.

જો નીચી ભૂમિમાં દેવાલય કરવામાં આવે તો તે કરાવનાર (ગૃહપતિ) વંશ અને સંતતિ(પુત્રપૌત્રાદિક)વડે સદા નીચો નીચો થતો જાય. ૩.

દેવની પૂજા કરનારે પૂર્વ કે ઉત્તર દિશાની સન્મુખ રહેવું. અને દક્ષિણ દિશા તથા ચારે વિદિશાને વર્જવી. ૪.

જો પશ્ચિમ દિશાની સન્મુખ રહીને જિનેંદ્રપ્રતિમાની પૂજા કરે તો ચોથી સંતતિનો નાશ થાય અને દક્ષિણ સન્મુખ રહીને પૂજા કરે તો સંતતિ રહિત થાય. ૫.

અગ્નિખૂણાની સન્મુખ રહીને પૂજા કરે તો દિવસે દિવસે ધનની હાનિ થાય, વાયવ્યખૂણાની સન્મુખ રહીને પૂજા કરે તો સંતતિ થાય જ નહીં અને નૈૠતખૂણાની સન્મુખ રહીને પૂજા કરે તો કુળનો ક્ષય થાય. ૬.

ઈશાનખૂણાની સન્મુખ રહીને પૂજા કરે તો તેની સ્થિતિ જ (સારી) થાય નહીં, બે પગ (અંગૂઠા), બે જાનુ,

બે હાથ, બે ખભા અને (એક) મસ્તક ઉપર એમ અનુક્રમે (નવાંગે) પૂજા કરવી. ૭.

શ્રીચંદન વિના કદાપિ પૂજા કરવી નહીં, તથા પૂજકે પોતાના કપાળે, કંઠે, હ્રદયે અને ઉદર ઉપર કુલ ચાર તિલક કરવા. ૮.

નવ તિલકોવડે નિરંતર પૂજા કરવી. વિચક્ષણ પુરુષોએ પ્રભાતમાં પ્રથમ વાસપૂજા કરવી. ૯.

મધ્યાહ્ન સમયે પુષ્પવડે એટલે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી, અને સાયંકાળે ધૂપ, દીપ સહિત પૂજા કરવી. તેમાં (પ્રભુની) ડાબી બાજુએ ધૂપ ધરવો અને પ્રભુની સન્મુખ અગ્ર-પૂજા કરવી. ૧૦.

અરિહંતની જમણી બાજુએ દીપ સ્થાપન કરવો તથા (પુરુષે) પ્રભુની જમણી બાજુએ રહીને ધ્યાન અને ચૈત્યવંદન કરવું. ૧૧.

(પુષ્પાદિકની શુદ્ધિ)—જે પુષ્પાદિક હાથમાંથી પડેલું, પૃથ્વી પર રહેલું, કોઇપણ ઠેકાણે પગવડે અડકાયેલું, મસ્તકની ઉપર રાખેલું, ખરાબ (અશુદ્ધ) વસ્ત્રમાં રાખેલું, નાભિની નીચે ધારણ કરેલું, દુષ્ટ જનોએ સ્પર્શ કરેલું, મેઘથી હણા-ચેલું (ભીંજાયેલું) અને કીડાઓથી દૂષિત થયેલું હોય, તેવા પુષ્પ, પત્ર અને ફળ વિગેરેનો ભક્તજનોએ જિનેશ્વરની પ્રીતિ-(ભક્તિ)ને માટે ત્યાગ કરવો. ૧૨.

એક પુષ્પના બે ભાગ (કકડા) કરવા નહીં, તેની કળીને પણ છેદવી નહીં, ચંપક અને કમળનો ભેદ કરવાથી વિશેષ દોષ લાગે છે. ૧૩.

ઉત્તમ એવા ગંધ, ધૂપ, અક્ષત, પુષ્પમાળા, પ્રદીપ, બળિ (નૈવેદ્ય), જળ અને શ્રેષ્ઠ ફળવડે (અષ્ટપ્રકારી) શ્રી જિનેશ્વરની પૂજા કરવી. ૧૪.

શાંતિને માટે શ્વેત પુષ્પ, વિજયને માટે શ્યામ, કલ્યાણને માટે રક્ત, ભયને માટે લીલું, ધ્યાનાદિકની પ્રાપ્તિને માટે પીળું અને સિદ્ધિને માટે પાંચે વર્ણનાં પુષ્પ કહેલાં છે. (પાઠાંતર–શાંતિને માટે શ્વેત, લાભને વિષે પીળું, પરાજયને માટે શ્યામ, મંગળને માટે રક્ત અને સિદ્ધિને માટે પાંચે વર્ણનું પુષ્પ કહ્યું છે. અર્થાત્ તે તે કાર્યને નિમિત્તે તે તે વર્ણવાળા પુષ્પોથી પૂજા કરવી). ૧૫.

(વસ્ત્રશુદ્ધિ) સ્નાન કરીને પહેરેલું વસ્ત્ર જો ખંડિત, સાંધેલું, છેદાયેલું, રક્ત (રાતું) અથવા રૌદ્ર–દેખાવમાં ભયંકર લાગે તેવું હોય તો તેવું વસ્ત્ર પહેરનારનાં દાન, પૂજા, તપ, હોમ અને સંધ્યાદિક સર્વ ધર્મકાર્ય નિષ્ફળ થાય છે. ૧૬.

પદ્માસને બેસી, નાસિકાના અગ્રભાગ ઉપર નેત્રોને સ્થાપન કરી, મૌન ધારણ કરી તથા વસ્ત્રવડે મુખ ઢાંકીને જિનેશ્વરની પૂજા કરવી. ૧૭.

(એકવીશ પ્રકારી પૂજા)—સ્નાત્ર ૧, વિલેપન ૨, અલંકાર ૩, પુષ્પ ૪, વાસ ૫, ધૂપ ૬, દીપ ૭, ફળ ૮, તંદુલ ૯, પત્ર ૧૦, પૂગ (સોપારી) ૧૧, નૈવેદ્ય ૧૨, જળ ૧૩, વસ્ત્ર ૧૪, ચામર ૧૫, છત્ર ૧૬, વાજિત્ર ૧૭, ગીત ૧૮, નૃત્ય ૧૯, સ્તુતિ ૨૦ અને કોશની વૃદ્ધિ ૨૧ આ–રીતે એકવીશ પ્રકારી શ્રીજિનેશ્વરની પૂજા નિરંતર સુર અસુરના સમૂહે કરેલી પ્રસિદ્ધ

છે, તે હાલમાં કળિકાળના યોગથી કુબુદ્ધિવાળા જનોએ ખંડિત કરી છે. તેથી હાલ આ પૂજામાં જે જે વસ્તુ પ્રિય લાગે તે તે વસ્તુ શુભ ભાવથી પૂજામાં વાપરવી–અર્પણ કરવી. ૧૮–૧૯.

ઈતિ શ્રીઉમાસ્વાતિ વાચકે રચેલું
પૂજાપ્રકરણ સાર્થ સમાપ્ત

દાનના આઠ પ્રકાર વિગેરે

કેટલાક ફકરાઓ બીજા ગ્રંથોમાં જે જોવામાં આવે છે તે ગ્રંથકર્ત્તા ઉમાસ્વાતિના રચેલા છે એમ કહેવામાં આવે છે, તે તેમના કરેલા લભ્યગ્રંથોમાં જોવામાં આવતા નથી, પરંતુ તેમણે ૫૦૦ ગ્રંથો રચેલા હોવાથી તે અલભ્ય ગ્રંથોમાં હોવાનો સંભવ છે.

નીચે પ્રમાણે (દાનના સંબંધમાં) વાચકમુખ્ય ઉમાસ્વાતિએ કહ્યું છે એમ સ્થાનાંગવૃત્તિમાં કહેલ છે.

કૃપણ, અનાથ, દરિદ્ર, કષ્ટ પામેલ તથા રોગ અને શોકથી વ્યાકુળ થયેલાને જે કૃપાવડે દાન દેવાય તે **અનુકંપાદાન** કહેવાય છે. ૧.

ઉદયમાં કે કષ્ટમાં (લાભ કે હાનિના વખતમાં) સહાયને માટે જે કાંઇ અપાય તે મુનિઓએ **સંગ્રહદાન** માન્યું છે, પણ તે દાન મોક્ષને આપનાર માન્યું નથી. ૨.

રાજા, કોટવાળ, પુરોહિત, મધુમુખ (મીઠાબોલા), માવલ્લ (માવડીઆ) અને દંડપાશિ (જેલર) વિગેરેને ભયથી જે આપવામાં આવે તે ડાહ્યા પુરુષોએ **ભયદાન** જાણવું. ૩.

લોકસમૂહને વિષે રહેલાની પાસે કોઈએ કાંઇ પ્રાર્થના

ફરી હોય ત્યારે તે બીજાના ચિત્તને સારું લગાડવા માટે જે દાન આપે તે **લજ્જાદાન** કહેવાય છે. ૪.

નટ, નર્તક, મલ્લ, સંબંધી, બંધુ અને મિત્રને યશને માટે જે દાન દેવાય તે **ગર્વદાન** કહેવાય છે. ૫.

હિંસા, અસત્ય, ચોરી, પરસ્ત્રીરમણ અને પરિગ્રહમાં આસક્ત થયેલાને જે દાન અપાય તે દાન (**અધર્મદાન**) અધર્મને માટે જાણવું. ૬.

તૃણ, મણિ અને મુક્તાફળને વિષે સમદૃષ્ટિવાળા સુપાત્રને જે દાન અપાય તે **ધર્મદાન** (અથવા **સુપાત્રદાન**) કહેવાય છે અને તે અક્ષય, અતુલ અને અનંત થાય છે (અર્થાત્ અક્ષય સુખને આપનાર થાય છે). ૭.

આ પુરુષે મારો સેંકડોવાર ઉપકાર કર્યો છે અને હજારો વાર મને દાન આપ્યું છે, તેથી હું પણ તેને કાંઇક આપું, એમ ધારીને તે જે દાન આપે તે **પ્રત્યુપકારદાન** કહેવાય છે. ૮.

પંચાશકટીકામાં શ્રી અભયદેવસૂરિએ કહ્યું છે કે—

ઉમાસ્વાતિ વાચકે પણ આનું સમર્થન કર્યું છે, તે આ પ્રમાણે-તેણે કહ્યું છે કે—" સમ્યગ્દર્શન સહિત અને છ પ્રકારના આવશ્યકમાં તત્પર જે હોય તે **શ્રાવક** કહેવાય છે. " ઇતિ.

એ જ પ્રમાણે ધર્મસંગ્રહમાં શ્રી માનવિજય ઉપાધ્યાયે પણ કહ્યું છે. તે ગ્રંથ ઉ. યશોવિજય મહારાજે સુધારેલો છે.

શ્રીમુનિચંદ્રસૂરિકૃત ધર્મબિંદુની ટીકામાં પણ એ પ્રમાણે કહ્યું છે.

ઉમાસ્વાતિ વાચકે રચેલી **શ્રાવકપ્રજ્ઞપ્તિ**માં તો અતિથિ શબ્દે કરીને સાધુ વિગેરે ચારે ગ્રહણ કર્યા છે, તેથી તેમને **સંવિભાગ કરવો એમ કહ્યું છે.** તેના પાઠનો અર્થ આ પ્રમાણે છે—અતિથિસંવિભાગ—અતિથિ એટલે સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકા. તેઓ પોતાને ઘરે આવે ત્યારે ભક્તિથી તેમની સન્મુખ ઊભા થવું, આસન આપવું, પગ પ્રમાર્જવા અને નમસ્કારાદિકવડે તેમની પૂજા કરીને વૈભવ અને શક્તિ પ્રમાણે અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, ઔષધ અને આલય (સ્થાન) વિગેરે આપીને તેમનો સંવિભાગ કરવો. ઇતિ.

ॐ नमः सिद्धं । नमः श्रीवीतरागाय ।

अथ श्रीयतिशिक्षापञ्चाशिका

(आर्या वृत्तम्)

जयइ जिणसासणमिणं, अप्पडिहयथिरपयावदिप्पंतं ।
दूसमकाले वि सया, सया विसुद्धं तिहुअणे वि ॥ १ ॥
पढमं नमंसियव्वो, जिणागमो जस्स इह पभावाओ ।
सुहुमाण बायराणं, भावाणं नज्जइ सरूवं ॥ २ ॥
इह जीवो भमइ भवे, किल(लि)ट्ठ गुरुकम्मबंधणाहिंतो ।
तन्निज्जराओ वि जहा, जाइ सिवं संवरगुणड्ढो ॥ ३ ॥

इच्चाइ जओ नज्जइ, सवित्थरं तं सरेह सिद्धंतं ।
सविसेसं सरह गुरुं, जस्स पसाया भवे सो वि ॥४॥ (युग्मम्)

गुरुसेवा चेव फुडं, आयारंगस्स पढमसुत्तम्मि ।
इय नाउं निअगुरुसे–वणम्मि कह सीअसि सकन्न ? ॥ ५ ॥

ता सोम ! इमं जाणिअ, गुरुणो आराहणं अइगरिट्ठं ।
इहपरलोअसिरीणं, कारणमिणमो विआण तुमं ॥ ६ ॥

रुट्ठस्स तिहुअणस्स वि, दुग्गइगमणं न होइ ते जीव ! ।
तुट्ठे वि तिहुअणे लहसि, नेव कइआवि सुगइपहं ॥ ७ ॥

जइ ते रुट्ठो अप्पा, तो तं दुग्गइपहं धुवं नेइ ।
अह तुट्ठो सो कहमवि, परमपयं पि हु सुहं नेइ (युग्मम्)॥८॥

जइ तुह गुणरागाओ, संथुणइ नमंसई इहं लोओ ।
नइ तुज्झणुरागाओ, कह तम्मि तुमं वहसि रागं ? ॥ ९ ॥

जइ वि न कीरइ रोसो, कह रागो तत्थ कीरए जीव ? ।
जो लेइ तुह गुणे पर–गुणिक्कबद्धायरो धिट्ठो ॥ १० ॥

जो गिन्हइ तुह दोसे, दुहजणए दोसगहणतल्लिच्छो ।
जइ कुणसि नेव रागं, कह रोसो जुज्जए तत्थ ? ॥ ११ ॥

पिक्खसि नगे बलंतं, न पिच्छसे पायहिट्ठओ मूढ ! ।
जं सिक्खवसि परे, नेव कहवि कइआवि अप्पाणं ॥१२॥

का नरगणणा तेसिं ?, वियक्खणा जे उ अन्नसिक्खाए ।
जे निअसिक्खादक्खा, नरगणणा तेसि पुरिसाणं ॥ १३ ॥

जइ परगुणगहणेण वि, गुणवंतो होसि इत्तिएणावि ।
ता किं न करेसि तुमं, परगुणगहणं पि रे पाव ! ? ॥ १४ ॥

जिणवयणअंजणेणं, मच्छरतिमिराइं किं न अवणेसि ? ।
अज्ज वि जम्मि वि तम्मि वि, मच्छरतिमिरंधलो भमिसि ?॥१५॥

जेहिँ दोसेहिँ अन्ने, दूससि गुणगाविओ तुमं मूढ ! ।
ते वि हु दोसट्ठाणे, किं न चयसि ? पाव ! धिट्ठो सि ॥१६॥

उवसमसुहारसेणं, सुसीअलो किं न चिट्ठसि सयावि ? ।
किं जीव ! कसायग्गी–पतीतदेहो सुहं लहसि ? ॥ १७ ॥

झाणे झीणकसाए, आरद्धे किं न जीव ! सिज्झिज्जा ? ।
आकेवलनाणं इह, ता झाणं कुणसु सन्नाणं ॥ १८ ॥

जह जह कसायविगमो, तह तह सज्झाणपगरिसं जाण ।
जह जह झाणविसोही, तह तह कम्मक्खओ होइ ॥ १९ ॥

सज्झाणपसायाओ, सारीरं माणसं सुहं विउलं ।
अणुहविअ कहं छड्डसि, जं सुहगिध्धो सि रे जीव ! ॥२०॥

किं केवलो न चिट्ठसि, विहुणिअ चिरकालबंधसंबंधं ।
कम्मपरमाणुरेणू, सज्झायपयंडपवणेणं ? ॥ २१ ॥

बुज्झसु रे जीव ! तुमं, मा मुज्झसु जिणमयं पि नाऊणं ।
जम्हा पुणरवि एसा, सामग्गी दुल्लहा जीव ! ॥ २२ ॥

जइ कहमवि जीव ! तुमं, जिणधम्मं हारिऊण पडिवडिओ ।
पच्छाणंतेणावि हु, कालेण वि जीव ! जिणधम्मं ॥ २३ ॥

पाविहिसि वा न वा? तं, को जाणइ? जेण सो अइदुलंभो।
इअ नाउं सिवपयसा–हणेण रे! होसु कयकिच्चो ॥ २४ ॥
(युग्मम्)

जइ अज्जवि जीव! तुमं, न होसि निअकज्जसाहगो मूढ!।
किं जिणधम्माओ वि हु, अब्भहिआ कावि सामग्गी?॥२५॥

जा लद्धी इह बोही, तं हारिसि हा! पमायमयमत्तो।
पाविहिसि पाव! पुरओ, पुणो वि तं केण मूलेण?॥ २६ ॥

अन्नं च किं पडिक्खसि?, का ऊणा तुज्झ इत्थ सामग्गी?।
जं इहभवाउ पुरओ, भाविभवेसुं समुज्जमिसि? ॥ २७ ॥

इह पत्तो वि सुधम्मो, तं कूडालंबणेण हारिहिसि।
भाविभवेसुं धम्मे, संदेहो तं समीहेसि ॥ २८ ॥

ता धिद्धी मइनाणे, ता वज्जं पडउ पोरिसे तुज्झ।
डज्झउ विवेगसारो, गुणभंडारो महासारो ॥ २९ ॥

जं निअकज्जे वि तुमं, गयलीलं कुणसि आलविसारेसि।
अन्नं न कज्जसज्जो–सि पाव! सुकुमारदेहो सि ॥ ३० ॥

अन्नं च सुणसु रे जिअ!, कलिकालालंबणं न घित्तवं।
जं कलिकाला नट्ठं, कट्ठं न हु चेव जिणधम्मो ॥ ३१ ॥

समसत्तुमित्तुचित्तो, निच्चं अवगणियमाणअवमाणो।
मज्झत्थभावजुत्तो, सिद्धंतपवित्तचित्तंतो ॥ ३२ ॥

सज्झाणझाणनिरओ, निच्चं सुसमाहिसंठिओ जीव!।
जइ चिट्ठसि ता इहयं, पि निव्वुई किं च परलोए ३३ ।युग्मम्।

इअ सुहिओ वि हु तं कुणसु जीव ! सुहकारणं वरचरित्तं ।
मा कलिकालालंबण-विमोहिओ चयसि सच्चरणं ॥ ३४ ॥

केवलकट्ठेण धुवं, न सिज्झई वरचरित्तपब्भट्ठा ।
कट्ठरहिओ वि सज्झाण-दुक्खसहिओ वि जाइ सिवं ॥३५॥

अज्ज वि जिणधम्माओ, भवम्मि बीयम्मि सिज्झई जीवो ।
अविराहिअसामन्नो, जहन्नओ अट्ठमभवम्मि ॥ ३६ ॥

ता जीव ! कट्ठसज्झं, जइधम्मं तरसि नेव मा कुणसु ।
किं न कुणसि सुहसज्झं, उवसमरससीअलं चरणं ? ॥ ३७ ॥

न हि कट्ठाओ सिद्धा, विसिट्ठकाले वि किं तु सच्चरणा ।
ता तं करेसु सम्मं, कमेण पाविहिसि सिवसम्मं ॥ ३८ ॥

तं पुव्विं पि हु जीवा, कमेण पत्ता सिवं चरित्ताओ ।
आइजिणेसरपमुहा, ता तं पि कमेण सिज्झिहिसि ॥ ३९ ॥

जो महरिसिअणुचिन्नो, संपइ सो दुक्करो जइपहो तो ।
अणुमोअसु गुणनिवहं, तेसिं चिअ भत्तिगयचित्तो ॥ ४० ॥

वसइ गिरिनिकुंजे भीसणे वा मसाणे,
वणविडवितले वा सुन्नगारे व रन्ने ।
हरिकरिपभिईणं भेरवाणं अभीओ,
सुरगिरिथिरचित्तो झाणसंताणलीणो ॥ ४१ ॥

जत्थेव सूरो समुवेइ अत्थं, तत्थेव झाणं धरई पसत्थं ।
वोसट्ठकाओ भयसंगमुक्को, रउद्दखुद्देहि अखोहणिज्जो ॥४२॥

एसइ उज्झिअधम्मं, अंतं पंतं च सीअलं लुक्खं ।
अक्कोसिओ हओ वा, अदीणविद्दवणमुहकमलो ॥ ४३ ॥

इअ सोसंतो देहं, कम्मसमूहं च धिइबलसहाओ ।
जो मुणिपवरो एसो, तस्स अहं निच्चदासु म्हि ॥ ४४ ॥

धन्ना ते सप्पुरिसा, जे नवरमणुत्तरं गया मुक्खं ।
जम्हा ते जीवाणं, न कारणं कम्मबंधस्स ॥ ४५ ॥

अम्हे न तहा धन्ना, धन्ना पुण इत्तिएण जं तेसिं ।
बहु मन्नामो चरिअं, सुहासुहं धीरपुरिसाणं ॥ ४६ ॥

धन्ना हु बालमुणिणो, कुमारभावंमि जे उ पव्वइआ ।
निज्जिणिऊण अणंगं, दुहावहं सव्वलोआणं ॥ ४७ ॥

जं उज्जमेण सिज्झइ, कज्जं न मणोरहेहिं कइआवि ।
न हि सुत्तनरमुहे तरु–सिहराओ सयं फलं पडइ ॥ ४८ ॥

एवं जिणागमेणं, सम्मं संबोहिओ सि रे जीव !
संबुज्झसु मा मुज्झसु, उज्जमसु सया हिअट्ठम्मि ॥ ४९ ॥

ता परिभाविअ एअं, सव्वबलेणं च उज्जमं काउं ।
सामन्ने हो सुथिरो, जह पुहईचंदगुणचंदे ॥ ५० ॥ इति ॥

यतिशिक्षा पञ्चाशिका समाप्ता

યતિશિક્ષા પંચાશિકાનો અર્થ

અપ્રતિહત અને સ્થિર એવા પ્રતાપવડે દેદીપ્યમાન તથા ત્રણે ભુવનમાં સદા વિશુદ્ધ એવું આ જિનશાસન દુઃષમ-કાળને વિષે પણ સદા જય પામે છે. (૧)

જેના પ્રભાવથી આ જગતમાં સૂક્ષ્મ અને બાદર પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે તે જિનાગમ પ્રથમ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે. (૨)

જેમ ક્લિષ્ટ અથવા આઠ ભારે કર્મના બંધનવડે જીવ આ સંસારમાં ભ્રમણ કરે છે અને જેમ તે કર્મની નિર્જરાથી સંવરગુણે કરીને સહિત થયેલો જીવ મોક્ષ પામે છે, ઇત્યાદિ સવિસ્તર હકીકત જેનાથી જણાય છે તે સિદ્ધાંતનું તમે સ્મ-રણ કરો. તથા જેમના પ્રસાદથી તે સિદ્ધાંત પણ જાણવામાં આવે છે તેવા ગુરુમહારાજનું વિશેષે કરીને સ્મરણ કરો. (૩-૪)

શ્રી આચારાંગના પહેલા સૂત્રમાં ગુરુની સેવા કરવાનું સ્ફુટપણે બતાવ્યું છે, તે જાણીને (જાણ્યા છતાં) હે વિદ્વાન ! પોતાના ગુરુની સેવા કરવામાં તું કેમ સીદાય છે-શિથિલ થાય છે ? (૫)

તેથી કરીને હે સૌમ્ય ! આ ગુરુનું આરાધન અતિ ગરિષ્ઠ-મહત્ત્વવાળું જાણીને તું આ લોક અને પરલોકની લક્ષ્મીનું કારણ આ પણ જાણ. (૬)

હે જીવ ! તારા ઉપર ત્રણ જગત રોષ કરે તો પણ

તારું દુર્ગતિમાં ગમન થશે નહીં, અને તે ત્રણ ભુવન તારા પર તુષ્ટ થાય તો પણ કદાપિ તું સદ્ગતિનો માર્ગ પામીશ નહીં, પણ જો તારો આત્મા રોષ કરશે તો તે તને અવશ્ય દુર્ગતિના માર્ગે લઇ જશે અને તે તારો આત્મા કોઇ પણ પ્રકારે તુષ્ટમાન થશે તો સુખેથી મોક્ષમાં લઇ જશે. (૭)–(૮)

જો તારા ગુણ ઉપરના રાગથી લોકો આ ભવમાં તારી સ્તુતિ કરે છે અને નમસ્કાર કરે છે પણ તારા ઉપરના રાગથી નથી કરતા, તો પછી તું તે સ્તુતિ કરનારના ઉપર કેમ રાગ કરે છે? (૯)

હે જીવ! પરગુણને ગ્રહણ કરવામાં જ બદ્ધાદરવાળો જે ધૃષ્ટ પુરુષ તારા ગુણોને ગ્રહણ કરે છે, તેના ઉપર જો કે તું રોષ નથી કરતો (તે ઠીક જ છે) પણ તેના પર તું રાગ કેમ કરે છે? (પોતાની વસ્તુ ચોરનાર ઉપર રાગ તો ન જ હોય). (૧૦)

તથા વળી પરના દોષ ગ્રહણ કરવામાં જ તત્પર એવો જે પુરુષ દુઃખને ઉત્પન્ન કરનારા તારા દોષોને ગ્રહણ કરે છે, તેના ઉપર જો કે તું રાગ કરતો નથી (તે ઠીક) પરંતુ તેના ઉપર રોષ કરવો કેમ યોગ્ય હોય? (ખરી રીતે તો તે દોષ ગ્રહણ કરનારના પર રાગ કરવો જોઇએ). (૧૧)

હે મૂઢ! તું પર્વત ઉપર બળતા અગ્નિને જુએ છે, પણ પોતાના પગની નીચે બળતા અગ્નિને જોતો નથી; કેમકે તું બીજાને શિખામણ આપે છે, પણ કદાપિ કોઈ પણ પ્રકારે પોતાના આત્માને શિખામણ આપતો નથી. (૧૨)

જેઓ અન્ય જનોને શિક્ષા આપવામાં વિચક્ષણ હોય

તેમની મનુષ્યોમાં કઈ ગણના હોય ? (ન જ હોય), પરંતુ જેઓ પોતાના આત્માને શિક્ષા આપવામાં નિપુણ હોય, તે પુરુષોની જ મનુષ્યમાં ગણના હોય છે. (૧૩)

જો પરના ગુણો ગ્રહણ કરવાથી પણ તું ગુણવાન થઈ શકે છે, તો હે પાપી જીવ ! એટલાવડે કરીને પણ તું પરના ગુણને કેમ ગ્રહણ કરતો નથી ? (૧૪)

જિનેશ્વરના વચનરૂપી અંજનવડે તું મત્સર (ઇર્ષ્યા)-રૂપી તિમિર(નેત્રપડલ)ને કેમ દૂર કરતો નથી ? કે જેથી હજુ પણ મત્સરરૂપી તિમિરવડે અંધ થઇને જ્યાં ત્યાં (આડા-અવળો-સર્વ ગતિમાં) ભમ્યા કરે છે ? (૧૫)

હે મૂઢ ! ગુણોવડે ગર્વિષ્ઠ થયેલો તું અન્ય જનોને જે દોષોવડે દૂષિત કરે છે, તે જ દોષના સ્થાનોને તું કેમ ત્યાગ કરતો નથી ? માટે હે પાપી ! તું ધૃષ્ટ છે. (૧૬)

હે જીવ ! ઉપશમરૂપી અમૃતરસવડે તું સદા અતિ-શીતળ કેમ નથી રહેતો ? શું કષાયરૂપી અગ્નિમાં દેહને પાડીને તું સુખ પામીશ ? (નહીં જ) (૧૭)

હે જીવ ! ક્ષીણકષાયવાળા ધ્યાનનો આરંભ કરવાથી શું તું સિદ્ધ નહીં થા ? (થઇશ) તેથી કરીને અહીં કેવળજ્ઞાન થાય ત્યાંસુધી તું ઉત્તમ [1]જ્ઞાનવાળું ધ્યાન કર. (૧૮)

જેમ જેમ કષાયનો નાશ થાય છે તેમ તેમ ઉત્તમ ધ્યા-

---

૧. જ્ઞાન આપનારું.

નની વૃદ્ધિ થાય છે એમ તું જાણ, અને જેમ જેમ ધ્યાનની વિશુદ્ધિ થાય છે તેમ તેમ કર્મનો ક્ષય થાય છે (એમ તું જાણ). (૧૯)

હે જીવ! સુધ્યાનના પ્રસાદથી શરીર અને મન સંબંધી મોટા સુખને ભોગવીને પછી તું તે ધ્યાનને કેમ તજી દે છે? કેમકે તું તો સુખની જ ગૃદ્ધિ(આસક્તિ)વાળો થાય છે. (૨૦)

ચિરકાળના બંધના સંબંધવાળી કર્મપરમાણુરૂપી રજને સ્વાધ્યાયરૂપી મોટા વાયુવડે દૂર કરીને તું એકલો જ કેમ નથી રહેતો ? (૨૧)

હે જીવ! તું બોધ પામ. જિનમતને જાણીને પણ હવે તું ન મુંઝા, કેમકે આ મળેલી સામગ્રી ફરીથી મળવી દુર્લભ છે. (૨૨)

હે જીવ! જો કોઈપણ પ્રકારે તું પામેલા જિનધર્મને હારીને પડી જઇશ, તો પછી અનંતાકાળે પણ તું ફરીને જિનધર્મ પામીશ કે નહીં? તે કોણ જાણે છે? કેમકે તે ધર્મ અતિ દુર્લભ છે. આ પ્રમાણે જાણીને રે જીવ! મોક્ષપદને સાધવા-વડે (સાધીને) તું કૃતાર્થ થા. (૨૩–૨૪)

હે જીવ! જો હજીસુધી પણ તું આત્મકાર્યને સાધનાર નથી થતો, તો હે મૂઢ! શું જિનધર્મ કરતાં પણ અધિક ઉત્તમ કોઈપણ સામગ્રી છે? (નથી જ). (૨૫)

હે જીવ! અહીં તેં જે બોધિ પ્રાપ્ત કરી છે તેને પ્રમાદરૂપી મદવડે મત્ત થઈને તું હા! હા! જો હારી જઇશ, તો હે પાપી! આગળ ઉપર ફરીથી તું તેને કયા મૂલ્યવડે પામીશ? (૨૬)

તું બીજા ભવની અપેક્ષા કેમ કરે છે? અહીં તારે કઈ સામગ્રી ઓછી છે? કે જેથી આ ભવથી આગળ થવાના ભવોને વિષે તું ઉદ્યમ કરી શકીશ? (૨૭)

અહીં ઉત્તમ ધર્મ પ્રાપ્ત થયા છતાં પણ તેને કૂટ (ખોટા) આલંબનવડે તું હારી જઇશ તો આવતા ભવમાં તે ધર્મ મળશે કે નહીં મળે? એ સંદેહ છે, તેને તું ઇચ્છે છે? (૨૮)

તેથી કરીને તારી મતિને અન જ્ઞાનને ધિક્કાર હો! તારા પુરુષાર્થ ઉપર વજ્ર પડો! અને ગુણના ભંડારરૂપ મોટા સારવાળો તારો વિવેકસાર બળી જાઓ! (૨૯)

હે પાપી જીવ! જ્યારે પોતાનું કાર્ય હોય છે ત્યારે તું હાથીની લીલાને ધારણ કરે છે અને બીજું બધું ભૂલી જાય છે અને બીજાના કાર્યમાં સજ્જ થતો નથી તેમ જ તે વખતે તો તું સુકુમાળ દેહવાળો થઈ જાય છે. (૩૦)

વળી હે જીવ! બીજું પણ તું સાંભળ–તારે કલિકાળનું આલંબન ગ્રહણ કરવું નહીં, કેમ કે કલિકાળમાં (તીવ્ર તપસ્યાદિ) કષ્ટ નાશ પામ્યું છે (થઈ શકતું નથી) પણ જિનધર્મ નાશ પામ્યો નથી. (૩૧)

હે જીવ! જો તું નિરંતર શત્રુ અને મિત્રને વિષે સમાન ચિત્તવાળો, માન અપમાનને નહીં ગણનારો, મધ્યસ્થ ભાવવાળો, શાસ્ત્રવડે પવિત્ર ચિત્તવાળો, સદ્ધ્યાન ધ્યાવામાં તત્પર અને સારી સમાધિમાં રહેલો થઇશ તો અહીં પણ તને નિર્વૃતિ (સુખ) છે. તેને માટે પરલોકનું (સ્વર્ગાદિકનું) શું કામ છે? (૩૨–૩૩)

આ પ્રમાણે હે જીવ ! તું સુખી હો તો પણ સુખના કારણરૂપ શ્રેષ્ઠ ચારિત્રને કર (પાળ), પરંતુ કલિકાળના આલંબનથી મોહ પામીને સચ્ચારિત્રનો ત્યાગ ન કરીશ. (૩૪)

ખરેખર ઉત્તમ ચારિત્રથી ભ્રષ્ટ થયેલા પ્રાણીઓ કેવળ કષ્ટ સહન કરવાથી કાંઈ સિદ્ધ થતા નથી, પરંતુ કષ્ટ રહિત છતાં પણ સદ્ધ્યાનરૂપી દુઃખે કરીને સહિત છતાં મોક્ષ પામે છે.(૩૫)

આ કાળે પણ જિનધર્મનું આરાધન કરવાથી જીવ બીજે ભવે સિદ્ધ થઇ શકે છે અને ચારિત્રની વિરાધના કર્યા વિના જઘન્યથી પણ આઠમે ભવે સિદ્ધ થાય છે. (૩૬)

તેથી કરીને હે જીવ ! જો કષ્ટથી સાધી શકાય તેવા ધર્મનું પાલન કરવામાં તું શક્તિમાન ન હો તો ભલે તે ન કર, પરંતુ સુખેથી સાધી શકાય એવા ઉપશમ રસવડે શીતળ એવા ચરણને (ચારિત્રને) કેમ કરતો નથી ? (૩૭)

સારા કાળમાં પણ કષ્ટથી (દુઃખ સહન કરવાથી) કોઇ પણ સિદ્ધ થયા નથી, પરંતુ સારું ચારિત્ર પાળવાથી જ સિદ્ધ થયા છે; તેથી કરીને તું ચારિત્રનું જ પાલન કર કે જેથી અનુક્રમે મોક્ષસુખને પ્રાપ્ત કર. (૩૮)

આદિ જિનેશ્વર વિગેરે જીવો પણ પૂર્વે ચારિત્ર પાળીને જ અનુક્રમે સિદ્ધિપદને પામ્યા છે, તેથી તું પણ ક્રમે કરીને સિદ્ધ થઇશ. (૩૯)

મહર્ષિઓએ જે યતિમાર્ગ આચરણ કર્યો છે, તે જો હાલના સમયમાં દુષ્કર હોય તો ચિત્તને વિષે તેઓની ઉપર

સંપૂર્ણ ભક્તિ રાખીને તેમના ગુણસમૂહની અનુમોદના કર. (૪૦)

તે અનુમોદના આ પ્રમાણે—

'અહો! ઉત્તમ મુનિ ભયંકર ગિરિની ગુફામાં, સ્મશાનમાં, વનના વૃક્ષોની નીચે, શૂન્ય (પડી ગયેલા) ઘરમાં અથવા અરણ્યમાં વસે છે, સિંહ અને હાથી વિગેરેના ભયંકર શબ્દથી ભય પામતા નથી, પરંતુ મેરુની જેવા સ્થિર ચિત્તવાળા થઈ શુભ ધ્યાનની પરંપરામાં જ લીન રહે છે. (૪૧)

તથા માર્ગમાં ચાલતાં જે ઠેકાણે સૂર્ય અસ્ત પામે છે ત્યાં જ કાયાને વોસિરાવી (કાયોત્સર્ગે રહી), ભયના સંગ રહિત થઈ તથા રૌદ્ર (ભયંકર) અને ક્ષુદ્ર એવા શબ્દોવડે ક્ષોભને પામ્યા વિના જ પ્રશસ્ત ધ્યાનને ધ્યાવે છે. (૪૨)

તથા (ગૃહસ્થીઓએ) ત્યાગ કરવા લાયક, અંત, પ્રાંત, શીતળ અને લૂખા આહારની ગવેષણા કરે છે, તથા કોઇ (દુર્જન) તેમના પર આક્રોશ કરે (ગાળ દે) અથવા મારે તો પણ તેમનું મુખકમળ અદીન અને શાંતિવાળું રહે છે. (૪૩)

આ પ્રમાણે દેહને અને કર્મના સમૂહને શોષણ કરનાર તથા ધૃતિ અને બળના સહાયવાળા જે આ મુનિવર છે, તેમનો હું નિત્ય દાસ છું. (૪૪)

જેઓ નિરંતર અનુત્તર સુખવાળા મોક્ષને પામેલા છે તે સત્પુરુષો જ ધન્ય, છે કેમકે તેઓ જીવોના કર્મબંધના કારણરૂપ થતા નથી. (૪૫)

તેમની જેવા અમે ધન્ય નથી, પરંતુ માત્ર આટલા જ

કારણથી ધન્ય છીએ કે તે ધીરપુરુષોના શુભાશુભ ચરિત્રને અમે બહુ માનીએ છીએ. (૪૬)"

તે બાળમુનિઓ પણ ધન્ય છે કે જેઓ સર્વ લોકોને દુઃખે વહન કરી શકાય તેવા (દુઃખ આપનારા) કામદેવને જીતીને કુમારપણામાં જ પ્રવ્રજિત થયા છે. (૪૭)

જે કારણ માટે ઉદ્યમવડે જ કાર્ય સિદ્ધ થાય છે, પરંતુ માત્ર મનોરથ કરવાથી કદાપિ કાર્ય સિદ્ધ થતું નથી, કેમકે વૃક્ષના શિખર ઉપરથી સૂતેલા મનુષ્યનાં મુખમાં પોતાની મેળે ફળ પડતું નથી. (૪૮)

આ પ્રમાણે હે જીવ! જિનેશ્વરના આગમે તને સારી રીતે બોધ પમાડ્યો છે, તેથી તું સારી રીતે બોધ પામ, મુંઝા નહીં અને સદા હિતાર્થને વિષે ઉદ્યમ કર. (૪૯)

તે કારણ માટે આ સર્વ–ઉપર પ્રમાણેની ભાવના કરીને (જાણીને) અને સર્વ બળવડે ઉદ્યમ કરીને પૃથ્વીચંદ્ર અને ગુણચંદ્રની જેમ શ્રમણધર્મને વિષે સુસ્થિર થા. (૫૦)

(આ પૃથ્વીચંદ્ર ગુણચંદ્રનું ચરિત્ર શ્રી જૈનકથારત્ન-કોષના ભાગ સાતમાંથી જાણવું.)

ઇતિ શ્રીયતિહિતશિક્ષા પંચાશિકા સાર્થ સમાપ્ત

। श्रीशंखेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ।

श्री चारित्रमनोरथमाला

केसिं (चि) सउन्नाणं, संवेगरसायणं पवन्नाणं ।
उत्तमगुणाणुराया, सत्ताणं फुरइ इय चित्ते ॥ १ ॥

कइआ संविग्गाणं, गीयत्थाणं गुरूण पयमूले ।
सयणाइसंगरहिओ, पवज्जं संपवज्जिस्सं ? ॥ २ ॥

सावज्जजोगवज्जण-पउणो अणवज्जसंजमुज्जुत्तो ।
गामागराइएसुं, अप्पडिबद्धो य विहरिस्सं ? ॥ ३ ॥

अणवरयमविस्सामं, कइया नियभावणासुपरिसुद्धं ।
दुद्धरपंचमहव्वय-पव्वयभारं धरिस्सामि ? ॥ ४ ॥

कइआ आमरणंतं, धनमुणिनिसेवियं च सेविस्सं ।
नीसेसदोसनासं, गुरुकुलवासं गुणावासं ? ॥ ५ ॥

कइया सारणवारण-चोयणपडिचोयणाइसम्ममहं ।
कंमि वि पमायखलिए, साहूहिं कयं सहिस्सामि ? ॥ ६ ॥

अतुरियचवलमसंभम-वक्खेवविवज्जिओ कया मग्गे ।
जुगमित्तनिहियदिट्ठी, पुरओ इरियं विसोहिस्सं ? ॥ ७ ॥

---

१ गामनगरा० पाठान्तरम्.

मियमहुरं अणवज्जं, कइया कज्जे वयं वइस्सामि ? ।
सोहिस्सामि य कइया, बायालीसेसणादोसे ? ॥ ८ ॥

पडिलेहिय सुपमज्जिय, उवगरणायाणमोयणे कइया ।
सुनिरिक्खिय सुपमज्जिय, थंडिलखेलाइपरिट्ठवणं ? ॥ ९ ॥

मणवयकायाण कया, कुसलाण पवत्तणेण इयराण ।
संमं नियत्तणेणं, तिगुत्तिगुत्तो भविस्सामि ? ॥ १० ॥

विच्छिन्नविसयवंछो, देहविभूसाइवज्जिओ कइया ।
परिजुन्नमयलवत्थो, सामन्नगुणे धरिस्सामि ? ॥ ११ ॥

कइया कालविहाणं, काउं आयंबिलाइतवकम्मं ।
कयजोगो जुग्गसुयं, अंगोवंगं पढिस्सामि ? ॥ १२ ॥

कइया पकप्पपणकप्प-कप्पववहारजीयकप्पाई ।
छेयसुयं सुयसारं, विसुद्धसद्धो पढिस्सामि ? ॥ १३ ॥

सीलंगमंगसुभगो, अणंगभंगम्मि विहियसंसग्गो ।
चंगसंवेगरंगो, कया रमिस्सामि निस्संगो ? ॥ १४ ॥

परदूसणपरिमुक्को, अत्तुक्करिसम्मि विमुहपरिणामो ।
दसविहसामायारी-पालणनिरओ कया होहं ? ॥ १५ ॥

सहमाणो य परीसह-सिन्नं नीउच्चमज्झिमकुलेसु ।
लद्धावलद्धवित्ती, अन्नायउंछं गवेसिस्सं ? ॥ १६ ॥

रागदोसविउत्तो, संजोयणविरहिओ कया कज्जे ।
पन्नगबिलोवमाए, भुंजिस्सं सम्ममुवउत्तो ? ॥ १७ ॥

सुत्तत्थपोरिसिपरो, जुत्तो य समत्तजीयकप्पेहिं ।
मासंकप्पेण कया, विहरिस्सं उज्जुयविहारो ? ॥ १८ ॥

परपरिवायविरत्तो, समचित्तो सत्तुमित्तसत्तेसु ।
कइया विगहारहिओ, सज्झायपरो भविस्सामि ? ॥ १९ ॥

विलसंतअज्ञणगुणे, सुकुसुमबाणासणे फुरियकरुणे ।
विहरिस्सं धम्मवणे, बहुमयदमणे अहं कइया ? ॥ २० ॥

कइआ विमलासोए, परागसुमणसत्रसेण कयमोए ।
धम्मारामे रम्मे, पयडियसम्मे रमिस्सामि ॥ २१ ॥

भयभेरवनिक्कंपो, सुसाणमाईसु त्रिहियउस्सग्गो ।
तवतणुअंगो कइया, उत्तमचरियं चरिस्सामि ? ॥ २२ ॥

तवसुत्तसत्तपभिई–भावणजुत्तो कया पढियपुव्वो ।
पडिमापडिवत्तिधरो, परमत्थपयं पसाहिस्सं ? ॥ २३ ॥

चउहा दिव्वाइकयं, हासपओसाइभेयपडिभिन्नं ।
उग्गउवसग्गवग्गं, अभग्गचित्तो सहिस्सामि ? ॥ २४ ॥

पाणपहाणपरम्मि वि, परम्मि परिभाविऊण परमत्थं ।
वावारिस्सं कइया, करुणाभरमंथरं दिट्ठिं ? ॥ २५ ॥

परिचियकप्पाकप्पो, कइया हं थेरकप्पनिम्माओ ।
जिणकप्पपडिमकप्पे, अवियप्पमणो पवज्जिस्सं ? ॥ २६ ॥

---

१ सामन्नकप्पेण.

वाउ व अपडिबद्धो, कुम्मो इव गुत्तइंदिओ कइया ।
चंदु व सोमलेसो, सूरो इव दित्ततवतेओ ? ॥ २७ ॥

गयणं व निरुवलेवो, होहं उयहि व कइय गंभीरो ।
वासीचंदणकप्पो, भारंडो इव गयपमाओ ॥ २८ ॥ (युग्मम्)

फुरियसंवेगरंगो, अणुवममुणिगणगुणाणुराएण ।
चरणमणोरहमालं, भविया भावेह सयकालं ॥ २९ ॥

इय भावणा समेया, भव्वा संपाविऊण अचिरेण ।
चरणधणेसरमुणिवइ-भावं पावंति परमपयं ॥ ३० ॥

इति श्रीचारित्रमनोरथमाला समाप्ता

શ્રી ચારિત્રમનોરથમાળાનો અર્થ

સંવેગરૂપી રસાયણને પામેલા કેટલાક પુણ્યશાળી જીવોના ચિત્તમાં ઉત્તમ ગુણના અનુરાગને લીધે આ પ્રમાણે સ્ફુરે છે-વિચાર આવે છે. (૧)

ક્યારે હું સ્વજનાદિકના સંગથી રહિત થઇને સંવિગ્ન ગીતાર્થ ગુરુમહારાજના ચરણકમળની પાસે પ્રવ્રજ્યાને અંગીકાર કરીશ ? (૨)

તથા સાવદ્યયોગને ત્યાગ કરવામાં તત્પર અને અનવદ્ય

(નિર્દોષ) સંયમમાં ઉદ્યમવાળો થઈને ક્યારે હું ગામ, આકર (નગર) વિગેરે સ્થાનોમાં અપ્રતિબંધપણે વિહાર કરીશ. ? (૩)

નિરંતર વિશ્રાંતિ રહિતપણે ક્યારે હું આત્મભાવનાવડે અતિ શુદ્ધ અને દુઃખેથી ધારણ કરી શકાય તેવા પંચ મહાવ્રતરૂપી પર્વતના ભારને ધારણ કરીશ-ઉપાડીશ ? (૪)

વળી ક્યારે હું મરણ પર્યંત (જાવજ્જીવ) ઘણા મુનિઓએ સેવેલા, સમગ્ર દોષોનો નાશ કરનારા અને ગુણના સ્થાનરૂપ ગુરુકુળવાસને સેવીશ ? (૫)

કોઈપણ પ્રમાદની સ્ખલનામાં બીજા સાધુઓએ કરેલી સારણા, વારણા, ચોયણા અને પડિચોયણાને સમ્યક્પ્રકારે હું ક્યારે (મનમાં ખેદ પામ્યા વિના, ઉત્સાહથી) સહન (ધારણ) કરીશ ? (૬)

ક્યારે હું શીઘ્રતા અને ચપળતા રહિત, સંભ્રમ રહિત અને વ્યાક્ષેપ રહિત થઈને માર્ગમાં ચાલતાં આગળ યુગમાત્ર (ચાર હાથ) પ્રમાણ દૃષ્ટિને સ્થાપન કરીને ઈર્યાને શોધીશ ? (૭)

ક્યારે હું કાર્ય આવે સતે પરિમિત, મધુર અને અનવદ્ય (નિર્દોષ) વચનને બોલીશ ? અને ક્યારે હું બેંતાળીશ એષણાના દોષોને શોધીશ ? (૮)

સારી રીતે પડિલેહીને તથા સારી રીતે પ્રમાર્જન કરીને ક્યારે હું ઉપકરણનું આદાન (ગ્રહણ) અને મૂકવું કરીશ ? તથા ક્યારે હું સારી રીતે જોઈને અને સારી રીતે પ્રમાર્જીને ઠલ્લો, ખેળ વિગેરેનું પરઠવવું કરીશ ? (૯)

ક્યારે હું કુશળ (શુભ) એવા મન, વચન અને કાયની પ્રવૃત્તિવડે અને અન્ય એટલે અકુશળ એવા તેમના નિરોધવડે સમ્યક્પ્રકારે ત્રણ ગુપ્તિવડે ગુપ્ત થઇશ ? (૧૦)

ક્યારે હું વિષયની વાંછા રહિત, દેહની વિભૂષાથી વર્જિત અને જૂના તથા મલિન વસ્ત્રવાળો થઇ ચારિત્રના ગુણોને ધારણ કરીશ ? (૧૧)

ક્યારે હું કાળ ગ્રહણ કરી આંબિલાદિક તપકર્મપૂર્વક યોગ વહન કરી યોગ્ય શ્રુતરૂપ અંગોપાંગને ભણીશ ? (૧૨)

ક્યારે હું વિશુદ્ધ શ્રદ્ધાવાળો થઇ [૧]પ્રકલ્પ, પંચકલ્પ, [૨]કલ્પ, વ્યવહાર સૂત્ર અને જિતકલ્પાદિક, શ્રુતના સારભૂત છેદસૂત્રોને ભણીશ ? (૧૩)

(અઢાર હજાર) શીલાંગના સંગવડે સુભગ, કામદેવના નાશને વિષે કર્યો છે. સંસર્ગ (પ્રયત્ન) જેણે એવો અને મનોહર સંવેગના રંગવાળો થઇને નિઃસંગ એવો હું ક્યારે રમીશ–વિહાર કરીશ ? (૧૪)

ક્યારે હું પરના દૂષણ ગ્રહણ કરવાથી મુક્ત થઈ, પોતાના ઉત્કર્ષને વિષે પણ વિમુખ પરિણામવાળો થઇ દશ પ્રકારની સામાચારી પાળવામાં તત્પર થઇશ ? (૧૫)

ક્યારે હું પરીષહોના સૈન્ય(સમૂહ)ને સહન કરી કોઇ ઠેકાણે આહાર મળ્યો કે કોઇ ઠેકાણે ન મળ્યા તો પણ

---

૧ નિશીથ. ૨ બૃહત્કલ્પ.

નીચ, ઊંચ અને મધ્યમ કુળોને વિષે (આહારની પ્રાપ્તિને માટે) અજ્ઞાતોંછની ગવેષણા કરીશ ? (૧૬)

ક્યારે હું છ કારણોવડે આહારનું કાર્ય પ્રાપ્ત થયે સતે રાગદ્વેષ રહિતપણે સંયોજનાદોષ રહિત થઇને સર્પ જેમ બિલમાં પેસે તેવી રીતે (દાંત અને જીહ્વાનો સ્પર્શ કર્યા વિના) સમ્યક્પ્રકારે ઉપયોગવાળો થઇ ભોજન કરીશ ? (૧૭)

ક્યારે હું સૂત્રપોરિસી અને અર્થપોરિસીમાં તત્પર થઇ, સમસ્ત જીતકલ્પવડે યુક્ત થઇ તથા ઉદ્યુક્ત વિહારવાળો થઇ માસકલ્પવડે વિહાર કરીશ ? (૧૮)

ક્યારે હું અન્યના અવર્ણવાદ બોલવાથી રહિત (મુક્ત) થઇ, શત્રુ અને મિત્ર વિગેરે સર્વ પ્રાણીઓને વિષે સમાન ચિત્તવાળો થઇ તથા વિકથાથી રહિત થઇ સ્વાધ્યાયમાં તત્પર થઇશ ? (૧૯)

[૧]સુવર્ણ જેવા ઉજ્વળ ગુણો જેમાં વિલાસ પામે છે એવા, [૨]જેમાં કામદેવનો નાશ છે એવા, જેમાં સ્ફુરાયમાન [૩]કરુણા (દયા) રહેલી છે એવા તથા જે [૪]મદને દમન કરનાર છે એવા ધર્મરૂપ વનમાં હું ક્યારે વિચરીશ ? (૨૦)

નિર્મળ, શોકરહિત, રાગરહિત સારા મનના વશથી હર્ષ ઉપજાવનારા, રમણીય અને સમ્યક્ત્વને પ્રગટ કરનાર એવા ધર્મારામને વિષે હું ક્યારે રમીશ–ક્રીડા કરીશ ? (ઉદ્યા-

૧ જેમાં અર્જુન વૃક્ષના ગુણો રહેલા છે. ૨ જેમાં પુષ્પવાળા બાણ અને આસનવૃક્ષ છે. ૩ તે નામના વૃક્ષોવાળા ૪ મદ અને દમન વૃક્ષવાળા.

નના પક્ષમાં એવો અર્થ કરવો-નિર્મળ અશોકવૃક્ષવાળા, પરાગ અને પુષ્પોના વશથી હર્ષ ઉપજાવનારા, રમણીય અને સુંદરતા પ્રગટ કરનારા ઉદ્યાનમાં હું કયારે ક્રીડા કરીશ ?) (૨૧)

કયારે હું ભય ઉપજાવનાર ભૈરવ શબ્દથી નિષ્કંપ થઈ શ્મશાન વિગેરે ભૂમિમાં કાયોત્સર્ગ ગ્રહણ કરી તપવડે દુર્બળ શરીરવાળો થઈ ઉત્તમ ચરિત્રનું આચરણ કરીશ ? (૨૨)

કયારે હું નવ પૂર્વનો અભ્યાસ કરી તપ, શ્રુત અને સત્ત્વ વિગેરે ભાવનાવડે યુક્ત થઈ મુનિરાજની બાર પ્રતિમાની પ્રતિપત્તિ(સ્વીકાર)ને ધારણ કરી મોક્ષપદને સાધીશ ? (૨૩)

કયારે હું હાસ્ય અને દ્વેષાદિક ભેદવડે જુદા જુદા દેવતાદિક ચારના[1] કરેલા ઉગ્ર ઉપસર્ગોના સમૂહને સ્થિર ચિત્તવાળો થઇને સહન કરીશ ? (૨૪)

કયારે હું પ્રાણનો નાશ કરવામાં તત્પર થયેલા એવા પણ અન્ય જીવોને વિષે પરમાર્થનો વિચાર કરીને કરુણાના ભારવડે મંદ (નીચી) થયેલી દૃષ્ટિનો વ્યાપાર કરીશ ? (૨૫)

કલ્પ્ય અને અકલ્પ્યના પરિચયવાળો, સ્થવિરકલ્પને અંગીકાર કરી વિકલ્પ રહિત (નિશ્ચળ) મનવાળો થઇ કયારે હું જિનકલ્પને તથા પ્રતિમાકલ્પને અંગીકાર કરીશ ? (૨૬)

કયારે હું વાયુની જેમ અપ્રતિબદ્ધ (સ્ખલના રહિત)

---

૧ દેવ, મનુષ્ય ને તિર્યંચથી થયેલા તથા પોતાથી ઉદ્ભવેલા.

વિહારવાળો, કાચબાની જેમ ગુપ્ત ઇંદ્રિયવાળો, ચંદ્રની જેમ શીતલેશ્યાવાળો, સૂર્યની જેમ દેદીપ્યમાન તપરૂપી તેજવાળો, આકાશની જેમ ઉપલેપ રહિત, સમુદ્રની જેવો ગંભીર, વાંસલા અને ચંદનને વિષે સમાન ચિત્તવાળો અને ભારંડ પક્ષીની જેવો પ્રમાદ રહિત થઇશ. (૨૭-૨૮)

દેદીપ્યમાન સંવેગના રંગવાળા હે ભવ્ય! તું અનુપમ મુનિજનોના ગુણના અનુરાગવડે નિરંતર આ ચારિત્રના મનોરથની માળાને ભાવ્ય-વિચાર. (૨૯)

આ પ્રમાણે ભાવનાવાળા ભવ્ય પ્રાણીઓ ચારિત્રરૂપી ધનના સ્વામીરૂપ મુનીશ્વરપણાને પામીને શીઘ્રપણે મોક્ષપદને પામે છે. (૩૦)

ઇતિ ચારિત્રમનોરથમાળા
સાર્થ સમાપ્ત

ઉ૦ યશોવિજયજી કૃત પદ

ધર્મ કે વિલાસવાસ, જ્ઞાન કે મહા પ્રકાસ,
દાસ ભગવંત કે, ઉદાસ ભાવ લગે હે;
સમતા નદી તરંગ, અંગ હી ઉપંગ ચંગ,
મજ્જન પ્રસંગ રંગ, અંગ ઝમગગે હે. ધર્મ૦ ૧

કર્મ કે સંગ્રામ ઘોર, લરે મહામોહ ચોર,
જોર તાકો તોરવેકું સાવધાન જગે હે;
સીલકો ધરી સનાહ, ધનુખ મહા ઉત્સાહ,
જ્ઞાનબાન કે પ્રવાહ, સબ વેરી ભગે હે. ધર્મ૦ ૨

આયો હે પ્રથમ સેન, કામકો ગયો હે રેન,
હરિ હર બ્રહ્મ જીણે, અકલેને ડગે હે;
ક્રોધ માન માયા લોભ, સુભટ મહા અખોભ,
હારે સોય છોડ થોભ, મુખ દેઇ ભગે હે. ધર્મ૦ ૩

નોકસાય ભયે ખીણ, પાપકો પ્રતાપ હીન,
ઓર ભટ ભયે દીન, તાકે પગ ઠગે હે;
કોઉ નહીં રહે ઠાઢે, કર્મ જો મિલે તે ગાઢે,
ચરણ કે જિહા કાઢે, કરવાલ નગે હે. ધર્મ૦ ૪

જગત્રય ભયો પ્રતાપ, તપત અધિક તાપ,
તાતે નાંહી રહી આપ અરિ તગતગે હે;
સુજસ નિસાન સાજ, વિજય વધાયી લાજ,
એસે મુનિરાજ તાકું, હમ પાય લગે હે. ધર્મ૦ ૫